

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

radom
siła w precyzji

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Sylwester Bębas

Skrypt dla opiekunów praktyk

Nowoczesny nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej i przedszkolnej

CZŁOWIEK – NAJLEPSZA INWESTYCJA

Projekt pn. „Najlepsze programy praktyk pedagogicznych kluczem do profesjonalnego kształcenia nauczycieli”
współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Spis treści

Wprowadzenie	3
1. Planowanie, prowadzenie i dokumentowanie zajęć, autorefleksja i analiza własnej pracy nauczyciela i jej efektów oraz pracy uczniów.	6
2. Zasady opracowania i wdrażania niestereotypowych i równościowych programów zajęć, zapobiegających defaworyzacji ucznia	25
3. Zastosowanie nowoczesnych technologii, materiałów dydaktycznych i pomocy w pracy nauczyciela ich wartości wychowawcze i zagrożenia, aspekty bezpiecznego wykorzystywania	35
4. Trening komunikacji werbalnej i niewerbalnej oraz umiejętności wychowawczych – wskazówki praktyczne	73
Załączniki – Dokumentacja praktyk	98

Wprowadzenie

Praktyki pedagogiczne są integralną częścią procesu kształcenia nauczycieli wszystkich specjalizacji oraz pierwszą weryfikacją rzeczywistego przygotowania i predyspozycji kandydatów na przyszłych pedagogów i dydaktyków do wykonywania tego odpowiedzialnego, trudnego, ale jakże ważnego społecznie, zawodu. Choć nikt nie kwestionował znaczenia i rangi odpowiednio realizowanych oraz rzetelnie ewaluowanych praktyk zawodowych w przygotowaniu pedagogicznym przyszłych nauczycieli, od wielu lat można było obserwować niepokojące zjawisko – mimo systematycznie wprowadzanych reform w zakresie organizacji szkolnictwa, podstaw programowych na wszystkich szczeblach nauczania oraz standardów kształcenia w szkolnictwie wyższym, programy praktyk pedagogicznych od lat nie były modernizowane. Mimo że pod względem formalnym kanon i wymiar praktyk organizowanych przez szkoły wyższe odpowiadały wymaganiom Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego oraz Ministerstwa Edukacji Narodowej, w opinii studentów biorących w nich udział, pod względem merytorycznym i metodycznym, nie spełniały one w wystarczającym stopniu stawianych przed nimi wymagań – nie przygotowywały studentów do podjęcia pracy w szkole i profesjonalnego wypełniania zadań zawodowych¹.

Praktyki pedagogiczne stanowią niezbędny element studiów, których ukończenie gwarantuje nabycie uprawnień do pracy w zawodzie nauczyciela (na różnych etapach edukacji). Właśnie w trakcie praktyk student może wcielić w życie teorię, w którą wyposażyły go zajęcia na uczelni oraz poznana literatura przedmiotu. Praktyki pozwalają studentowi na zapoznanie się z przyszłym środowiskiem pracy, na wcielenie się w rolę nauczyciela i uczestniczenie we wszystkich jego obowiązkach. Praktyki zapewniają kontakt z dziećmi w różnym wieku, które

¹ W. Baryluk, *Efektywność pracy nauczyciela*, „Edukacja i Dialog” 2004, nr 2, s. 25–33; M. Łukaszewska, *Teoria i praktyka jakości procesu kształcenia pedagogicznego*, „Szkoła Zawodowa” 1999, nr 2, s. 22–25; Z. Śnieżyński, *Optymalizacja procesu kształcenia studentów*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2002.

funkcjonują w rozmaitych sytuacjach psychospołecznych. Możliwość obserwacji zachowania dzieci, a także możliwość kontaktu z nimi wydaje się niezwykle ważna w kontekście zadań nauczyciela. Student może zapoznać się także z ogólnym funkcjonowaniem placówki i sprawdzić posiadane umiejętności, a także nabyć nowe, które rozszerzają zakres jego predyspozycji. Czas praktyk to jednocześnie czas weryfikacji, pozwalający odpowiedzieć na pytanie, czy rzeczywiście praca nauczyciela stanowi realizację marzeń studenta oraz czy posiada on do tej pracy właściwe kwalifikacje oraz predyspozycje. Młody człowiek zyskuje również informacje i wskazówki dotyczące dalszego kształcenia i poszukiwania pracy w obrębie tego zawodu. Dlatego z praktyk pedagogicznych nie można zrezygnować, gdyż w inny sposób uczelnia nie stworzy studentowi możliwości skonfrontowania się z własnymi praktycznymi umiejętnościami².

Praktyki pedagogiczne są niezbędnym etapem przygotowania studentów do pracy nauczyciela. Ich zadaniem jest jak najlepsze zapoznanie przyszłych pedagogów z realiami panującymi w placówkach oświatowych, umożliwienie im pierwszego sprawdzenia się w pracy dydaktycznej i wychowawczej. Często jest to moment, w którym młodzi ludzie ostatecznie weryfikują swoje decyzje o tym, by po ukończeniu studiów zacząć pracę z dziećmi – utwierdzając się w tym przekonaniu lub też rezygnując z takiej drogi rozwoju zawodowego. Niemniej jednak praktyki są dużą szansą sprawdzenia faktycznych predyspozycji studenta do tego zawodu i zastosowania zdobytej na studiach wiedzy teoretycznej w praktyce. Ich rola informacyjna, diagnostyczna i orientacyjna umożliwia podjęcie bardziej świadomej decyzji o wyborze przyszłej ścieżki kariery zawodowej.³

Praktyki pedagogiczne muszą opierać się na ścisłej i wzajemnej współpracy trzech stron (uczelni jako instytucji organizującej praktyki, przedszkola/szkoły jako miejsca ich przeprowadzania oraz studentów), aby w rezultacie mogły służyć dobru dzieci, które objęte są procesem edukacyjnym prowadzonym w przyszłości przez nauczycieli kształconych według tego modelu.⁴

Praktyki pedagogiczne odgrywają istotną rolę w procesie kształcenia przyszłych nauczycieli, pozwalają bowiem na wykorzystanie zdobytej wiedzy teoretycznej w realiach funkcjonowania placówki oświatowej, która może stać się miejscem przyszłej

² K. Duraj-Nowakowa, *Praktyki zawodowe w kształceniu studentów na kierunkach pedagogicznych: przewodnik dla studentów*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1979.

³ Por. I. Marczak, *Program praktyk pedagogicznych dla kierunku pedagogika wczesnoszkolna i przedszkolna*, www.apsl.edu.pl/praktykabezwad/.../PROGRAM_PRAKTYK_..., s. 5 [data dostępu 02.11.2012]

⁴ Ibidem, s. 7.

pracy absolwentów. Z tego względu tak ważne jest dołożenie starań mających na celu zapewnienie odpowiedniego przebiegu praktyk pedagogicznych, a tym samym wyposażenie przyszłych nauczycieli w niezbędne kompetencje obejmujące zarówno szeroki zasób wiedzy teoretycznej, jak i umiejętności praktycznych.⁵

⁵ Ibidem, s. 8.

1. Planowanie, prowadzenie i dokumentowanie zajęć, autorefleksja i analiza własnej pracy nauczyciela i jej efektów oraz pracy uczniów.

Podkreśla się, że rzadko w programach pojawia się informacja na temat tego, że studenci powinni poznać pracę nauczyciela na każdym poziomie kształcenia. Programy praktyk zwykle nie uwzględniają zapoznawania studenta ze ścieżką awansu zawodowego nauczyciela oraz z możliwościami doskonalenia nauczyciela, a także ze sposobami korzystania z technologii informacyjnej i komunikacyjnej w pracy. Równie rzadko programy wspominają o konieczności współpracy praktykanta np. z pedagogiem szkolnym, ze świetlicą szkolną, zapoznawania się z unijnymi programami nauczania itp. W programach brakuje zazwyczaj informacji o autoewaluacji pracy studenta, a wskazówki dla nauczycieli dotyczące sporządzania opinii dla studenta bywają zbyt ogólne, co znacznie utrudnia zadanie opiekunowi praktyk. Opinia zwykle dotyczy obserwowanej pracy studenta, nie zawiera ocen odnośnie jego przydatności do zawodu. Uczelnie nie są chętne, aby nawiązywać bezpośredni kontakt z placówkami, w których studenci praktykują. Programy nie zawierają ponadto wyszczególnionych nauczycielskich kompetencji, które są niezbędne do wykonywania zawodu. Zanalizowane programy nie proponują rozwiązań, które pozwoliłyby studentom wystąpić z własną inicjatywą. Określone w programach ramy godzin są sztywne i nie pozwalają na modyfikacje⁶.

Zwraca się uwagę, że studenci zgłaszający się do placówek oświatowych w celu odbycia praktyk pedagogicznych, często nie znają jej programu ani jej podstawowych założeń, nie wiedzą, ile godzin praktyk powinni odbyć, nie dostarczają placówkom właściwej dokumentacji, nie potrafią tworzyć konspektów zajęć. Co gorsza, nie są przygotowani merytorycznie i dydaktycznie do prowadzenia własnych zajęć, a także do tworzenia własnych narzędzi pracy. Studenci nierzadko przypadkowo wybierają dany kierunek studiów, w związku z tym nie wiedzą nic na temat predyspozycji, jakie są im potrzebne do pracy w zawodzie, często nie posiadają wiedzy o poziomie rozwoju dzieci, którymi zajmują się

⁶ Por. K. Skierska-Pięta, D. Świech, *Program praktyk pedagogicznych podnoszących jakość kształcenia w zawodzie nauczyciela*, s. 12-13 <http://www.praktyki-pedagogiczne.pl/o-projekcie/wstpna-wersja-programu-praktyk-pedagogicznych> [data dostępu: 02.11.2012].

podczas pracy. Studenci zbyt mało zajęć prowadzą samodzielnie, zbyt często są pozostawieni samym sobie, co sprowadza się w efekcie jedynie do nieukierunkowanej obserwacji dzieci. Taka obserwacja powinna jednak być odpowiednio ukierunkowana, aby przyniosła efekty. Opiekunowie praktyk wymagają od studentów wykazania się wieloma umiejętnościami (na przykład bezbłędnym prowadzeniem zajęć, dobrą komunikacją z uczniami, rozwiązywaniem problemów wychowawczych), jednak nie zawsze pomagają w ich zdobywaniu. Młodzi ludzie po praktykach często nie potrafią oceniać samych siebie w roli nauczyciela, nie są świadomi własnych błędów. Nauczyciele zauważali również, że studenci praktycznie odeszli już od sprawdzonego sposobu przeprowadzania lekcji podsumowującej na koniec praktyk (ocenianej przez dyrektora).⁷

Podkreśla się także, że często kontrola uczelni nad praktykami studenckimi właściwie nie istnieje – opiekunowie praktyk ze strony uczelni rzadko pojawiają się na zajęciach bądź kontaktują z placówką oświatową, nie sprawdzają, jak przebiegają praktyki pedagogiczne. Zaangażowanie ze strony uczelni w praktyki powinno być zdecydowanie większe. Uczelnia często nie określa dokładnie harmonogramu praktyk i podaje zbyt ogólne cele praktyk oraz zbyt ogólne zadania praktykanta. Nauczyciele uważają, że nie otrzymują konkretnych wymagań ze strony uczelni. Pedagodzy podejmujący się opieki nad praktykantami przeważnie nie dostają żadnego podziękowania z uczelni oraz wynagrodzenia za swoją dodatkową pracę bądź też wynagrodzenie nie spełnia ich oczekiwań. Kwestia wynagrodzenia nauczycieli oraz podziękowania leży w gestii uczelni. Studenci z kolei oczekują spotkania podsumowującego po praktykach, zorganizowanego przez uczelnię, poświęconego na omówienie odbytych przez nich praktyk i ich efektów. Często praktykanci chcieliby zachować dla siebie dzienniczek praktyk, który stanowi świadectwo ich wkładu pracy na rzecz placówki oświatowej i może okazać się pomocny podczas rozmowy kwalifikacyjnej przy ubieganiu się o pracę – tymczasem do tej pory uczelnie nie dają im takich możliwości⁸.

Często nauczyciele nie zawsze czują się odpowiednio przygotowani do pracy ze studentami, ale zwykle zgadzają się na pełnienie funkcji opiekuna praktyk na prośbę dyrektora lub z chęci pomocy studentom (wskazały na to przede wszystkim badania fokusowe i kwestionariuszowe z udziałem nauczycieli). Pedagodzy często nie wiedzą, jak przekazać studentom wartościowe informacje oraz w jaki sposób podzielić się z nimi doświadczeniem.

⁷ Ibidem. s. 13-14.

⁸ Ibidem, s. 14.

Nauczycielom brakuje ponadto czasu na właściwe omówienie zajęć prowadzonych przez studentów, udzielenie im informacji zwrotnych, gdyż muszą przeznaczać swój czas w dużej mierze na wypełnianie szkolnej i przedszkolnej dokumentacji, w tym tej związanej z obowiązkami opiekuna praktyk. Opiekunowie nie wiedzą, jak pisać dla studentów opinie, jak oceniać pracę praktykantów oraz nie wierzą, że oceny te i opinie będą miały przełożenie na zaliczenie przez studenta roku oraz na skończenie studiów i specjalizacji nauczycielskiej.⁹

Tymczasem, każdy nauczyciel musi być profesjonalistą, a więc ekspertem w swojej dziedzinie. Budowa profesjonalizmu rozpoczyna się już podczas studiów, kiedy nauczyciel zdobywa wiedzę teoretyczną, niezbędną do wykonywania wybranego zawodu. Na tym jednak nie poprzestaje (a przynajmniej nie powinien poprzestawać) bowiem podczas swojej pracy zdobywa kolejne stopnie na drodze awansu zawodowego. W profesję nauczyciela wpisuje się czteroetapowy system awansu zawodowego, a także doskonalenie zawodowe i podnoszenie kwalifikacji polegające na uczestniczeniu we wszelkiego rodzaju szkoleniach i kursach organizowanych przez ośrodki metodyczne. Podkreśla się zatem konieczność uświadamiania przyszłym pedagogom znaczenia dbałości o stały, dojrzałe zaplanowany i konsekwentnie realizowany samorozwój osobowościowy oraz ustawiczne podnoszenie kwalifikacji. Podczas praktyk należy zatem zapoznać studenta z organizacjami wspierającymi doskonalenie zawodowe nauczycieli, instytucjami i organizacjami zawodowymi tego środowiska, a także zadbać o to, by student rozpoczął budowanie pierwszych profesjonalnych kontaktów już na tym etapie kariery.¹⁰

Bardzo istotna jest także mobilność nauczycieli rozumiana jako nie tylko skłanianie ich do uczestniczenia w zagranicznych szkoleniach i kursach mających na celu podnoszenie kwalifikacji zawodowych, ale również możliwość odbywania zagranicznych staży. Są one źródłem nowych doświadczeń, jak również formą motywacji nauczycieli do dalszego samodoskonalenia się i nieustannego rozwoju zawodowego. Staż odbyty poza granicami kraju wydatnie przyczynia się do wymiany doświadczeń w zakresie metod, technik, form i praktyki nauczania, a także do znacznego poszerzenia horyzontów. Jest to niezwykle ważne, szczególnie w przypadku nauczycieli języków obcych. Dzięki odbyciu tego rodzaju stażu mają oni szansę na doskonalenie znajomości nauczanego języka, a także na podwyższenie

⁹ Ibidem, s. 15.

¹⁰ Por. K. Czekał, E. K. Organiściak, R. Jaros, P. Krajewski, *Praktyki pedagogiczne drogą do innowacyjnego szkolnictwa*, <http://www.zasobyip2.ore.edu.pl/pl/publications/download/176>, s. 21-22 [data dostępu: 02.11.2012].

kompetencji w zakresie wiedzy o kulturze kraju, w którym dany język obowiązuje. Ponadto nauczyciel, który miał możliwość doksztalcania się poza granicami kraju, nie będzie miał większych trudności z nauczaniem w klasie składającej się z uczniów wielu narodowości.¹¹

Mobilność zawodu nauczyciela powinna obejmować nie tylko zmiany poruszania się w obrębie Unii Europejskiej i jej państw członkowskich, ale również:

1. Mobilność między poszczególnymi placówkami edukacyjnymi na kolejnych etapach awansu zawodowego;
2. Mobilność związaną ze zmianą sektora zatrudnienia, a więc drogę z placówki oświatowej do przedsiębiorstwa i w odwrotnym kierunku;
3. Krótkotrwałą wymianę kadry dydaktycznej ze szkołami krajowymi i zagranicznymi.¹²

Mobilność wiąże się również z umiejętnością sprawnego poruszania się pomiędzy różnymi poziomami edukacji, a także z podejmowaniem się różnych obowiązków w ramach pracy w sektorze oświaty. Z racji tego, że rynek pracy ulega nieustannym przeobrażeniom, co związane jest ze zmianami zachodzącymi w strukturze i charakterze społeczeństwa, wymaga od osób aktywnych zawodowo, w tym także nauczycieli, elastyczności w podejściu do wykonywanego zawodu. Należy przez to rozumieć umiejętność szybkiego przekwalifikowania się. Przed nauczycielami mobilnymi i elastycznymi rysują się liczne możliwości zatrudnienia w sektorze edukacyjnym. Dlatego też należy zapoznawać przyszłych nauczycieli z alternatywnymi możliwościami wykonywania zawodu. Sugeruje się zatem wprowadzenie do teoretycznego bloku pedagogicznego zagadnień związanych z wykonywaniem roli zawodowej: dydaktyka medialnego, teletutora (e-mentora – w kształceniu zdalnym i nauczaniu na odległość), mentora multimedialnego, brokera edukacyjnego, eksperta do spraw technologii dydaktycznych.¹³

Podstawowym i głównym celem praktyk jest przygotowanie młodego człowieka do wykonywania zawodu nauczyciela poprzez zapewnienie mu możliwości nabycia

¹¹ Por. Ibidem, s. 22-23.

¹² *Strategia rozwoju szkolnictwa wyższego w Polsce do 2020 roku*, <http://www.uczelnie2020.pl>, s. 2 [data dostępu: 23.12.2010].

¹³ Por. M. Kusiński, *Reorientacja zawodowa nauczycieli w kierunku zawodów przyszłości na przykładzie projektu „Nowa Edukacja”*, http://www.bfkk.pl/old/_files/Reorientacja%20zawodowa%20nauczycieli%20w%20kierunku%20zawodow%20przyszlosci%20na%20przykladzie%20projektu%20nowa%20edukacja.pdf, s. 7 [data dostępu: 23.12.2010]; A. Smolarz, *Zawody przyszłości*, <http://www.ekonomicznie.pl/strefa.php?strefa=licealisty&art=51> [data dostępu: 05.10.2010]; P. Zadura–Lichota, *Świat pracy w perspektywie najbliższych 10 lat*, <http://www.rynekpracy.pl/artukul.php/wpis.151> [data dostępu 23.10.2010].

praktycznych umiejętności, poznania przyszłego środowiska pracy oraz sprawdzenia się w działaniu. Student może nawiązywać kontakty z dziećmi, wykazać się twórczym myśleniem, wypróbować swoje siły w pracy dydaktyka i wychowawcy. Podczas praktyk student wykorzystuje wiedzę nabytą w procesie akademickiego kształcenia. W toku zajęć praktycznych student konfrontuje swoją wiedzę z konkretnymi sytuacjami, wymagającymi od niego odpowiedzialnych decyzji i efektywnego działania. Co więcej, działanie to dostosowane jest do dzieci na określonym poziomie rozwoju, o określonej osobowości, temperamencie, stylu reagowania emocjonalnego, poziomie intelektualnym, zdrowiu, motywacji, sytuacji ekonomicznej itp.¹⁴

Praktyki są niezwykle ważne również dlatego że studenci nie uczestniczą w żadnym postępowaniu o charakterze konkursowym przed rozpoczęciem nauki na specjalność, która da im prawo do wykonywania zawodu nauczyciela. Ocena z egzaminów nie powinna bowiem stanowić jedynego kryterium decydującego o tym, czy student będzie dobrym nauczycielem. Młodzi ludzie nie mają szansy wcześniejszego zweryfikowania, czy posiadają predyspozycje do pracy w tym zawodzie. Praktyki powinny zatem stanowić narzędzie weryfikacji studenckich predyspozycji, powinny pomóc w analizie ich kompetencji oraz w określeniu życiowych celów i planów, w procesie dalszego kształcenia i budowania drogi zawodowej.¹⁵

¹⁴ Por. K. Skierska-Pięta, D. Świech, *Program praktyk pedagogicznych podnoszących jakość kształcenia w zawodzie nauczyciela*, s. 30 <http://www.praktyki-pedagogiczne.pl/o-projekcie/wstpna-wersja-programu-praktyk-pedagogicznych> [data dostępu: 02.11.2012].

¹⁵ Por. K. Duraj-Nowakowa, *Praktyki zawodowe w kształceniu studentów na kierunkach pedagogicznych: przewodnik dla studentów*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1979.

Cele praktyk i związane z nimi zadania praktykanta:¹⁶

Cele praktyk	Zadania obowiązkowe
1. Zapewnienie opieki i bezpieczeństwa dzieciom w placówce oświatowej	- odbycie szkolenia BHP pierwszego dnia praktyk pedagogicznych
2. Poznanie dokumentów obowiązujących w placówce, celów placówki, jej roli społeczno-kulturalnej oraz jej funkcjonowania w systemie oświaty	- zapoznanie się ze statutem placówki, planami wychowawczymi, wynikowymi, planami pracy przedszkola, programem nauczania (wraz z obowiązującymi aktualnie zmianami), Wewnątrzszkolnym i Przedmiotowym Systemem Oceniania, przedszkolnymi planami miesięcznymi, dziennikami zajęć, kartami ocen, zeszytami indywidualnego nauczania, arkuszami obserwacji itp.
3. Tworzenie dokumentacji związanej z realizowaniem obowiązków nauczyciela	- uzupełnianie dziennika zajęć (również dziennika internetowego, jeśli taki obowiązuje w placówce), kart ocen i obserwacji itp. - przedstawianie konspektów prowadzonych przez siebie zajęć - uzupełnianie dzienniczka praktyk, arkuszy zajęć obserwowanych itp. - napisanie sprawozdania z odbytych praktyk, zawierającego analizę własnej pracy i pracy opiekuna praktyk
4. Zapoznanie się z obowiązkami nauczyciela i sposobami prowadzenia zajęć, zdobycie umiejętności analizy zajęć	- obserwacja zajęć opiekuna praktyk bądź innego nauczyciela placówki - asystowanie w zajęciach opiekuna praktyk - omówienie z opiekunem praktyk zajęć obserwowanych i asystowanych - omówienie z opiekunem praktyk zadań stojących przed nauczycielem, poznanie roli nauczyciela i koniecznych w jego pracy kompetencji
5. Nabycie i utrwalenie umiejętności dydaktycznych	- przygotowanie zajęć, między innymi przy wykorzystaniu literatury fachowej, wiedzy zdobytej podczas zajęć i wykładów oraz różnorodnych pomocy dydaktycznych - tworzenie konspektów własnych zajęć - samodzielne prowadzenie zajęć na podstawie zatwierdzonego przez opiekuna praktyk konspektu - tworzenie własnych pomocy dydaktycznych, np. wierszy, piosenek, bajek, zabaw i gier dydaktycznych itp. - przeprowadzenie lekcji podsumowującej/zajęć

¹⁶ Opracowana na podstawie: K. Skierska-Pięta, D. Świech, *Program praktyk pedagogicznych podnoszących jakość kształcenia w zawodzie nauczyciela*, s. 31-36 <http://www.praktyki-pedagogiczne.pl/o-projekcie/wspnawersja-programu-praktyk-pedagogicznych> [data dostępu: 02.11.2012].

	<p>podsumowujących na zakończenie praktyk, w której/których może uczestniczyć również dyrektor placówki</p> <ul style="list-style-type: none">- stosowanie różnorodnych metod i technik nauczania (zwrócenie szczególnej uwagi na metody aktywizujące), wykorzystywanie autorskich pomysłów i pomocy dydaktycznych, zapoznanie się z autorskimi programami nauczania- posługiwanie się terminologią zgodną z nauczanyimi treściami oraz z poziomem rozwoju dzieci- ocena uczniowskich postępów w nauce i rozwoju, sprawdzanie wiedzy i umiejętności dzieci (w tym sprawdzianów oraz prac domowych w szkole)- dbanie o wszechstronny rozwój dzieci (fizyczny, psychiczny, społeczny, emocjonalny)
6. Nabycie umiejętności autorefleksji i oceny własnych umiejętności	<ul style="list-style-type: none">- omawianie z opiekunem praktyk prowadzonych zajęć- analiza własnych zachowań oraz informacji zwrotnej pochodzącej od opiekuna praktyk- wypełnienie ankiety autoewaluacyjnej
7. Przygotowanie do pracy wychowawcy, nabycie umiejętności rozwiązywania problemów wychowawczych	<ul style="list-style-type: none">- obserwacja dzieci w placówce- prowadzenie godzin/zajęć wychowawczych, udział w pracy wychowawczej nauczyciela- nawiązanie kontaktu i relacji pedagogicznej z dziećmi- zapoznanie się z zadaniami pedagoga/psychologa w placówce, uczestnictwo w niektórych zadaniach specjalistów pracujących w placówce (w miarę możliwości, np. w rozmowach z dziećmi, w analizie wyników badań dzieci)- wizyta w poradni psychologiczno-pedagogicznej, zapoznanie się z pracą poradni, poznanie zasad współpracy szkoły/przedszkola z poradnią- dokonanie diagnozy psychospołecznej dzieci oraz stworzenie studium przypadku wybranego dziecka/ucznia na podstawie obserwacji dziecka i wywiadu z nim oraz jego rodzicami, a także na podstawie konsultacji z opiekunem praktyk oraz psychologiem/pedagogiem- motywowanie dzieci do udziału w zajęciach- reagowanie na niewłaściwe postawy dzieci i na sygnały, że dziecko może być ofiarą przemocy fizycznej bądź psychicznej- zapoznanie się ze środkami zaradczymi dla występujących w placówce problemów- uczenie dzieci współdziałania z innymi, pracy w grupie

<p>8. Nabycie umiejętności współpracy z rodzicami dzieci/uczniów</p>	<ul style="list-style-type: none"> - uczestnictwo w zebraniu z rodzicami - nawiązanie kontaktu z rodzicami dzieci/uczniów - obserwowanie współpracy opiekuna praktyk z rodzicami uczniów - komunikacja z rodzicami za pośrednictwem dziennika internetowego, przekazywanie im informacji, korygowanie niewłaściwych postaw rodzicielskich
<p>9. Nabycie umiejętności stosowania indywidualizacji nauczania</p>	<ul style="list-style-type: none"> - dostosowanie metod i technik do nauczanych dzieci - poznanie sposobów pracy z dziećmi o specjalnych potrzebach edukacyjnych (dziećmi o obniżonych wymaganiach, dziećmi bardzo zdolnymi, dziećmi z dysfunkcjami, dziećmi niepełnosprawnymi) - poznanie potrzeb i możliwości dzieci oraz uwarunkowań tych możliwości
<p>10. Zapoznanie się ze sposobami wykorzystania technologii informacyjnej i komunikacyjnej w nauczaniu</p>	<ul style="list-style-type: none"> - wykorzystywanie komputera na zajęciach z dziećmi oraz podczas przygotowania się do zajęć i ich dokumentowania - wykorzystywanie platform edukacyjnych, baz bibliotek internetowych, e-booków w ramach przygotowania się do zajęć - poznanie zagrożeń związanych z technologią informacyjną i sposobów przeciwdziałania tym zagrożeniom w placówce oświatowej
<p>11. Wdrożenie do stosowania zasad etyki zawodowej</p>	<ul style="list-style-type: none"> - poznanie zasad etyki zawodowej - przeciwdziałanie dyskryminacji dzieci/uczniów w placówce oświatowej (np. poprzez kształtowanie w uczniach postawy tolerancji, akceptacji i otwartości)
<p>12. Zapoznanie się ze stopniami awansu zawodowego i możliwościami doskonalenia zawodowego</p>	<ul style="list-style-type: none"> - omówienie z opiekunem praktyk stopni awansu zawodowego, uświadomienie sobie konieczności ciągłego rozwijania własnych umiejętności - poznanie możliwości doskonalenia w zawodzie nauczyciela
<p>13. Zapoznanie się ze sposobami radzenia sobie ze stresem w zawodzie nauczyciela</p>	<ul style="list-style-type: none"> - omówienie z opiekunem praktyk sposobów radzenia sobie ze stresem i sytuacjami trudnymi w pracy - konsultowanie się z pedagogiem/psychologiem pracującym w placówce na temat radzenia sobie ze stresem i technik relaksacji - poznanie sposobów przeciwdziałania wypaleniu zawodowemu
<p>14. Zapoznanie się z pracą poszczególnych jednostek funkcjonujących w danej placówce, włączenie się w życie placówki</p>	<ul style="list-style-type: none"> - poznanie pracy biblioteki szkolnej, świetlicy, zasad funkcjonowania kół naukowych, nauczania indywidualnego itp. - wykazanie własnej inicjatywy, aktywne włączenie się w działania placówki

W celu zapoznania się z dodatkowymi czynnościami, jakie poza nauczaniem wykonuje nauczyciel w placówce oświatowej, powinno się wyznaczać studentowi następujące zadania fakultatywne:

- uczestnictwo, za zgodą dyrektora placówki oświatowej, w posiedzeniu rady pedagogicznej;
- przygotowanie uroczystości (np. napisanie scenariusza, przeprowadzenie prób z dziećmi, wystrój sali) i udział w uroczystościach przygotowywanych w placówce z okazji obchodów świąt i rocznic, na przykład Dnia Patrona, 11 Listopada, 3 Maja, Dnia Matki, Dnia Dziecka, Dnia Niepodległości, w uroczystościach związanych z życiem placówki (np. w pasowaniu na przedszkolaka, ślubowaniu);
- udział w festynach i zabawach;
- udział w wycieczkach, wyjściach do kina/teatru/muzeum i innych inicjatywach placówki;
- pełnienie dyżurów podczas przerw w szkole;
- udział w kole zainteresowań, w zajęciach pozalekcyjnych;
- opracowanie konkursu dla dzieci;
- zorganizowanie przedstawienia z udziałem dzieci;
- współpraca z biblioteką w placówce;
- udział w zajęciach świetlicowych dla dzieci;
- pomoc w redagowaniu szkolnej gazetki;
- zapoznanie się z pracą samorządu szkolnego;
- udział w szkolnych/przedszkolnych projektach;
- opracowanie autorskiego programu nauczania lub pomoc przy opracowaniu takiego programu;
- dokonanie pisemnej analizy współpracy placówki z poradnią psychologiczno-pedagogiczną.¹⁷

Kształcenie przyszłych nauczycieli powinno obejmować również przygotowanie ich do wprowadzania indywidualizacji procesu nauczania. Obejmuje ona konieczność pracy z uczniem mającym problemy w nauce, tzw. uczniem słabym, uczniem wybitnie uzdolnionym, uczniem sprawiającym problemy wychowawcze oraz z uczniami posiadającymi różnego typu

¹⁷ Por. K. Skierska-Pięta, D. Świech, *Program praktyk pedagogicznych podnoszących jakość kształcenia w zawodzie nauczyciela*, s. 35-36 <http://www.praktyki-pedagogiczne.pl/o-projekcie/wstpna-wersja-programu-praktyk-pedagogicznych> [data dostępu: 02.11.2012].

dysfunkcje (wzroku, słuchu oraz z uczniami upośledzonymi umysłowo w stopniu lekkim). Należy również pamiętać o zastosowaniu indywidualizacji nauczania w przypadku uczniów, u których dominującym kanałem percepcji jest kanał słuchowy, wzrokowy lub kinestetyczny. Każdy z uczniów posiada indywidualny model zdobywania wiedzy, co stanowi podstawę dla zastosowania metod indywidualizujących. W obliczu rosnącej liczby uczniów wykazujących różnego rodzaju dysfunkcje oraz problemy wychowawcze wprowadzenie czy też zwiększenie liczby zajęć przygotowujących przyszłych nauczycieli (wszystkich specjalizacji) do diagnozy specjalnych potrzeb uczniów, a następnie uwzględniania wniosków płynących z tego rozpoznania w codziennej praktyce szkolnej, jest niezbędnym warunkiem prawidłowego i kompleksowego przygotowania studentów do pracy w różnego typu placówkach oświatowych.¹⁸

Praktykant, poza celami związanymi z odbyciem praktyki, powinien uwzględnić cele edukacyjne placówki oraz cele zawarte w programach nauczania, które są oparte o podstawę programową. Zgodnie z obowiązującą Podstawą programową wychowania przedszkolnego dla przedszkoli, oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych oraz innych form wychowania przedszkolnego zaleca się zwrócenie uwagi na fakt, że celem edukacji przedszkolnej powinna być między innymi praca nad¹⁹:

- kształtowaniem u dzieci umiejętności społecznych, komunikacyjnych, porozumiewania się z innymi dziećmi oraz z osobami dorosłymi, aby dzieci odnalazły się w grupie (a w przyszłości w klasie) oraz prawidłowo nawiązywały kontakty i wchodziły w relacje interpersonalne;
- wdrożeniem do czynności samoobsługowych;
- rozwijaniem mowy;
- zachęcaniem do poznawania samych siebie oraz świata wokół;

¹⁸ K. Czekaj, E. K. Organiściak, R. Jaros, P. Krajewski, *Praktyki pedagogiczne drogą do innowacyjnego szkolnictwa*, <http://www.zasobyip2.ore.edu.pl/pl/publications/download/176>, s. 26 [data dostępu: 02.11.2012].

¹⁹ Por. M. Przetacznik-Gierowska, *Świat dziecka. Aktywność – poznanie – środowisko*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1993; E. Gruszczyk-Kolczyńska, *Dzieci ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się matematyki. Przyczyna, diagnoza i zajęcia korekcyjno-wychowawcze*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2007; K. Skierska-Pięta, D. Świech, *Program praktyk pedagogicznych podnoszących jakość kształcenia w zawodzie nauczyciela*, s. 38-39 <http://www.praktyki-pedagogiczne.pl/o-projekcie/wstpna-wersja-programu-praktyk-pedagogicznych> [data dostępu: 02.11.2012]; Załączniki do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 13 grudnia 2008 r. (Dziennik Ustaw z dnia 15 stycznia 2009 r. Nr 4, poz. 17), bip.men.gov.pl/men_bip/.../rozporzadzenie_20081223_zal_1.pdf [data dostępu: 17.02.2011].

-
- rozwojem motorycznym dzieci – przyjmuje się, że dzieci w wieku przedszkolnym często mają zbyt mało ruchu, nie pozwala to na wykształcenie prawidłowej sprawności ruchowej, dlatego część zajęć przedszkolnych powinna obejmować zajęcia ruchowe, na świeżym powietrzu itp.;
 - umożliwieniem dzieciom korzystania z zabawy – dzieci w wieku przedszkolnym rozwijają się i uczą nowych rzeczy głównie poprzez zabawę, musi, więc ona stanowić ważny element wychowania przedszkolnego, nie mniej istotny od zajęć dydaktycznych, nie należy, więc ograniczać zabawowej aktywności dzieci;
 - ukształtowaniem dojrzałości szkolnej dziecka, przygotowaniem go do nauki czytania i pisania itp.;
 - przygotowaniem dzieci do nauki matematyki – jeżeli dziecko już w przedszkolu nauczy się rozumowania logicznego, wyciągania wniosków, zauważania związku między przyczyną a skutkiem, może to przyczynić się do zniwelowania trudności w nauce matematyki na początku szkoły podstawowej;
 - wprowadzeniem dziecka w odbiór sztuki i czerpanie z niej przyjemności;
 - budowaniem systemu wartości – podstawa programowa podkreśla również rolę pracy wychowawczej oraz obserwacji i analizy sytuacji dziecka, która taką pracę umożliwia;
 - korygowaniem elementów, które nie sprzyjają rozwojowi dziecka.

Zgodnie z obowiązującą *Podstawą programową kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych* praktykant powinien zwrócić uwagę na to, aby realizować następujące cele kształcenia zintegrowanego, przypisane I etapowi edukacyjnemu, obejmujące pierwsze trzy lata szkoły podstawowej.²⁰

- wszechstronne wspieranie rozwoju dziecka, wspomaganie jego aktywności poznawczej, wdrażanie do samodzielnego poznawania świata;
- ułatwienie dziecku zrozumienia siebie samego oraz otaczającego go świata;
- wykształcenie u dziecka umiejętności pisania i czytania;
- wykształcenie u dziecka umiejętności dokonywania obliczeń matematycznych;

²⁰ Załączniki do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 13 grudnia 2008 r. (Dziennik Ustaw z dnia 15 stycznia 2009 r. Nr 4, poz. 17), *Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych*, bip.men.gov.pl/men_bip/.../rozporzadzenie_20081223_zal_2.pdf [data dostępu: 17.02.2011]; K. Skierska-Pięta, D. Świech, *Program praktyk pedagogicznych podnoszących jakość kształcenia w zawodzie nauczyciela*, s. 39-40 <http://www.praktyki-pedagogiczne.pl/o-projekcie/wstpna-wersja-programu-praktyk-pedagogicznych> [data dostępu: 02.11.2012].

- wykształcenie odpowiednich postaw, umożliwiających dziecku funkcjonowanie w gronie rówieśników i w społeczeństwie;
- kształtowanie umiejętności porozumiewania się w języku polskim oraz w języku obcym;
- wdrożenie dzieci do stosowania technologii informacyjnej i komunikacyjnej w różnych dziedzinach życia;
- nauczenie dzieci wykorzystywania wiedzy i umiejętności w praktycznym działaniu.

Praktykanci powinni rozumieć i stosować zasady **nauczania spiralnego**, zgodnie z którym dzieci nabywają pewnych umiejętności już w pierwszej klasie, następnie mają możliwość ich utrwalenia, doskonalenia i rozszerzania w klasach późniejszych. Edukacja wczesnoszkolna zakłada, że zajęcia prowadzi jeden nauczyciel, powinien on więc posiadać wiedzę z dziedzin objętych kształceniem zintegrowanym – to samo dotyczy praktykanta, odbywającego praktykę w szkole podstawowej. Na bazie podstawy programowej tworzy się programy nauczania, które praktykant wykorzystuje w nauczaniu wczesnoszkolnym. Praktykant może również opracować własny program nauczania w ramach realizacji zadań fakultatywnych, przewidzianych przez niniejszy program.²¹

W trakcie praktyk pedagogicznych studenci będą zobligowani do wykazania się umiejętnościami w następujących zakresach²²:

1. Dydaktycznym – skuteczne przekazywanie wiedzy przedmiotowej, budowanie w uczniach zainteresowania tematem i chęci samokształcenia, zapoznawanie uczniów z podstawami aparatu naukowego w ramach określonej dziedziny, który następnie pozwoli im na samodzielne pozyskiwanie informacji, ich krytyczną analizę i przetwarzanie;
2. Wychowawczym i społecznym – rozpoznawanie potrzeb uczniów i uwzględnianie ich w działalności wychowawczej oraz dydaktycznej, reagowanie w sytuacjach konfliktowych z uczniami oraz między uczniami, kształcenie w uczniach postaw prospołecznych, przygotowywanie ich do podejmowania użytecznych ról w społeczeństwie oraz funkcjonowania w nim w sposób zaangażowany, wartościowy i efektywny;

²¹ K. Skierska-Pięta, D. Świech, *Program praktyk pedagogicznych podnoszących jakość kształcenia w zawodzie nauczyciela*, s. 40 <http://www.praktyki-pedagogiczne.pl/o-projekcie/wstpna-wersja-programu-praktyk-pedagogicznych> [data dostępu: 02.11.2012].

²² Por. K. Czekał, E. K. Organiściak, R. Jaros, P. Krajewski, *Praktyki pedagogiczne drogą do innowacyjnego szkolnictwa*, <http://www.zasobyip2.ore.edu.pl/pl/publications/download/176>, s. 37-39 [data dostępu: 02.11.2012].

3. Moralnym – stosowanie etyki zawodowej w relacjach z uczniami i środowiskiem zawodowym (zachowanie obiektywizmu, sprawiedliwości i odpowiedzialności w sytuacjach szkolnych), kształtowanie poprzez przykład oraz przekazywane treści nauczania pożądanych i akceptowanych społecznie norm i postaw;
4. Kreatywnym – zdolności do samokształcenia i doskonalenia zawodowego, innowacyjności procesu oświatowego, elastyczności działania w sytuacjach niestandardowych;
5. Prakseologicznym – planowanie i realizacja przebiegu lekcji, systematyczność i rzetelność prowadzenia dokumentacji szkolnej, ewaluacja oraz ocena pracy uczniów;
6. Komunikacyjnym – budowanie relacji z klasą i poszczególnymi uczniami, nawiązywanie kontaktów w środowisku zawodowym, zachowań werbalnych i pozawerbalnych w toku działań edukacyjnych (stopień okazywanej empatii, niewerbalne przekazywanie komunikatów), odczytywanie i interpretowanie zachowań werbalnych i pozawerbalnych;
7. Informacyjno-medialnym – posługiwanie się multimedialnymi środkami dydaktycznymi, biegłość w obsłudze dziennika elektronicznego, tablicy interaktywnej, kreowanie scenariusza lekcji przy wykorzystaniu ICT;
8. Językowym – sposób posługiwania się językiem polskim – operowanie językiem specjalistycznym danej dziedziny na poziomie dostosowanym do odbiorcy, kultura i styl języka;
9. Badawczym i diagnostycznym – umiejętności związane z samodzielnym podejmowaniem badań pedagogicznych o różnym charakterze (socjometrycznych, obserwacyjnych, ankietowych) oraz zdolność do ich analizy i interpretacji;
10. Autorefleksyjnym i autoewaluacyjnym – prowadzenie systematycznej i rzetelnej refleksji nad własną pracą dydaktyczną i wychowawczą, krytyczna analiza efektów nauczania na bazie monitoringu wyników uczniów, a na podstawie formułowanych wniosków – podejmowanie działań autokreacyjnych i samodoskonalących.

Nad prawidłową realizacją praktyk powinien czuwać dyrektor placówki (przedszkola, szkoły). Po zakończeniu każdego bloku praktyk dyrektor zatwierdza dziennik praktyk studenta i opinię o pobycie studenta w placówce (przygotowywaną przez nauczyciela-opiekuna), która przekazywana jest koordynatorowi praktyk. Dyrektor umożliwia nauczycielowi-opiekunowi wykonywanie dodatkowych zajęć związanych z opieką nad praktykantem. Rola nauczyciela, który otacza opieką i nadzorem studenta-praktykanta, jest

niezwykle ważna, jednak prawo oświatowe nie opisuje w szczegółach, jak ta funkcja powinna być pełniona. Opiekunami praktyk z ramienia szkoły powinni być pedagodzy, którzy posiadają stopień co najmniej nauczyciela mianowanego. Opiekun ułatwia praktykantowi zapoznanie się z wszelką dokumentacją obowiązującą w przedszkolu/szkole oraz nawiązywanie kontaktów z innymi pracownikami placówki. Jego rolą jest także przedstawienie studenta dzieciom/uczniom i pomoc we wzajemnym zaakceptowaniu się i życzliwym przyjęciu. Relacja między opiekunami a studentami, powinna być taka aby zachowania obu stron były czytelne, pozytywne i pozwalały na odniesienie korzyści ze wzajemnych relacji zarówno studentowi, jak i jego opiekunowi. Będzie to możliwe dzięki akceptacji mocnych i słabych stron praktykantów i poszanowaniu ich indywidualności, co z kolei przekłada się na akceptację przez studentów nauczyciela w roli opiekuna praktyk. Taka sytuacja kreuje bezpieczne środowisko wspólnej pracy, sprzyjającej rozwiązywaniu problemów czy konfliktów. Jednocześnie zapewnia pełną efektywność na płaszczyźnie edukacyjnej, indywidualnej (rozwój osobisty pedagoga i praktykanta), grupowej (dzięki powstaniu efektywnie działającego zespołu w dobrym klimacie). Na początku praktyk nauczyciel jest dla studenta wzorem – praktykant obserwuje jego działania, przygotowując się do prowadzenia zajęć samodzielnych. Opiekun stopniowo wprowadza praktykanta we wszelkie obowiązki związane z pracą w przedszkolu/szkole. Nauczyciel-opiekun ustala z praktykantem tematy zajęć/lekcji, dba o to, aby przeprowadzone były one z użyciem różnorodnych metod, technologii informacyjno-komunikacyjnej, akceptuje konspekty zajęć studenta (umieszczając na nich swój podpis). Ułatwia praktykantowi korzystanie z wszelkich pomocy dydaktycznych znajdujących się w placówce oświatowej. Zgodnie z założeniami konstruktywizmu praktyki pedagogiczne odbywają się na zasadzie współpracy nauczyciela-opiekuna z praktykantem. Wyraża się to w możliwości konstruowania własnej ścieżki zajęć fakultatywnych, które praktykant ustala wraz z opiekunem. Nauczyciel zachęca studenta do stawiania pytań, stale dostarcza mu informacji na temat zauważonych dobrych stron jego pracy oraz tych, nad którymi trzeba pracować. Nauczyciel-opiekun jest zobowiązany w trakcie praktyk do obserwowania rozwoju studenta, który dokumentuje w *Arkuszu obserwacji* przedkładanym następnie koordynatorowi praktyk. Na zakończenie praktyk rozmawia ze studentem o jego mocnych stronach, które zauważył, i wskazuje możliwości

rozwinęcia obszarów słabszych. Nauczyciel przygotowuje ocenę opisową praktyk (którą przedkłada koordynatorowi) oraz proponuje notę zaliczającą.²³

Praktykant w czasie praktyki powinien:²⁴

- hospitować zajęcia nauczyciela – opiekuna praktyk (bądź innego nauczyciela), a następnie je omawiać i szczegółom analizować;
- zaplanować, realizować, omawiać zajęcia własne, ważne jest zastosowanie nowoczesnych metod nauczania oraz wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnej w trakcie zajęć;
- indywidualizować proces nauczania pod kątem uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych;
- włączać się (w charakterze obserwatora lub asystenta) we wszystkie obowiązki nauczyciela, nie tylko dydaktyczne, ale także opiekuńcze i wychowawcze (współpracę z rodzicami, świetlicą, biblioteką, instytucjami pozaszkolnymi, pełnienie dyżurów);
- rozwiązywać trudności wychowawcze;
- diagnozować potrzeby grupy/klasy;

²³ Por. A. Brzezińska, *Interakcyjny model edukacji w szkole wyższej* [w:] A. Brzezińska, J. Brzeziński (red.), *Ewaluacja procesu kształcenia w szkole wyższej*, Poznań 2000; I. Marczak, *Program praktyk pedagogicznych dla kierunku pedagogika wczesnoszkolna i przedszkolna*, www.apsl.edu.pl/praktykabezwad/.../PROGRAM_PRAKTYK_..., s. 43-44 [data dostępu 02.11.2012].

²⁴ I. Marczak, *Program praktyk pedagogicznych dla kierunku pedagogika wczesnoszkolna i przedszkolna*, www.apsl.edu.pl/praktykabezwad/.../PROGRAM_PRAKTYK_..., s. 44-45 [data dostępu 02.11.2012].

- motywować dzieci/uczniów do nauki, aktywizować, wykształcić postawę otwartości, akceptacji, tolerancji;
- dokumentować przebieg praktyk:
- arkusze obserwacji lekcji hospitowanych,
- konspekty zajęć samodzielnie przeprowadzonych,
- dzienniczek praktyk.

Ewaluacja praktyk dotyczy głównie pracy studenta, ale ocenie podlegają również działania nauczyciela-opiekuna i koordynatora z ramienia uczelni. Przykładowe arkusze ewaluacyjne, które wypełnia student, zaprezentowano poniżej:

Ocena pracy koordynatora praktyk²⁵

Obszar oceny	Odpowiedź studenta
Dostępność informacji o programie praktyk	
Informacja o wymaganiach i warunkach zaliczenia	
Przepływ informacji	
Dostępność koordynatora podczas konsultacji na platformie e-learningowej	
Pomoc ze strony koordynatora	
Inne uwagi	
Data i podpis studenta	

Ocena pracy nauczyciela – opiekuna praktyk²⁶

Obszar oceny	Odpowiedź studenta
Przygotowanie nauczyciela do roli opiekuna na praktykach	
Jasne i czytelne formułowanie oczekiwań	
Zachęcanie do wyrażania opinii, zadawania pytań	
Budzenie ciekawości, zainteresowania, zaangażowania	
Pomaganie w sytuacjach trudnych	
Udzielanie wyjaśnień, dodatkowych	

²⁵ Ibidem, s. 50.

²⁶ Ibidem, s. 51.

informacji	
Postawa otwartości, życzliwości	
Dodatkowe uwagi	
Data i podpis studenta	

Ocena praktyk ²⁷ - biorąc pod uwagę wystawioną praktykantowi **ocenę niedostateczną**, należy podkreślić, że jej otrzymanie jest tożsame z nie zaliczeniem praktyk pedagogicznych. Na ocenę taką zasługuje student, który:

- nie realizował zadań uwzględnionych w programie praktyk pedagogicznych;
- nie uczestniczył w zajęciach dydaktycznych;
- nie nawiązał odpowiednich relacji zarówno z dziećmi, jak i z ich rodzicami;
- wywierał negatywny wpływ na zachowania, postawy i motywację uczniów;
- przejawiał nieprawidłowe postawy i zachowania;
- nie wywiązywał się ze stawianych mu obowiązków;
- nie prowadził w należyty sposób dokumentacji (np. dziennik praktyk, konspekty zajęć);
- nie posiadał odpowiedniego przygotowania o charakterze merytorycznym;
- popełniał liczne błędy i nie potrafił rozwiązywać problemów i trudności związanych z codzienną pracą zawodową;
- formułował swoje przemyślenia i polecenia w sposób całkowicie niezrozumiały dla dzieci/uczniów;
- nie wykorzystywał technologii informacyjno-komunikacyjnej podczas zajęć;
- nie wykazywał motywacji do pogłębiania wiedzy;
- nie reagował na uwagi i wskazówki opiekuna praktyk, co świadczy o braku możliwości rozwoju własnych kompetencji wychowawczych i dydaktycznych.

Ocena niedostateczna równoznaczna jest z tym, że student nie nadaje się do wykonywania zawodu nauczyciela i nie rokuje żadnych nadziei na zmianę tej sytuacji. Dla studenta, który otrzymał taką notę, powinna być to jednoznaczna informacja o konieczności planowania własnej kariery zawodowej poza placówkami oświatowymi.

Ocena dostateczna praktyk pedagogicznych powinna z kolei zostać zastosowana w przypadku gdy student wywiązuje się z powierzonych mu obowiązków, jednak zarówno

²⁷ Opracowana na podstawie: I. Marczak, *Program praktyk pedagogicznych dla kierunku pedagogika wczesnoszkolna i przedszkolna*, www.apsl.edu.pl/praktykabezwad/.../PROGRAM_PRAKTYK_..., s. 56-59 [data dostępu 02.11.2012].

sposób ich wykonywania, jak i posiadane cechy osobowości mogą budzić pewne zastrzeżenia.

Ocena taka znajduje zastosowanie w przypadku studenta, który:

- zrealizował godzinowo program praktyk;
- wykazywał inicjatywę i przygotowanie merytoryczne w stopniu dostatecznym;
- prowadził dokumentację przebiegu praktyk;
- potrafił prawidłowo zastosować co najmniej jedną technikę nauczania;
- był świadomy ról i funkcji pełnionych przez nauczyciela w przedszkolu/szkole;
- miał dość duże problemy z zainteresowaniem uczniów prowadzonymi zajęciami;
- niezbyt chętnie słuchał wskazówek nauczyciela-opiekuna i z trudnością się do nich stosował;
- nie umiał indywidualizować procesu dydaktycznego;
- zbyt rzadko korzystał z technologii informacyjno-komunikacyjnej podczas zajęć;
- nawiązał słaby kontakt z uczniami.

W przypadku oceny przebiegu praktyk na **ocenę dobrą** student powinien spełnić wszystkie wytyczne wskazane w przypadku oceny dostatecznej oraz takie kryteria jak:

- realizacja wszystkich programowych założeń praktyk;
- zaangażowanie w wykonywane obowiązki;
- dobre przygotowanie merytoryczne;
- umiejętność zaktywizowania większości uczniów;
- umiejętność wykorzystania materiałów pomocniczych;
- umiejętność tworzenia atmosfery sprzyjającej nauce;
- posiadanie wiedzy na temat zasad funkcjonowania placówki;
- znajomość technik pozwalających na pracę z dziećmi ze szczególnymi wymaganiami edukacyjnymi;
- wykorzystywanie technologii informacyjno-komunikacyjnej podczas zajęć;
- prowadzenie współpracy z innymi placówkami, np. poradnią psychologiczno-pedagogiczną;
- wykorzystywanie literatury branżowej;
- uwzględnianie uwag opiekuna praktyk i korygowanie swego zachowania;
- nawiązanie dobrego kontaktu z dziećmi i ich rodzicami.

Na **ocenę bardzo dobrą** zasługuje student, który nie tylko wzorcowo wywiązuje się z stawianych mu zadań, ale również chętnie podejmuje działania ponadprogramowe,

wykazując się przy tym ponadprzeciętnym poziomem motywacji. W przypadku tej oceny student powinien spełniać kryteria niższych ocen oraz dodatkowo powinien:

- cechować się wysoką kulturą osobistą;
- w pełni angażować się w kwestie związane z funkcjonowaniem placówki;
- wykazywać samodzielność, oryginalność i kreatywność w podejmowanych działaniach;
- posiadać pełne przygotowanie merytoryczne;
- nawiązywać wzorcowe relacje z dziećmi oraz z ich rodzicami;
- umieć rozwiązywać trudności i problemy wychowawcze, które może napotkać w trakcie praktyk;
- wykazywać chęci do opracowywania i wdrażania w życie nowatorskich rozwiązań dydaktycznych;
- wykorzystywać wiele różnorodnych technik i metod nauczania, ze szczególnym uwzględnieniem umiejętności dostosowania ich do konkretnej sytuacji w celu optymalizacji procesu nauczania i oddziaływania na podopiecznego;
- posiadać rozwinięte umiejętności wykorzystywania technologii informacyjno-komunikacyjnej;
- umieć przeprowadzić diagnozę psychospołeczną dziecka;
- posiadać umiejętność efektywnego radzenia sobie ze stresem;
- kształcić u podopiecznych postawę tolerancji i otwartości;
- uwzględniać wszystkie cele i założenia uwzględnione w programie nauczania i w podstawie programowej;
- znać metody radzenia sobie ze stresem w pracy nauczyciela i wykorzystywać je w praktyce.

Praktykant powinien dowiedzieć się, jak przebieg jego praktyk został oceniony, oraz poznać uzasadnienie tej oceny.

2. Zasady opracowania i wdrażania niestereotypowych i równościowych programów zajęć, zapobiegających defaworyzacji ucznia

Pojęcie defaworyzacji przywoływane jest w literaturze naukowej zazwyczaj przy omawianiu takich zagadnień jak: wykluczenie społeczne, peryferyzacja, dezafiljacja²⁸. Oddziaływania defaworyzujące można określić jako zachowania obniżające szanse jednostki w danej grupie na korzystanie z należnych jej praw i przywilejów. Konsekwencją oddziaływań defaworyzacyjnych może być m.in. zaniżenie samooceny, spadek poczucia własnej wartości itp.

Dlatego podstawowym zadaniem nauczycieli jest kształcenie u uczniów postawy otwartości i tolerancji we wszystkich dziedzinach funkcjonowania społecznego. Szczególnie newralgicznym zagadnieniem w edukacji jest kwestia przeciwdziałania dyskryminacji ze względu na płeć. Zawód nauczyciela jest jedną z najbardziej sfeminizowanych profesji – 81% ogólnej liczby nauczycieli stanowią kobiety²⁹.

Sfeminizowanie zawodu nauczyciela w bezpośredni sposób przyczynia się do stereotypowego postrzegania roli kobiety w społeczeństwie, którą ogranicza się głównie do prowadzenia domu oraz opieki nad dzieckiem, a więc do czynności wymagających zdolności współodczuwania, nie zaś fachowej wiedzy z zakresu konkretnej dyscypliny. Procentowy wskaźnik udziału mężczyzn w zawodzie nauczyciela wzrasta począwszy od szkół gimnazjalnych. O wiele częściej spotyka się ich na stanowiskach kierowniczych w edukacji. Feminizacja zawodu nauczyciela nie sprowadza się jednak wyłącznie do problemu stereotypowego postrzegania roli kobiety – ma również negatywny wpływ na kształtowanie u dzieci pozytywnego wzorca męczyzny³⁰.

²⁸ R. Szarffenberg, *Pojęcie wykluczenia społecznego*, www.ips.uw.edu.pl/rszarf/pdf/pojecie_ws.pdf [data dostępu: 09.09.2012].

²⁹ K. Szwabruła, *Feminizacja zawodu nauczycielskiego*, <http://kielce.naszemiasto.pl/artukul/50109,feminizacja-zawodu-nauczycielskiego,id,t.html> [data dostępu: 09.09.2012].

³⁰ M. Bednarska, *Feminizacja zawodu nauczyciela – część druga*, http://www.eid.edu.pl/archiwum/2009,261/marzec,278/nasze_sprawy,297/feminizacja_zawodu_nauczyciela_czesc_druga,2182.html [data dostępu: 09.09.2012].

Aby prowadzić zajęcia w sposób niestereotypowy, przeciwdziałający defaworyzacji nauczyciel powinien posiadać określone cechy osobowości i określone umiejętności m.in. takie jak:³¹

- autonomia i niezależność,
- wysoka samoocena, równowaga,
- samoświadomość, realistyczna ocena siebie samego połączona ze zrozumieniem istoty swojej roli zawodowej,
- kreatywność, unikanie posługiwania się schematami,
- otwartość, komunikatywność,
- tolerancja, unikanie stereotypowego myślenia i działania,
- entuzjazm i aktywność,
- optymizm i poczucie humoru,
- takt i dyskrecja,
- dojrzałość emocjonalna, empatia, wrażliwość, zdolność rozumienia problemów uczniów,
- zdolność motywowania uczniów i oddziaływania na nich,
- odporność na stres i umiejętność radzenia sobie z nim,
- twórcze myślenie i rozwiązywanie problemów,
- zaufanie do innych osób,
- autentyzm w zachowaniu,
- cierpliwość i opanowanie,
- elastyczność,
- życzliwość,
- samodyscyplina,
- umiejętność diagnozowania,
- umiejętność czytania ze zrozumieniem,
- wysoka inteligencja i kultura języka,
- zgodność działania z własnym światopoglądem,
- samodzielność w działaniu i myśleniu,
- demokratyczny styl kierowania grupą,

³¹ Cz. Banach, *Nauczyciel wobec reformy systemu edukacji* [w:] Muchacka B., Kogut W. (red.), *Kształcenie nauczycieli przyszłej szkoły*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2006; J. Kuźma, *Kształcenie praktyczne przyszłych nauczycieli nowoczesnej szkoły*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2002.

-
- sprawiedliwość,
 - konsekwencja w wymaganiach.

Nauczyciel powinien także posiadać określone kwalifikacje takie jak³²:

- kwalifikacje **społeczno-moralne** - dzięki kwalifikacjom tym nauczyciel może realizować tak ważne zadanie jak uczenie poznawania oraz rozumienia świata. Proces ten toczy się od momentu przyjścia dziecka na świat, każdy etap rozwojowy wymaga jednak, dla osiągnięcia sukcesu, uwzględnienia preferencji i możliwości dziecka w tym zakresie. Mówi o tym między innymi teoria poznawczo-rozwojowa człowieka, którą skonstruował Jean Piaget. Według Piageta, na każdym etapie rozwoju człowiek uczy się innych rzeczy i w inny sposób dokonuje operacji umysłowych, a uczenie się to zarówno przyswajanie sobie nowych informacji, jak i udoskonalanie tego, czego dowiedzieliśmy się wcześniej, zatem to także dążenie systemu poznawczego do zrównoważenia starego i nowego materiału. Według Piageta dzieci w wieku przedszkolnym znajdują się na etapie przedoperacyjnym, dzieci w klasach I–III szkoły podstawowej na etapie operacji konkretnych – kształcenie dostosowane do etapu rozwoju dziecka jest możliwe między innymi dzięki nauczaniu zintegrowanemu, nauczaniu blokowemu – młody człowiek poznaje w ten sposób różne dziedziny rzeczywistości i potrafi powiązać je ze sobą, połączyć je w całościową wiedzę o człowieku i wszechświecie³³.

O kompetencjach moralnych nauczyciela wspomina również Wojciech Dreżdżon. Podkreśla on, że obowiązkiem nauczyciela staje się tworzenie wyobraźni moralnej uczniów. Dzieci są w stanie ją wytworzyć poprzez opowiadanie się za pewnymi wartościami, ich głębsze poznawanie i jednoczesne utrwalanie. Nie będzie to możliwe, jeżeli nauczyciel nie będzie wskazywał (na własnym przykładzie) właściwych zasad moralnych i przestrzegał zasad etyki zawodowej³⁴.

Poziomy rozwoju moralności zdefiniował Lawrence Kohlberg. Dzieci uczą się zasad moralnych na kolejnych etapach rozwoju. Na etapie przedkonwencjonalnym dzieci najpierw kierują się tym, co dla nich samych jest przyjemne, następnie zaczynają unikać pewnych

³² Por. Cz. Banach, *Nauczyciel wobec reformy systemu edukacji* [w:] Muchacka B., Kogut W. (red.), *Kształcenie nauczycieli przyszłej szkoły*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2006.

³³ B. J. Wadsworth, *Teoria Piageta: poznawczy i emocjonalny rozwój dziecka*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1998.

³⁴ W. Dreżdżon, *Etyczno-deontologiczne kompetencje nauczyciela-wychowawcy* [w:] „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość”, t. 4, 2007.

czynności i wykonywać inne ze strachu przed konsekwencjami lub po to, aby osiągnąć swój cel. Na kolejnym, konwencjonalnym etapie rozwoju, dzieci stosują pewne zasady dlatego że kierują się nimi osoby im bliskie lub autorytety. Później dzieci zaczynają uznawać pewne normy z tego powodu, że wyznacza je grupa społeczna lub społeczeństwo. Na samym końcu tego procesu (etap postkonwencjonalny) jednostka zdolna jest do uwewnętrznienia norm powszechnie stosowanych i do kierowania się własnymi zasadami etycznymi. Nauczyciel uczestniczy w kształtowaniu moralności na różnych etapach. Jako osoba bliska dziecku, a jednocześnie autorytet, ma prawo wskazać normy postępowania oraz uzasadnić, dlaczego normy te obowiązują, jakie korzyści z nich płyną. Nauczyciel pomaga uczniom utożsamić się z tymi normami i uznać je za własne. W wieku przedszkolnym oraz w młodszym wieku szkolnym (na przedkonwencjonalnym etapie rozwoju dziecka) nauczyciel przede wszystkim jednak pokazuje skutki, jakie wiąże ze sobą określone postępowanie i na tej podstawie dzieci przyswajają sobie pewne zasady³⁵.

- kwalifikacje **fizyczne i zdrowotne** - dotyczą zdrowia i sprawności nauczyciela. Stan zdrowia osoby i jej sprawność fizyczna musi pozwalać na prowadzenie zajęć z młodzieżą i dziećmi oraz na uczestniczenie we wszystkich obowiązkach nauczyciela, na dyżurowanie w trakcie przerw szkolnych, prowadzenie zebrań z rodzicami itp. Może to mieć znaczenie w przypadku nauczycieli z określonym stopniem niepełnosprawności, z różnego rodzaju dysfunkcjami, wadami wymowy itp.³⁶

³⁵ R. Vasta, M. M. Haith, S. A. Miller, *Psychologia dziecka*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2001.

³⁶ K. Skierska-Pięta, D. Świech, *Program praktyk pedagogicznych podnoszących jakość kształcenia w zawodzie nauczyciela*, s. 18-19 <http://www.praktyki-pedagogiczne.pl/o-projekcie/wstpna-wersja-programu-praktyk-pedagogicznych> [data dostępu: 02.11.2012].

- kwalifikacje **zawodowe** - są związane z wykonywaniem zawodowych czynności, stanowią połączenie wiedzy, zainteresowań i umiejętności nauczyciela z motywacją do pracy w placówce oświatowej oraz z organizacją pracy, z zarządzaniem czasem pracy itp. Sama wiedza nie wystarczy bowiem do dobrego zaplanowania zajęć i przeprowadzenia ich, a ponadto do zmotywowania dzieci do aktywnego udziału w proponowanej aktywności. Samo zaangażowanie nauczyciela, nieoparte konkretnymi umiejętnościami, nie przyczyni się do osiągnięcia przez dzieci wyższego poziomu rozwoju³⁷.

W. Strykowski dzieli kompetencje nauczycieli na³⁸:

- **merytoryczne** (związane z wiedzą nauczyciela);
- **dydaktyczno-metodyczne** (związane z przekazywaniem wiedzy i umiejętności, stawianiem sobie celów i ich realizacją oraz doбором środków i metod do treści kształcenia itp.);
- **wychowawcze** (związane z kształtowaniem właściwych postaw u dzieci, z konsekwentnym uczeniem reguł, z rozwiązywaniem trudności wychowawczych).

K. Denek wśród kompetencji zawodowych, które muszą posiadać nauczyciele klas początkowych, wymienia:

- **interpretacyjne** (polegające na ustawicznej aktualizacji, doskonaleniu i konstruktywnej krytyce wiedzy ogólnej – zarówno przedmiotowej, jak i profesjonalnej; nauczyciela cechować ma bowiem nowatorstwo);
- **autokreacyjne** (przedstawiające nauczyciela jako twórcę własnej wiedzy pedagogicznej, który angażuje się w badania naukowe doskonalące własną aktywność edukacyjną);
- **realizacyjne** (czynności rzutujące na realizowane przez nauczyciela cele i wartości edukacyjne sprowadzają się do podmiotu i przedmiotu, których dotyczą, czyli pojedynczego ucznia, zespołu uczniów, klasy, całej szkoły)³⁹.

R. Kwaśnica⁴⁰ w odniesieniu do zawodu nauczyciela wyróżnia dwojakiemu rodzaju kompetencje: praktyczno-moralne i techniczne. Na pierwsze składają się kompetencje interpretacyjne, moralne i komunikacyjne. Na drugą natomiast kompetencje normatywne (postulacyjne), metodyczne i realizacyjne.

³⁷ Ibidem, s. 19.

³⁸ W. Strykowski, *Kompetencje nauczyciela szkoły współczesnej*, Poznań 2003.

³⁹ K. Denek, *Kształcenie i doskonalenie nauczyciela w kontekście rozwoju jego twórczości* [w:] *Twórczy rozwój nauczyciela*, S. Juszczyk (red.), Kraków 1996, s. 36.

⁴⁰ R. Kwaśnica, *Ku pytaniom o psychopedagogiczne kształcenie nauczycieli* [w:] *Ku pedagogii pogranicza*, Z. Kwieciński, L. Witkowski (red.), Toruń, 1990, s. 296.

-
- **Kompetencje interpretacyjne** umożliwiają zrozumienie świata na bazie posiadanych wartości, wiedzy i umiejętności. Dzięki nim nadajemy sens naszemu doświadczeniu, formułujemy cele i szukamy skutecznych metod ich osiągnięcia, postrzegając siebie i otoczenie jako system możliwości lub ograniczeń.
 - **Kompetencje moralne** dotyczą zdolności prowadzenia refleksji moralnej, która polega na ciągłym stawianiu pytań o moralność naszego działania. Można je sprowadzić do pytania o to, jaki powinien być nauczyciel i jak powinien działać, by być wiernym samemu sobie i jednocześnie nie ograniczać wychowanków, ich wewnętrznej wolności i prawa do wyboru własnej ścieżki.
 - **Kompetencje komunikacyjne** wyrażają się w zdolności do dialogicznego bycia w świecie, czyli rozmowy z sobą i innymi, która ma prowadzić do odnalezienia sensu.
 - **Kompetencje normatywne** dotyczą umiejętności opowiadania się za instrumentalnie rozumianymi celami. Cele te mogą być jednak odtwarzane lub (na wyższym etapie nauczycielskiego rozwoju) świadomie wybierane albo też nawet samodzielnie stanowione.
 - **Kompetencje metodyczne** oznaczają działanie zgodne z regułami opisującymi porządek danych czynności. Ich realizacja zależy od poziomu rozwoju zawodowego nauczycieli i w zależności od niego mogą one być efektem bezrefleksyjnej aplikacji, świadomego wyboru czy też oryginalnym pomysłem metodycznym.
 - **Kompetencje realizacyjne** zasadzają się na umiejętnym doborze środków i tworzeniu takich warunków, które będą sprzyjać osiągnięciu celów. Muszą one być odniesione do metody, którą przyjął nauczyciel, gdyż każda metoda stawia określone wymagania realizacyjne, od których zależy jej skuteczność.

Komisja Europejska opracowała w Brukseli w czerwcu 2005 roku pakiet kompetencji, którymi musi legitymować się nauczyciel. Wyróżnione przez Komisję kompetencje dotyczą z jednej strony procesu nauczania (tutaj warto przytoczyć umiejętności współdziałania z rodzinami i środowiskiem uczniów, rozwiązywania problemów, tworzenia własnych programów nauczania, zachęcania uczniów do rozwoju), z drugiej kształtowania postaw i motywacji uczniów (tu na uwagę zasługuje kształtowanie w uczniach postaw

przedsiębiorczych, otwartości na zasoby informacyjne, nauka komunikacji i współdziałania z innymi ludźmi oraz znalezienie miejsca dla tych kompetencji w programach nauczania)⁴¹.

Bardzo istotne w pracy nauczyciela jest dążenie do mobilności, a ponadto otwartość na osoby z innych kultur i dążenie do współlistnienia z nimi. Ułatwia to znajomość języków obcych, do której zobligowany jest nauczyciel; umożliwi mu ona podróże edukacyjne oraz nauczanie osób pochodzących z różnych kręgów kulturowych. Jakiego nauczyciela można nazwać mobilnym? Według M. Schratza mobilny nauczyciel powinien znać więcej niż jeden język obcy – znajomość języków jest więc jednym z wyznaczników mobilności. Nadto mobilny nauczyciel powinien dążyć do integracji europejskiej oraz do wymiany doświadczeń z nauczycielami z innych państw, a także do umożliwiania organizowania wymiany międzynarodowej uczniów w trakcie nauki⁴².

Kolejny warunek to obowiązek doskonalenia się w ciągu całego życia. Można przez to rozumieć doksztalcanie się zawodowe, ale także rozwijanie własnych pasji, uczestnictwo w szkoleniach, zapoznawanie się z literaturą przedmiotu i inne. Doskonalący się nauczyciel powinien również zachęcać do tego swoich uczniów i wychowanków. Z ciągłym podnoszeniem swoich kompetencji wiąże się również gotowość do zmian oraz dążenie do wszechstronności. Nauczyciel, który się nie rozwija, tak naprawdę się cofa, gdyż nie nadąża za zmianami i przeobrażeniami współczesnego społeczeństwa.⁴³

Współczesna szkoła zmierza w stronę indywidualizacji kształcenia, dostosowania nauczania do indywidualnych potrzeb i możliwości uczniów, zwłaszcza do możliwości uczniów zdolnych lub też uczniów osiągających niskie rezultaty nauczania. Współcześnie szczególnego znaczenia nabiera praca wychowawcza nauczyciela. Praca ta oznacza między innymi kształtowanie postaw i norm moralnych, a także pełnienie funkcji opiekuńczej wobec uczniów, którzy potrzebują pomocy, aby mogli realizować swoje uczniowskie zadania w placówce oświatowej. Pomocą są najczęściej objęte dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych, dzieci nierealizujące obowiązku szkolnego, dzieci o obniżonych wymaganiach,

⁴¹ M. Sielatycki, *Kompetencje nauczyciela w Unii Europejskiej, TRENDY uczenie w XXI wieku*, internetowy magazyn CODN, 2005, nr 3, <http://www.cen.uni.wroc.pl/Pliki/13.pdf> [data dostępu: 02.09.2012].

⁴² B. Jaworska, *Mobilność nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej: raport z badań*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1998.

⁴³ Por. K. Skierska-Pięta, D. Świech, *Program praktyk pedagogicznych podnoszących jakość kształcenia w zawodzie nauczyciela*, s. 19-20 <http://www.praktyki-pedagogiczne.pl/o-projekcie/wstpna-wersja-programu-praktyk-pedagogicznych> [data dostępu: 02.11.2012].

dzieci posiadające orzeczenia z poradni psychologiczno-pedagogicznych lub też dzieci zaniedbane przez rodzinę i środowisko lokalne.⁴⁴

Aby praca wychowawcza była możliwa, konieczne staje się podmiotowe traktowanie ucznia przez nauczyciela, postrzeganie dziecka takim, jakim jest w rzeczywistości, wyodrębnienie go spośród innych, umiejętność zrozumienia go i wzięcia za niego odpowiedzialności oraz wytyczenia wspólnych celów, które będzie można realizować z jego udziałem. System oświaty przywiązuje dużą wagę do integracji uczniów z innymi uczniami, do nauki tolerancji, otwartości na innych ludzi i inne światopoglądy, akceptacji tego, co odmienne, do równości szans i poszanowania praw wszystkich ludzi. Jest to równoznaczne z wychowaniem na rzecz społeczeństwa, z kształceniem postawy obywatelskiej, ale też z budowaniem postaw szacunku względem innych kultur.⁴⁵

Na uwagę zasługuje obecnie również edukacja emocjonalna. W dzisiejszych czasach daje się zauważyć, że dzieci niejednokrotnie mają problem z wyrażaniem uczuć i emocji, otwieraniem się na innych, dzieleniem się własnymi przeżyciami. Jeszcze częściej problem dotyczy właściwego odczytywania stanów emocjonalnych innych osób, wyrażania empatii itd. Spotykamy się z przekonaniem, że okazywanie uczuć jest wstydlive i negatywne. Rośnie liczba zaburzeń emocjonalnych u dzieci i dorosłych. Nauczyciele, którzy przygotowują do życia w społeczeństwie, powinni uwrażliwić dzieci na drugiego człowieka i jego uczucia – ale także na to, aby zachować zgodność z własnymi uczuciami i aby je okazywać. Nauczyciele

⁴⁴ Ibidem, s. 20-21.

⁴⁵ A. Szybalska, *Kompetencje nauczyciela* [w:] Gwoździčka-Piotrowska M., Zduniak A. (red.), *Edukacja w społeczeństwie „ryzyka”. Bezpieczeństwo jako wartość*, materiały pokonferencyjne, t. 2, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa, Poznań 2008.

muszą nie tylko zdawać sobie sprawę z tego, jak ich kompetencje emocjonalne oraz zachowanie wpływają na dzieci i młodzież w placówkach oświatowych. Muszą także wykazać się inteligencją emocjonalną, wrażliwością i empatią. Nauczenie wychowanków właściwych form kontaktu z innymi ludźmi i poprawnej interpretacji własnych i cudzych stanów emocjonalnych to o wiele trudniejsze zadanie niż przekazanie dzieciom i młodzieży faktów do zapamiętania⁴⁶.

W celu wdrożenia w procesie oświatowym postulatów edukacji europejskiej i międzykulturowej, a także zwalczania wszelkich stereotypów, uprzedzeń rasowych i kulturowych, itp. student powinien⁴⁷:

1. Poruszać zagadnienia związane z historią i kulturą mniejszości etnicznych podczas lekcji języka polskiego, języka obcego oraz lekcji wiedzy o społeczeństwie;
2. Akcentować w nauczaniu wartości uniwersalne dla cywilizacji europejskiej: niezbywalne prawa człowieka, demokrację, tolerancję;
3. Odnosić się do aktualnych i historycznych konfliktów etnicznych i religijnych oraz pozwalać uczniom wyrażać swoje opinie na temat. Przy okazji student powinien eliminować postawy i poglądy o zabarwieniu ksenofobicznym, etnocentrycznym, rasistowskim;
4. Stosować metody wspierające efektywną edukację międzykulturową:
 - a. Empatii – sprzyjające wczuwaniu się w sytuację drugiego człowieka: zabawy symulacyjne, odgrywanie ról;
 - b. Odwoływania się do doświadczeń – dyskusja, pogadanka z uczniami na temat ich przeżyć, wydarzeń, w jakich brali udział, odpowiadających omawianemu zagadnieniu;
 - c. Osobistego kontaktu – organizowanie spotkań, udział w prelekcjach i wykładach z przedstawicielami danej mniejszości w celu empirycznej weryfikacji funkcjonujących stereotypów z rzeczywistością;
 - d. Poszukiwania cech wspólnych, wspólnych korzeni, tworzenia scenariuszy dotyczących przyszłości;

⁴⁶ Por. Szorc, *Kompetencje nauczyciela na miarę XX wieku* [w:] Pęczkowski R. (red.), *Polski system edukacji po REFORMIE 1999 roku: stan, perspektywy, zagrożenia*, t. 3, Dom Wydawniczy ELIPSA, Poznań-Warszawa 2005.

⁴⁷ J. Czerniejewska, *Edukacja wielokulturowa w Polsce w perspektywie antropologii*, Poznań 2008, http://www.pracownia-wielokulturowa.pl/teksty/edukacja_wielokulturowa.pdf, s. 91–92 [data dostępu: 09.09.2012]; K. Czekał, E. K. Organiściak, R. Jaros, P. Krajewski, *Praktyki pedagogiczne drogą do innowacyjnego szkolnictwa*, <http://www.zasobyip2.ore.edu.pl/pl/publications/download/176>, s. 30-31 [data dostępu: 02.11.2012].

5. Reagować na przejawy uprzedzeń i stereotypów w zachowaniu uczniów w czasie lekcji, przerw i zajęć pozalekcyjnych (np. zwroty w języku potocznym typu: „wycygnąć”, „oszwabić”).

Bardzo ważnym problemem w pracy nauczyciela jest przeciwdziałanie dyskryminacji ze względu na płeć i zapobieganie stereotypowemu postrzeganiu społecznych ról kobiet i mężczyzn. Dlatego w trakcie trwania praktyki student powinien posiadać następujące umiejętności takie jak⁴⁸:

1. Selekcjonowanie w podręcznikach materiałów i treści, które nie promują stereotypowego przypisywania kobietom i mężczyznom określonych ról społecznych;
2. Zwracanie się do uczniów w trakcie lekcji i poza nimi przy użyciu języka wolnego od stereotypów i uprzedzeń;
3. Powstrzymanie się w relacjach z klasą od zachowań różnicujących uczniów i uczennice pod względem płci (proszenie wyłącznie dziewczynki o podlewanie kwiatów, odnoszenie się do cech przypisywanych określonej płci – np. stwierdzenia „nie zachowuj się jak baba”).

⁴⁸ K. Czekał, E. K. Organiściak, R. Jaros, P. Krajewski, *Praktyki pedagogiczne drogą do innowacyjnego szkolnictwa*, <http://www.zasobyip2.ore.edu.pl/pl/publications/download/176>, s. 32 [data dostępu: 02.11.2012].

3. Zastosowanie nowoczesnych technologii, materiałów dydaktycznych i pomocy w pracy nauczyciela ich wartości wychowawcze i zagrożenia, aspekty bezpiecznego wykorzystywania

Szybki rozwój techniczno - naukowy oraz postęp w dziedzinie technologii komputerowej spowodował, że współczesne społeczeństwo zaczęło określać mianem społeczeństwa informacyjnego, które charakteryzowało się przygotowaniem i zdolnością do użytkowania systemów informatycznych, skomputeryzowane i wykorzystujące usługi telekomunikacji do przesyłania i zdalnego przetwarzania informacji⁴⁹. Wiele pojęć takich jak: nowe media, multimedia, hipertekst, wirtualne szkoły, elektroniczne nauczanie, sieci komputerowe czy innowacyjne technologie, weszły na stałe do słowników. Szczególnie wysoką rangę zaczęto przypisywać nowym technologiom, stosowanym w dziedzinie edukacji.

Posiadanie umiejętności komunikowania się, sprawnego korzystania z elektronicznych źródeł informacji, zespołowej pracy w sieci, samooceny i samodoskonalenia oraz tworzenie prezentacji multimedialnych znalazło zastosowanie w edukacji dzieci i młodzieży⁵⁰. Właściwe wykorzystanie nowych technologii komputerowych, może wpłynąć pozytywnie na rozwój młodzieży, przyczynić się do uzyskania wysokich osiągnięć w szkole, rozwinąć dobre relacje interpersonalne, oraz umożliwić zdobycie wysokiej pozycji w zespole klasowym i w środowisku lokalnym.⁵¹

Prezentacja multimedialna – prezentacja jest planowanym i systematycznym sposobem oddziaływania na określoną grupę w sposób bezpośredni.⁵² Wyróżnia się cztery formy prezentacji zależne od celu przekazu⁵³:

- informowanie,

⁴⁹ J. S. Nowak, *Spoleczeństwo informacyjne – geneza i definicje*, Warszawa 2005.

⁵⁰ W. Lewandowski, *Multimedia w pracy edukacyjnej*, [w:] W. Strykowski (red.), *Media a edukacja*, Poznań 1997.

⁵¹ B. Borowska, *Nowe media w życiu młodzieży w świetle badań licealistów z regionu radomskiego*, [w:] S. Bębas, J. Plis, J. Bednarek, *Komunikacja w cyberświecie*, Radom 2012, s. 126.

⁵² Por. G. Łasiński, *Sztuka prezentacji*, Poznań 2000, s. 63.

⁵³ Por. R. Pijarowska, A. M. Seweryńska, *Sztuka prezentacji. Poradnik dla nauczycieli*, Warszawa 2002.

-
- przekazywanie (perswadowanie, tłumaczenie, przemawianie, dowodzenie, wyjaśnianie, przekonywanie odbiorcy),
 - wzmacnianie (utwierdzanie, ugruntowywanie, pogłębianie, zaostrzenie, zwiększenie),
 - zachęcanie do działania (zagrzewanie, pobudzanie).

W fazie przygotowywania materiałów należy⁵⁴:

- przedstawiać treść w sposób prosty i zrozumiały,
- przy nagłówkach i tytułach używać krótkich haseł i możliwie niewielu słów, stosując jednoznaczne wyrazy,
- ograniczać się do niezbędnego zakresu informacji,
- przedstawiać tylko to, co najważniejsze i znaczące dla treści zajęć – rezygnować z wątków pobocznych,
- dbać by forma materiałów była uporządkowana,
- unikać skomplikowanego układu, formy,
- przyjmować spójną konwencję estetyczną materiałów np. wielkość i kolor czcionki, grafikę,
- stosować, gdy tylko można, wykresy, diagramy i grafikę, gdyż te środki lepiej przemawiają niż liczby,
- stosować regularnie te same środki wyrazu dla podsumowania omówionych zagadnień,
- nie przesadzać z wizualizacją – proste i rzeczowe przedstawienie danych jest lepsze niż tzw. radosna twórczość.

W fazie prezentowania materiałów należy⁵⁵:

- nie czytać dosłownie tekstu wizualizowanego materiału, tylko go komentować,
- nie czytać liczb bez ich jednoczesnej prezentacji graficznej,
- upewnić się, że pokazywany obraz odpowiada treści wypowiedzi,
- wypuklać szczególnie temat i jego strukturę.

Nawet najlepiej przygotowany materiał dydaktyczny nie gwarantuje powodzenia, gdy prowadzący prezentację nie potrafi⁵⁶:

- dobrać, uzależnionego od percepcji odbiorcy, odpowiedniego słownictwa, komentarza wizualizowanego materiału,
- dobrać właściwego tempa mówienia, modulacji głosu, jego barwy i artykulacji

⁵⁴ Por. G. Łasiński, *Sztuka prezentacji*, Poznań 2000.

⁵⁵ Por. Ibidem.

⁵⁶ Por. A. Benedykt, *Mowa ciała*, Wrocław 2002, s. 92-127.

-
- kontrolować mimiki twarzy,
 - opracować właściwej gestykulacji, a nawet ruchu całego ciała,
 - pokazać swego zaangażowania emocjonalnego,
 - obserwować reakcji odbiorców na treść i sposób prezentacji,
 - właściwie zareagować na przejawy znużenia odbiorców,
 - właściwie dobrać miejsce ekspozycji komunikatu oraz jego wielkości, ostrości, głośności w taki sposób aby odbiór był możliwie najlepszy dla wszystkich uczestników prezentacji.

Komputer, Internet - stał się dla wielu ludzi codziennym narzędziem pracy, nauki i rozrywki. Współczesne pokolenie młodych ludzi nie wyobraża sobie życia bez tego innowacyjnego medium. „Internet powstał dzięki śmiałoemu programowi, wymyślonemu w latach 60. Przez technologicznych wojowników z Agencji zaawansowanych Programów Badawczych Departamentu Obrony US (mityczna DARPA) po to, by uniemożliwić Sowiecom przejście lub zniszczenie amerykańskiego systemu komunikacji w przypadku wojny nuklearnej (...) W efekcie uzyskano sieciową architekturę, która, jak chcieli tego jego wynalazcy, nie może być kontrolowana z żadnego centrum i składa się z tysięcy autonomicznych sieci komputerowych, które mogą być powiązane ze sobą na niezliczone sposoby, obchodząc elektroniczne bariery. Ostatecznie ARPANET, sieć zapoczątkowana przez Departament Obrony US, stał się podstawą globalnej, horyzontalnej sieci komunikacyjnej tysięcy sieci komputerowych (składając się z 300 mln użytkowników w 2000 roku i szybko rosnącej; stan ten osiągnęła startując w 1996 roku z poziomu 20 mln), która może być zastosowana przez jednostki i grupy na całym świecie do wszystkich rodzajów celów, całkowicie niezwiązanych z obawami dotyczącymi wygasłej już zimnej wojny”⁵⁷.

Internet jest medium specyficznym. Będąc wytworem sieci telekomunikacyjnych, technologii komputerowych oraz mediów masowych, stanowi środek komunikacji i przekazu oraz potężne archiwum wszelkich współczesnych form zapisu. Dzięki stale rozwijającym się technologiom informatycznym, poprzez globalną sieć, w której każdy komputer pełni rolę odbiornika i nadajnika, przekazywane mogą być treści właściwie wszystkich dotychczasowych mediów sprowadzone do postaci cyfrowej, czyli: książki, gazety

⁵⁷ M. Castells, Społeczeństwo sieci, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 24.

i czasopisma, obrazu, fotografii, nagrania muzycznego, filmu, programu radiowego i telewizyjnego, oraz typowo internetowej formy przekazu⁵⁸.

Internet jest obecnie najpopularniejszym medium. Stanowi źródło niezwykle szerokiej i najaktualniejszej informacji, wielobarwnej rozrywki i komunikacji w skali całej globalnej wioski. Pozwala oprócz wymiany plików, na wymianę myśli, poznanie poglądów ciekawych ludzi, korzystanie z dorobku ośrodków naukowych, pozyskanie najnowszej wiedzy medycznej, fizycznej, humanistycznej. Ponadto rozpalil ciekawość świata i przybliżył odległe kultury. Pozwala na rozwijanie zainteresowań i stanowi pomoc w edukacji. Obecnie korzystanie z Internetu jest niemal nieograniczone i opiera się na wykorzystaniu coraz to szybszych narzędzi, szerokokątnych monitorów i bezprzewodowej łączności⁵⁹.

Racje ma Ł. Wojtasik podkreślając, że „w ciągu ostatniej dekady Internet stał się codziennością milionów ludzi na całym świecie. Jego rozwój i powszechna dostępność są w wielu krajach faktem, w innych najbliższą przyszłością. Internet jest dla wielu osób codziennym narzędziem pracy i komunikacji. Zapewnia dostęp do informacji z każdej dziedziny wiedzy. Umożliwia edukację i rozrywkę. Tempo rozwoju Internetu jest imponujące, ale również niepokojące. Za rozwojem tym nie nadążają bowiem mechanizmy kontroli.”⁶⁰

⁵⁸ S. Wierny, *Użytkowanie internetu i czytelnictwo internetowe w Polsce w 2006 roku*, [w:] G. Straus, K. Wolff, S. Wierny, *Czytanie, kupowanie, surfowanie. Społeczny zasięg książki w Polsce w 2006 roku*, Warszawa 2008, s. 118-120.

⁵⁹ A. Andrzejewska, J. Bednarek, W. Bożejwicz, A. Chaberska, *Dziecko w sieci*, Warszawa 2008, s. 7

⁶⁰ Ł. Wojtasik, *Pedofilia i pornografia dziecięca w Internecie*, www.zspczarnkow.edu.pl

Współczesna polska szkoła, zgodnie z rozporządzeniem MEN z 23 grudnia 2008 r. dotyczącym podstawy programowej kształcenia ogólnego we wszystkich typach szkół⁶¹, realizuje cele edukacji informatycznej poprzez wprowadzenie przedmiotu „Zajęcia komputerowe” już od klasy I szkoły podstawowej. Edukacja ta jest później kontynuowana aż do szczebla szkół ponadgimnazjalnych włącznie na przedmiotach „Informatyka” i „Technologia informacyjna”. W przypadku przedszkoli, choć Załącznik 1 wspomnianego wyżej rozporządzenia nie nakazuje wprost nauczycielom stosowania TI, o tyle wiele wydawnictw edukacyjnych i firm produkujących multimedialne pomoce dydaktyczne⁶² zaleca implementację komputera i Internetu w proces wychowania młodszych dzieci. Sprzyjają temu m.in. liczne doświadczenia z pracy z dziećmi będące rezultatem badań pedagogicznych⁶³ potwierdzających pozytywne aspekty wdrażania technologii informatycznej i multimediiów na etapie „0” kształcenia, gdy dzieci przygotowywane są dopiero do podjęcia nauki szkolnej. Na ich kanwie realizowanych jest lub już było wiele ciekawych projektów edukacyjnych i unijnych⁶⁴, propagujących przygotowanie dzieci na odbiór współczesnych mediów i korzystanie z zasobów edukacyjnych Internetu.

Podkreśla się⁶⁵, że wspomaganie procesu uczenia się i nauczania narzędziami TI jest zalecane także w szkołach wszystkich szczebli na zajęciach z różnych przedmiotów (nie tylko informatyki czy technologii informacyjnej). Jak stwierdzają autorzy nowej podstawy programowej, jedną z ważniejszych umiejętności zdobywanych przez uczniów w trakcie kształcenia ogólnego w szkole podstawowej jest umiejętność posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi, w tym także dla wyszukiwania i korzystania z informacji. O ile na etapie I i II edukacji dziecka zwraca się dużą uwagę na rozwinięcie u niego umiejętności korzystania z narzędzi TIK, o tyle w szkole gimnazjalnej i wyżej nacisk kładzie się na świadome i krytyczne posługiwanie się tymi technologiami. Przejawiać się to powinno umiejętnością wyszukiwania, selekcjonowania i krytycznej analizy informacji. Ważnym zadaniem szkoły na wszystkich etapach kształcenia (I-IV) jest „przygotowanie

⁶¹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dn. 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, Dz.U. Nr 4 poz. 17.

⁶² np. seria eduSensus firmy Young Digital Planet (w jej skład wchodzi m.in. program Logopedia oraz Gotowość szkolna)

⁶³ por. A. Watoła, *Komputerowe wspomaganie procesu kształtowania gotowości szkolnej dzieci sześciolletnich*, Toruń 2006, s. 276.

⁶⁴ np. program „Twórczy Nauczyciel – Twórcza Edukacja”, projekt „P21 – Twórcze Przedszkole XXI wieku”

⁶⁵ G. Kiedrowicz, K. Ziembakowska – Cecot, *Edukacja medialna i informatyczna wobec szans i zagrożeń świata wirtualnego*, [w:] S. Bębas. J. Plis. J. Bednarek, *Patologie w cyberświecie*, Radom 2012, s. 213.

uczniów do życia w społeczeństwie informacyjnym. Nauczyciele powinni stwarzać uczniom warunki do nabywania umiejętności wyszukiwania, porządkowania i wykorzystywania informacji z różnych źródeł, z zastosowaniem technologii informacyjno-komunikacyjnych, na zajęciach z różnych przedmiotów”⁶⁶. Sprzyja temu chociażby fakt oferowania przez liczne wydawnictwa wersji elektronicznych podręczników szkolnych, wzbogaconych często o dodatkowe materiały multimedialne, gry dydaktyczne, które opracowywane są z myślą o wykorzystaniu z użyciem tablic interaktywnych (np. multibooki rozpropagowywane przez firmy WSiP czy Nowa Era).

Uczeń, „aby stać się aktywnym obywatelem społeczeństwa informacyjnego, posiadającym umiejętność efektywnego pozyskiwania informacji i komunikowania się za pomocą nowoczesnych narzędzi oraz mającym świadomość potrzeby nieustannego uczenia się i poznawania dynamicznie zmieniającego się świata, musi się tego uczyć przez wszystkie lata szkoły, pod fachowym okiem swoich wychowawców”⁶⁷. Nauczyciele muszą być, zatem przygotowani by zadanie to wypełniać na najwyższym możliwie poziomie.

B. Jarosz zwraca uwagę, że podstawowe aspekty zastosowania technologii informacyjnej w sytuacji bezpośredniej pracy dydaktycznej i terapeutycznej z dziećmi to:

- tworzenie własnych materiałów edukacyjnych wspomagających proces kształcenia, realizowany przez samego nauczyciela bądź uzupełniająco przez rodziców (będą to zarówno materiały cyfrowe, jak też cyfrowo przygotowane, lecz prezentowane dzieciom w sposób tradycyjny, np. na wydruku);
- praca z dziećmi przed monitorem (z wykorzystaniem uprzednio przygotowanych lub dostępnych na rynku i w Internecie cyfrowych materiałów oraz programów edukacyjnych)⁶⁸.

Problematyka udziału Internetu w edukacji współczesnego człowieka (zarówno sformalizowanej, jak i nieformalnej) jest szeroka i występuje w wielu kontekstach. Pedagogiczny kontekst Internetu rozpatrujemy zarówno pod względem Internetu jako narzędzia wykorzystywanego w edukacji, jak również miejsca, gdzie proces edukacji się dokonuje (cyberprzestrzeń). Internet rozpatrywany jako narzędzie wspomagające proces kształcenia i wychowania to korzystanie z różnorodnych źródeł informacji takich jak

⁶⁶ Rozporządzenie MEN z dn. 23 grudnia 2008 r. ..., op.cit.

⁶⁷ E. Mączyńska, *Wiedza przedmiotowa nauczycieli informatyki w gimnazjum*, Radom 2007, s. 101.

⁶⁸ B. Jarosz, *TI w warsztacie absolwentów pedagogiki przedszkolnej, wczesnoszkolnej i specjalnej. Wybrane aspekty*, [w:] *DidMatTech XXIV. Problemy edukacji nauczycieli*, V. Stoffova, K. Jaracz, H. Noga (red.), Kraków 2011, s. 349-357.

encyklopedie, słowniki, materiały zamieszczane w sieci. Tutaj warto zwrócić uwagę na takie problemy jak skutki przeładowania informacyjnego i wolności słowa. Internet jako miejsce wspomagania rozwoju i edukacji człowieka może być również rozpatrywany wielowymiarowo. Myślę, że należy tutaj zwrócić uwagę na e – learning, czyli nauczanie na odległość, które cieszy się coraz większą aprobatą (edukacja intencjonalna), ale również należy pamiętać o edukacji i samo edukacji niezamierzonej, która również ma miejsce w cyberprzestrzeni.⁶⁹

Globalna sieć komputerowa stała się swoistym super medium i jako taka stanowi wyzwanie zarówno dla obiegu książki, prasy, filmu, radia czy telewizji. Internet od tradycyjnych nośników informacji różni się w istocie tym, że – jak stwierdził Claus Leggewie: ...pozwala nie tylko na jednostronną, wertykalną komunikację, ale także na dwukierunkową interakcje i to zarówno w komunikacji indywidualnej jak i masowej. Jest ponadto szybszy, tańszy i bardziej horyzontalny niż telewizja i inne media⁷⁰.

Z kolei R. Tadeusiewicz i J. Morbitzer twierdzili, że zastosowanie Internetu, jako środka dydaktycznego, powinno przyczynić się przede wszystkim do podniesienia sprawności przekazywania i udostępniania informacji, a w dalszej konsekwencji przynieść dobre efekty we wszystkich obszarach związanych z nauczaniem i uczeniem się⁷¹.

Przygotowanie dzieci i młodzieży do właściwego korzystania z mediów uzależniona jest między innymi od tego, w jakim stopniu rodzice, nauczyciele szkół uświadomią sobie cele edukacji medialnej, do których należy zaliczyć przede wszystkim⁷²:

- nauczania odbiorcy rozumienia języka audiowizualnego i jego estetycznych i estetycznych skojarzeń (kolorów, muzyki, symboli, przekazów obrazowych);
- uwrażliwienie odbiorców na rodzaje domyślnej i wyraźnej moralności w kulturze środków masowego przekazu (poprzez analizę programów audiowizualnych);
- dokonywanie oceny różnych programów audiowizualnych;
- pobudzenia i udoskonalenie dialogu na temat programów audiowizualnych;

⁶⁹ B. Szmigielska, *Internet jako środowisko edukacyjne*, [w:] *Psychologiczne konteksty Internetu* pod red. B. Szmigielskiej, Wydawnictwo WAM, Kraków 2009, s. 15.

⁷⁰ C. Leggewie, *Internauci – czyli dobrze poinformowany obywatel w społeczeństwie współczesnym*, „Transit-Przegląd Europejski” 1998, nr 4, s. 12.

⁷¹ R. Tadeusiewicz, J. Morbitzer, *Możliwości wykorzystywania Internetu w edukacji* [w:] M. Sokołowski (red.), *Wyzwania pedagogiki medialnej – nowe perspektywy XXI wieku*, Olsztyn 2001, s. 204.

⁷² Por. H. Budzeń, *Media jako czynnik kształtowania osobowości*, [w:] S. Bębas, J. Plis, J. Bednarek, *Komunikacja w cyberświecie*, Radom 2012, s. 92.

- pobudzenie rozwoju oceny otaczającej nas rzeczywistości zdominowanej przez media.

Odbiorca mediów powinien między innymi umieć⁷³:

- dokonywać selekcji odbieranych informacji medialnych,
- odróżniać przedstawianą w mediach rzeczywistość od fikcji,
- oceniać przekazywane informacje,
- wykorzystywać media w określonych celach.

Tab.1. Porównanie środowisk edukacyjnych dzieci i młodzieży.

WYZNACZNIKI SPECYFIKI ŚRODOWISK	RODZINA	SZKOŁA	GRUPA RÓWIEŚNICZA	CYBERPRZESTRZEŃ
ZADANIA WYCHOWAWCZE	Kształowanie nawyków kulturalnych, umiejętności współzycia, więzi międzypokoleniowej oraz dojrzałości emocjonalnej	Kształowanie wielostronnego rozwoju, ale głównie intelektualnego; przekaz dorobku pokoleń; kształtowanie postaw obywatelskich	Zadania niewyznaczone, zależne od grupy, często nieuświadomiane przez członków grupy, a nawet przywódców	Zadania w dużym stopniu niewyznaczone albo wyznaczone przez osoby zamieszczające określone treści, ale nie ujawniające swoich celów (bo same są ich nieświadome lub gdy celem jest manipulacja odbiorcą)
WARUNKI	Od urodzenia; mała grupa zróżnicowana pod względem wieku; silna więź emocjonalna; ustalona hierarchia – opiece podlega wychowanek; wspólnota mieszkaniowa, majątkowa, zależność ekonomiczna od rodziców; intymność kontaktów, brak możliwości wyboru	Od chwili rozpoczęcia nauki; duża grupa z przewagą rówieśników; więzi koleżeńskie; ustalona hierarchia – podporządkowanie programowi, regulaminowi, nauczycielom; publiczny charakter kontaktów; brak możliwości wyboru	Oddziaływania okresowe; wielkość grupy różna, rozpiętość wieku nieduża, wspólne ustalanie zasad lub podporządkowanie przywódcy; mieszany charakter kontaktów: publiczny i intymny; dobrowolny wybór	Dowolny moment w życiu (warunkiem jest umiejętność korzystania z Internetu); dowolna wielkość grupy, zróżnicowany wiek; brak hierarchii; publiczny – prywatny charakter kontaktów; całkowicie dobrowolny wybór
STOPIEŃ ZRÓWNOWAŻENIA WPŁYWÓW ZAMIERZONYCH I NIEZAMIERZONYCH	Jedne i drugie, ale przewaga wpływów niezamierzonych	Jedne i drugie, ale przewaga wpływów zamierzonych	Głównie niezamierzone	Głównie niezamierzone
CHARAKTERYSTYKA WYCHOWAWCY JAKO NADAWCY WPŁYWÓW	Dorośli, dominacja miłości rodzicielskiej, funkcje wychowawcze są jednymi z wielu	Dorośli; dominacja zawodowego przygotowania, funkcje wychowawcze dominują	Brak dorosłego, świadomego wychowawcy	Brak wychowawcy; czasem anonimowy o fałszywej świadomości

Źródło: B. Szmigielska, *Internet jako środowisko edukacyjne*, [w:] *Psychologiczne konteksty Internetu* pod red. B. Szmigielskiej, Wydawnictwo WAM, Kraków 2009, s. 19.

⁷³ Tamże, s. 92.

Nowe technologie niosą ze sobą różne zagrożenia i patologie, których nauczyciele powinni być świadomi takie jak:

- **cyberstalking** - zjawisko cyberstalkingu można zdefiniować jako wykorzystywanie nowoczesnych technologii informacyjnych i komunikacyjnych, w szczególności Internetu, do nękania i zastraszania innych osób. P. Aftab wyjaśnia, że: „cybernękanie to sytuacja, gdy ktoś kogoś dręczy i śledzi w sieci albo używa Internetu jako środka do sprowokowania prześladowań lub konfrontacji w realnym świecie. Wyróżnia trzy formy cybernękania:

- a) napastowanie, które odbywa się tylko w sieci;
- b) nękanie dziejące się głównie w sieci, ale wychodzące również poza sieć lub mające jakieś komponenty w realnym świecie;
- c) dręczenie i nękanie, dziejące się w realnym świecie, które ma także jakieś komponenty w sieci.”⁷⁴

Ze względu na sposoby stosowane w cyberstalkingu zwykle się wyróżniać⁷⁵:

- 1) e-mail stalking - polega na prześladowaniu ofiary przy pomocy sms-ów i e-maili,
- 2) Internet stalking - jest podszywaniem się pod ofiarę na czatach, grupach usenetowych, forach itp.,
- 3) computer starking - polega m.in. na sprawowaniu kontroli nad komputerem ofiary, uszkodzaniem sprzętu oraz danych.

⁷⁴ P. Aftab, *Internet a dzieci. Uzależnienia i inne niebezpieczeństwa*, Warszawa 2003, s. 140-141.

⁷⁵ J. Plis, *Cyberstalking. Podstawowe problemy prawnokarnej ochrony*, [w:] S. Bębas, J. Plis, J. Bednarek, *Patologie w cyberświecie*, Radom 2012, s. 350.

J. Finn⁷⁶ podaje następujące przykłady działań, które składają się na cyberstalking:

- wielokrotne wysyłanie listów elektronicznych lub wiadomości przez komunikatory, które mogą pośrednio lub bezpośrednio przestraszyć odbiorcę,
- „zalewanie” skrzynki poczty elektronicznej ofiary niechcianą pocztą, przesyłanie plików zawierających wirus komputerowy,
- używanie adresu e-mail ofiary, by zapisywać ją na wiele list dyskusyjnych lub kupować książki, gazety lub inne usługi w jej imieniu,
- wysyłanie nieprawdziwych wiadomości w pokojach czatowych, grupach dyskusyjnych lub do miejsca zatrudnienia ofiary,
- kradzież „tożsamości online” osoby, w celu wysyłania nieprawdziwych informacji, wysyłanie informacji osobistych i zdjęć osoby na strony dotyczące seksu lub pornograficzne,
- zbieranie i analiza różnych opublikowanych online informacji w celu wykorzystania ich do prześladowania, zastraszenia lub poniżenia ofiary zarówno online, jak i w realnym świecie.

J. Plis podkreśla, że brak wiedzy, jak się bronić przed cyberstalkingiem, powoduje wzrost liczby jego ofiar.⁷⁷ Wyżej przywołany autor daje szereg wskazówek jak przeciwdziałać zjawisku cyberstalkingu⁷⁸:

- najlepszą metodą obrony jest ignorowanie cybernapaści, nie reagowanie na wszelkie e-maile i wiadomości na komunikatorze. Bowiem w przekonaniu cyberprześladowcy reakcja nawet na co trzydziestego e-maila jest potwierdzeniem utrzymywania z nim kontaktu,
- inaczej należy postąpić, gdy sprawca cybernękania jest znany. Ofiara powinna wysłać do cyberstalkera wyraźne ostrzeżenie na piśmie. Powinna zakomunikować prześladowcy, że kontakt jest niechciany i poprosić sprawcę o zaprzestanie wysyłania jakichkolwiek komunikatów. Ofiara, bez względu na odpowiedź, nie powinna pod żadnym pozorem komunikować się ponownie ze sprawcą,
- jeśli prześladowanie trwa nadal, ofiara powinna złożyć skargę na cyberstalkera dostawcy usług internetowych, a także własnemu operatorowi. Dostawca może powstrzymać sprawcę przez bezpośredni z nim kontakt lub przez zamknięcie rachunku na podstawie identyfikacji

⁷⁶ J. Finn, *A survey of online harassment at a university campus*, „Journal of Interpersonal Violence” 2004, 19(4), 468-483.

⁷⁷ J. Plis, *Cyberstalking. Podstawowe problemy prawnokarnej ochrony*, [w:] S. Bębas, J. Plis, J. Bednarek, *Patologie w cyberświecie*, Radom 2012, s. 354.

⁷⁸ *Ibidem*, s. 354-355.

domeny. Wielu dostawców usług internetowych oferuje narzędzia, które filtrują lub blokują połączenie z konkretną osobą lub nieznanymi osobami,

- osoby, które zaczynają podejrzewać, iż są ofiarami molestowania lub nękania online, powinny rozpocząć zbieranie wszelkich dowodów działań cyberstalkera. Mogą prowadzić dziennik, zapisując w nim każde połączenie oraz kroki, które podjęły w celu zaprzestania prześladowania,

- ofiary nieustannie nękanne powinny rozważyć zmianę dostawcy usług internetowych, jak też zmianę numeru telefonu i adresu e-mailowego. Nie zawsze jest to jednak skuteczne,

- ofiary cyberprześladowania nie powinny nigdy zgadzać się na spotkanie ze sprawcą twarzą w twarz. Spotkanie takie może być niebezpieczne,

- osoby niepełnoletnie powinny poinformować o groźbach i szykanach rodziców lub opiekunów,

- ważnym krokiem, chroniącym przed cyberstalkingiem, powinno być utworzenie bezpiecznego profilu. Służy on do określenia tego, czy chcemy być dostępni dla wszystkich użytkowników sieci, czy tylko dla wybranych, których znamy i z którymi chcemy się komunikować,

- nigdy nie wolno udostępniać swojego hasła. Należy zarazem pamiętać, aby nie umieszczać w nim zbyt wielu informacji o charakterze osobistym, jak np. miejsce i data urodzenia, wiek, nazwisko panięńskie matki, numer telefonu, adres domowy lub e-mailowy,

- należy pamiętać, aby nie prowokować i nie dać się sprowokować. Pomysłowość cyberprzestępców w dotarciu do ofiary nie zna bowiem granic. Powinni o tym głównie pamiętać amatorzy cyberzwiązków, a w szczególności cyberrandek,

- warto posiadać kilka kont e-mailowych, służących do różnych celów. Inne do kontaktów ze znajomymi, inne do czatów, jeszcze inne do forów i portali społecznościowych. Najlepiej w cyberswiecie posługiwać się pseudonimem,

- trzeba pamiętać o przestrzeganiu zasad netykiety oraz unikaniu najbardziej swawolnych kawiarenek i grup dyskusyjnych. Powinno się uczestniczyć tylko w tych czatach, w których występuje moderator. Należy znać narzędzia, które pozwalają na ignorowanie lub blokowanie uczestników czatu, z którymi nie chcemy się komunikować. Warto też upewnić się, czy zasady uczestnictwa w czacie są określone w sposób jasny i jednoznaczny,

-
- szczególną ostrożność należy zachować przy korzystaniu z serwisów społecznościowych. Jeden nieroztropny krok może być przyczyną poważnych kłopotów,
 - inny problem wiąże się z używaniem kamer internetowych. Wielu dorosłych, nie mówiąc o dzieciach, zapomina, że zdjęcia opublikowane w Internecie mogą być rozpowszechniane bez ich wiedzy, stając się niekiedy źródłem manipulacji. Dzieci nie powinny posługiwać się kamerami bez wiedzy i kontroli rodziców lub opiekunów. Niebezpieczne jest używanie kamer w czasie czatów i w internetowych katalogach użytkowników. Zdjęcia cyfrowe powinno się wysyłać jedynie do osób znanych i darzonych zaufaniem,
 - zawsze można zwrócić się o pomoc do policji, zwłaszcza gdy w grę wchodzi groźby dotyczące realnego świata. Nieliczne jednak tylko ofiary cyberstalkingu zgłaszają ten fakt na policję. Nie wierzą bowiem w skuteczność jej działań. Wiele osób nie informuje policji z obawy przed ujawnieniem ich zachowań w sieci zwykle ukrywanych przed najbliższymi. Nierzadko o charakterze parafialnym.
 - **cyberpornografia** - badania na temat pornografii pokazują przerażające dane: ponad 40 mln ludzi na świecie ogląda regularnie strony pornograficzne, 20% mężczyzn i 12% kobiet przyznaje się do oglądania pornografii w pracy. Największą grupę oglądaczy stanowią ludzie młodzi w wieku 10-17 lat. Badania pokazują, że osoby uzależnione od pornografii nie są w stanie stworzyć normalnej rodziny. Oglądanie okazjonalne pornografii to równia pochyła i mało komu udaje się zatrzymać.⁷⁹ Najatrakcyjniejszym przekazywaczem treści pornograficznych na początku XXI stulecia stał się Internet. Przyczynił się on do upowszechnienia rewolucji seksualnej na całym świecie. Stron internetowych, które pojawiają się na wpisane w wyszukiwarce słowo „seks” lub „porno” jest znacznie więcej niż stron pojawiających się na hasło „Bóg”⁸⁰. Po wpisaniu w wyszukiwarkę słowa „porno” wyświetla się do niego aż 131 milionów linków⁸¹. Ponad 240 milionów stron pornograficznych w Internecie, tj. 89 % ich ogółu, pochodzi z USA⁸².

Udostępnianie treści o charakterze pornograficznym za pośrednictwem sieci komputerowych w przeciągu ostatnich kilku lat stało się powszechnym zjawiskiem. W Internecie bez problemu można odnaleźć setki witryn internetowych oferujących zdjęcia,

⁷⁹ Por. S. Kozak, *Patologie wśród dzieci i młodzieży*, Warszawa 2007, s. 55.

⁸⁰ M. Piłśniak, *Seks, wiara i Internet*, „List” 2005, nr 2, s. 41.

⁸¹ A. Chrzanowska, *Surfowanie po goliźnie*, „Charaktery” 2010, nr 9, s. 28.

⁸² K. Mollin, *Porno XXL*, „Moja Rodzina” 2010, nr 11, s. 14.

filmy a także pornograficzne przekazy na żywo za pośrednictwem kamer internetowych. Istnieją wyspecjalizowane strony www, które zawierają odnośniki do serwisów pornograficznych, internetowych grup dyskusyjnych i czatów o tematyce erotycznej. W większości wyszukiwarek internetowych około 25% zadań wyszukiwania dotyczy treści pornograficznych⁸³.

Pornografia w Internecie jest powszechnie dostępna. Z badań przeprowadzonych wśród dzieci korzystających w Polsce z Internetu wynika, że 80% z nich mimowolnie spotyka się w Sieci z takimi materiałami, najczęściej przy okazji poszukiwania innych treści.⁸⁴

Dzięki Internetowi „pornografia stała się łatwo dostępna i stosunkowo tania. I co najważniejsze, można ją było konsumować w przestrzeni prywatnej, w zaciszu domowych pieleszy. Nie trzeba było już się bać wścibskiego wzroku innych ludzi. Sieć dała użytkownikom pornografii poczucie anonimowości i bezpieczeństwa. Pornografia stała się powszechnie dostępna. Osacza współczesnego człowieka ze wszystkich stron. Wylewa się szerokim strumieniem ze wszystkich mediów, które donoszą o kolejnych próbach bicia seksrekordów oraz najdziwniejszych dewiacjach. Pornografia stała się bardziej dostępna dla dzieci i młodzieży niż papierosy i alkohol. Nic więc dziwnego, że mówi się o pornokulturze

⁸³ P. Carns, L. Delmonico, E. J. Griffin, J. Moriarity, *Cyberseks. Skuteczna walka z uzależnieniem*, Poznań 2010, s. 17.

⁸⁴ Por. Ł. Wojtasik, *Pedofilia i pornografia w Internecie – zagrożenia dla dzieci. Raport z badań*, „Dziecko Krzywdzone” 2003, nr 5.

i pornopokoleniach. Postępuje proces odwrażliwienia i przyzwolenia na obecność treści pornograficznych w przestrzeni publicznej.”⁸⁵

Zdaniem J. Plisa, „ekspansja Internetu pod koniec lat 90-tych XX w. ułatwiła dostęp do stron o seksie. Kiedy na początku XXI w. nastąpił krach internetowych przedsiębiorstw, strony o seksie były jednym z nielicznych działów dających dochód. Tylko w USA w 2001 r. przyniosły one dochód około 1 miliarda dolarów. Strony cieszące się największym zainteresowaniem informowały o 50 milionach odwiedzających miesięcznie, a dane szacunkowe za 2001 r. wskazywały, że około 50% całego ruchu w Internecie miało związek ze stronami poświęconymi seksowi.”⁸⁶

Dostęp do pornografii w Internecie może mieć każdy bez względu na wiek. Liczną grupę wśród odwiedzających strony pornograficzne stanowią najmłodszy. Firma Symantec opublikowała raport na temat haseł wyszukiwania używanych przez dzieci. Poddano analizie 14,6 miliona wyszukiwań. Słowo „porn” znalazło się na czwartym miejscu wśród haseł wpisywanych przez dzieci w wieku 7 lat i młodsze. Z kolei w grupie wiekowej 8-12 oraz 12-18 lat na czwartym miejscu wśród słów kluczy znalazł się „seks”.⁸⁷ Raport, z którego pochodzą powyższe dane, przygotowany przez amerykański portal Top Ten Review, pokazał, że w każdej sekundzie prawie 30 tysięcy internautów ogląda materiały pornograficzne⁸⁸.

Formy wykorzystywania seksualnego dzieci za pośrednictwem Internetu:⁸⁹

- oglądanie przez dzieci materiałów pornograficznych przedstawiających osoby dorosłe,
- sprzedawanie dzieci za pośrednictwem Internetu, głównie do prostytucji,
- uprawianie wirtualnego seksu osób dorosłych z dziećmi,
- publikowanie pornografii dziecięcej,
- uwodzenie przez Internet dzieci w celu wykorzystania seksualnego,
- pobieranie plików z Internetu z pornografią dziecięcą,
- rozpowszechnianie zdjęć pornograficznych.

Pornografia powoduje szereg negatywnych konsekwencji takich jak:⁹⁰

⁸⁵ J. Plis, *Bezwstyd na sprzedaż. Pornografia i jej oblicza*, [w:] S. Bębas (red.) *Oblicza patologii społecznych*, Radom 2011, s. 77.

⁸⁶ Ibidem, s. 85.

⁸⁷ A. Chrzanowska, *Surfowanie po goliźnie*, „Charaktery” 2010, nr 9, s. 31.

⁸⁸ A. Chrzanowska, op. cit., s. 28.

⁸⁹ I. Pospiszyl, *Patologie społeczne*, Warszawa 2008, s. 256.

⁹⁰ Por. T. Palmer, *Ciemna strona Internetu – ofiary pornografii dziecięcej*, „Dziecko Krzywdzone. Zagrożenia. Dzieci w Internecie”, 2005, 13.

-
- poczucie winy, lęk przed ujawnieniem,
 - tłumiony gniew, wrogość, zatarte granice ról pokoleniowych,
 - bezradność brak kontroli własnego życia, chaos poznawczy, poczucie fizycznego uszkodzenia.

Zarejestrowanie faktu wykorzystania seksualnego dziecka i zamieszczenie takich zdjęć lub filmu w Internecie jest w praktyce trwałym i nieusuwalnym zapisem krzywdzenia. Produkcja dziecięcej pornografii wiąże się z wielką krzywdą uczestniczących w tym procesie dzieci. Zmuszanie do pozowania do zdjęć lub udział w filmie pornograficznym nie tylko odciska głębokie piętno na psychice młodych osób, ale i nierzadko wiąże się z obrażeniami fizycznymi. W tej sytuacji dziecko nie jest jedyną ofiarą, całe rodziny cierpią na skutek molestowania. Rodzice czują się winni, że nie ochronili dziecka, rodzeństwo nie wie, jak traktować brata czy siostrę, ten ból często trwa przez całe życie⁹¹.

- **cyberpedofilia** - Internet bez wątpienia stanowi dla pedofilów atrakcyjne miejsce aktywności. Wykorzystywany jest przez nich na różne sposoby. Używają go na przykład do poszukiwania potencjalnych ofiar – dzieci – lub do rozpowszechniania materiałów promujących przejawiane dewiacyjne skłonności. Analizując zatem aktywność pedofilów w Internecie, wyróżnić można, dwa zasadnicze cele, wokół których zogniskowane są różne formy działania: budowanie i rozwijanie zaplecza organizacyjnego wykorzystywania dzieci, zdobywanie dostępu do dzieci.⁹²

Jak zauważa Ł. Wojtasik, „uwodzenie dzieci za pośrednictwem Sieci jest coraz częściej rejestrowanym zjawiskiem. Często przedstawia się je obrazowo jako efekt zmiany terenu działania pedofilów z przyszkolnych parków na środowisko Internetu. Faktycznie, serwisy umożliwiające komunikację *online*, wszelkiego rodzaju czaty i komunikatory, umożliwiają osobom zainteresowanym wykorzystywaniem seksualnym dziećmi łatwe nawiązywanie kontaktu z potencjalnymi ofiarami. Przyczyniają się do tego: coraz większa popularność tego typu serwisów wśród dzieci, anonimowość rozmówców i naiwność dzieci, brak świadomości zagrożenia. Proces uwodzenia dzieci w Sieci, zwany w literaturze przedmiotu terminem *grooming*, jest wielokrotnie długotrwały. Dorosły podaje się często za rówieśnika swojej ofiary, zdobywa informacje o dziecku, jego zaufanie, staje się nieraz

⁹¹ A. Andrzejewska, J. Bednarek, W. Bożejwicz, A. Chaberska, *Dziecko...*, op. cit., s. 58.

⁹² Por. J. Śpiewak, *Aktywność pedofilów w Internecie*, www://stoppedofilom.pl/2009/12/aktywnosc-pedofilow-w-internecie/

„dobrym przyjacielem” dziecka. Zanim dojdzie do spotkania w rzeczywistym świecie, dorosły wiele razy przesyła dziecku materiały pornograficzne. Nieraz doprowadza też do tego, że dziecko przesyła mu swoje zdjęcia. Gdy dojdzie do spotkania, dziecko zazwyczaj zostaje wykorzystane seksualnie, często również jest przedmiotem pornografii dziecięcej.”⁹³

Uwiedzenie dziecka jest złe i niebezpieczne, gdyż generuje w nim kompleks winy i związane z nim reakcje neurotyczne, a także przedwcześnie pobudza zainteresowania seksualne, co często prowadzi do obsesji na tym punkcie. W wyniku takiego incydentu naruszone zostają głęboko tkwiące w psychice dziecka stereotypy. Zachwiana zostaje także orientacja seksualna, która z racji wieku ofiary nie jest jeszcze w pełni wykształcona⁹⁴.

Przegląd piśmiennictwa związanego z zagrożeniami, jakie niesie ze sobą Internet dla swoich najmłodszych użytkowników, pozwala na wyspecyfikowanie podstawowych zjawisk związanych z szeroko rozumianym wykorzystywaniem seksualnym. Są to⁹⁵:

- prezentowanie dzieciom materiałów pornograficznych,
- pornografia dziecięca (produkcja, dystrybucja, posiadanie),
- uwodzenie dzieci za pośrednictwem Internetu,
- prostytutka dziecięca,
- wirtualny seks.

Analiza postów, publikowanych na pedofilskich grupach działających w Internecie, pozwala na wyróżnienie charakterystycznych ról ich użytkowników⁹⁶:

- Doradcy – osoby, które informują nowych użytkowników o zasadach bezpieczeństwa, sposobach publikowania postów i zdjęć, odczytywania zakodowanych artykułów itp.;
- Recenzenci – osoby udzielające informacji o wydawnictwach i stronach WWW adresowanych do pedofilów;
- Pisarze – osoby publikujące stworzone przez siebie historie erotyczne o charakterze pedofilskim;
- Wspierający – osoby, które kreują zjawisko współżycia seksualnego dorosłych z dziećmi na pozytywne, niekrywdzące i naturalne;

⁹³ Ł. Wojtasik, *Pedofilia i pornografia dziecięca w Internecie*, www.zspczarnkow.edu.pl

⁹⁴K. Pospiszyl, *Przestępstwa seksualne, geneza, postacie, resocjalizacja oraz zabezpieczenie przed powrotnością*, Warszawa 2006, s. 51-78

⁹⁵ Por. Ł. Wojtasik, *Pedofilia i pornografia dziecięca w Internecie*, www.zspczarnkow.edu.pl

⁹⁶ Por. O’Connell, *Pedophiles Networking on the Internet*, [w:] C. A. Arnaldo, *Child Abuse on the Internet. Ending the Silence*, UNESCO Publishing, 2001.

- Publikujący zdjęcia pornograficzne z udziałem dzieci.

Amerykańscy badacze J. Michel, D. Filkenchor, J. Wolak⁹⁷ podzielili zjawiska, które można określić mianem wykorzystywania seksualnego dzieci za pośrednictwem Sieci, na:

- propozycje seksualne, czyli proponowanie kontaktu seksualnego lub rozmowa na tematy związane z seksem prowadzona z dzieckiem *online* przez dorosłego;
- agresywne propozycje seksualne, czyli propozycje o charakterze seksualnym *online*, którym towarzyszy kontakt poza Internetem, za pośrednictwem regularnej poczty, telefonu i które mają na celu zaaranżowanie spotkania z dzieckiem;
- niechciana prezentacja materiałów pornograficznych podczas eksplorowania zasobów Internetu czy też korzystania z poczty elektronicznej.

W wyniku badań⁹⁸ okazało się m.in., że:

- 20% dzieci otrzymało w ciągu ostatniego roku propozycję o charakterze seksualnym,
 - 3% dzieci otrzymało agresywne propozycje seksualne,
 - 25% dzieci zaprezentowano wbrew ich woli materiały pornograficzne,
 - 25% dzieci zgłaszających wyżej wymienione zdarzenia przeżyły związany z nimi stres.
- **uzależnienie od komputera i Internetu** - zjawisko patologicznego przebywania w Internecie ma wiele nazw, najpopularniejsze określenie – uzależnienie od Internetu (*Internet Adicction Disorder, IAD*) pochodzi z drugiej połowy lat dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia i zostało upowszechnione głównie za sprawą prac Kimberly S. Young. Często zamiennie używane są również terminy: zespół uzależnienia od Internetu (*Internet Addiction Syndrome IAS*), WWW-holizm, interholizm, cyberuzależnienie, siecioholizm (*netaholics*), sieciozależność (*netaadiction*). Poza terminem „uzależnienie”, które dla części badaczy jest terminem zbyt mocnym i jednoznacznym, mówi się również o problematycznym używaniu Internetu (*pathological Internet use*) lub też po prostu o nadmiernym używaniu Internetu (*excessive Internet use*)⁹⁹.

Zdaniem J. Bednarka (...), „wielogodzinne przebywanie dziecka w świecie „Cd-action” wpływa destrukcyjnie na jego życie osobowe, które przecież może rozwijać się tylko w relacji z innymi, żywymi osobami. Dziecko staje się niezdolne do nawiązywania żywej więzi

⁹⁷ Por. J. Michel, D. Filkenchor, J. Wolak, *Online Victimization: A Report on the Nation's Youth*, National Center for Missing & Exploited Children, 2001.

⁹⁸ Ibidem.

⁹⁹ S. Jaskuła, *Internet jak narkotyk*, „Świat Problemów”, nr 12/2008, s. 12.

z rówieśnikami, pojawia się swoisty autyzm, niemożność i niezdolność zrozumienia innego człowieka. Reakcje dziecka ze światem wirtualnym są całkowicie deterministyczne i mechaniczne, wobec tego nieświadomie dokonuje ono projekcji takich relacji na sytuację rzeczywistych relacji międzysobowych z rówieśnikami”¹⁰⁰.

Uzależnienie od Internetu, jest w miarę nowym zjawiskiem, gdyż sama sieć jest niezbyt wiekowa, w porównaniu do innych zjawisk czy substancji uzależniających. Termin Internet Addiction Disorder (IAD) zgodnie z definicją postulowaną przez niektórych psychiatrów, w tym I. Goldberga stanowi syndrom uzależnienia się użytkownika Internetu od wielogodzinnego obcowania w tym środowisku. Obejmuje niesklasyfikowaną jednostkę zaburzeń psychicznych. W związku z nieopisaniem, w literaturze medycznej, tego zaburzenia często proponuje się używać określenia Patologiczne Używanie Komputera/Internetu (*ang. Pathological Computer/Internet Use Disorder*)¹⁰¹.

Internet jest niezwykle miejscem. Jednocześnie jest źródłem wiedzy i rozrywki. Pozwala uczyć się i bawić. Jest także potężnym narzędziem komunikacji o nieograniczonym zasięgu. W Polsce popularność i dostępność Internetu wzrasta z dnia na dzień. Z jego dostępności korzystają głównie dzieci i młodzież, pokolenie jakże otwarte, ufne i podatne na wszelkie nowości techniczne. Niektóre z przestrzeni Internetu są dla nas, jako

¹⁰⁰ J. Bednarek, *Media w edukacji*, MIKOM, Warszawa 2002, s. 252 – 253.

¹⁰¹ A. Jakubik, *Zespół uzależnienia od Internetu*, „Studia Psychologica”, nr 3/2002, s. 133-142.

użytkowników tej niezwyklej technologii bardzo interesujące. Do tego stopnia nas frapują, że coraz częściej i intensywniej korzystamy z Sieci. Popadamy w nałogowe jej nadużywanie.¹⁰²

Jak podkreśla A. Andrzejewska „najbardziej narażeni na uzależnienie się od Internetu są młodzi ludzie – uczniowie, studenci a także osoby mieszkające samotnie, nieszczęśliwe. Duża ilość czasu wolnego, mało obowiązków rodzinnych lub brak tych obowiązków sprzyja spędzaniu wielu godzin w sieci. Osoby, które mają stały dostęp do Internetu w szkole lub w pracy często przebywają przed swoimi komputerami również wieczorami i w czasie weekendów. Trzeba ich wręcz odrywać od monitora. Odejście od komputera przejawia się wówczas rozdrażnieniem, bądź agresją.”¹⁰³

M. Jędrzejko stwierdza, że „problem uzależnienia od komputera i Internetu w polskiej rzeczywistości pojawił się niedawno, a niektórzy w ogóle zaprzeczają, że istnieje. Dopóki ta świadomość będzie tak niska, dopóty będzie wzrastać liczba uzależnionych. Należy podkreślić, iż masowa komputeryzacja zwiększa to zjawisko, jednak nie podejmuje się działań zapoznających społeczeństwo z tym problemem. Dobrym pomysłem byłoby rozpowszechnienie informacji o tego typu uzależnieniach w prasie, radiu, telewizji, czy też samym Internecie. Należy zacząć mówić głośno o nowych uzależnieniach dotyczących społeczeństwo, ponieważ z roku na rok skala tego zjawiska się zwiększa. Warto też pomyśleć o zaproponowaniu młodzieży alternatywnych form spędzania czasu wolnego. Jeśli nie będziemy podejmować działań profilaktycznych, które przygotowują młode pokolenia do prawidłowego korzystania z nich, to skutki wynikające z niewłaściwego ich odbioru będziemy odczuwać coraz dotkliwiej. Początkowo objawy uzależnienia są niezauważalne, lekceważone, dlatego też konieczne jest wprowadzenie działań profilaktycznych, uświadamiających szczególnie wśród młodych ludzi, którzy nie są jeszcze w pełni ukształtowani i przygotowani do właściwego ich odbioru”¹⁰⁴.

K. Kaliszewska klasyfikując skutki uzależnienia od komputera i Internetu wskazuje na:

- „zanik więzi rodzinnych, utrata przyjaciół, wyizolowanie społeczne;
- utrata zainteresowań, osłabienie siły i woli osobowości, utrata kontroli nad zachowaniem;

¹⁰² Por. A. Andrzejewska, *Wybrane zagadnienia patologii społecznych w wirtualnym świecie*, [w:] S. Bębas, (red.) *Współczesne determinanty profilaktyki i resocjalizacji nieletnich*, Radom 2010, s. 232-233.

¹⁰³ Tamże, s. 233.

¹⁰⁴ M. Jędrzejko, *Patologie społeczne*, Wyższa Szkoła Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora, Pułtusk 2006, s. 143.

-
- zaniedbywanie obowiązków szkolnych i domowych, co może wiązać się z nie zdaniem do następnej klasy;
 - zaniedbywanie zdrowia (nieprawidłowe odżywianie, brak ruchu, nieregularny sen, problemy z kręgosłupem, bóle głowy, zmęczenie, zaniedbywanie higieny osobistej”¹⁰⁵.

Według statystyk w Europie Zachodniej leczy się ponad 2000 osób w wieku od 6 do 70 lat. A liczba uzależnionych w USA jest szacowana na 5 milionów osób, nie są to dokładne dane, gdyż osoby te rzadko zgłaszają się po pomoc specjalistyczną, czego głównym powodem jest brak ośrodków zajmujących się tym zaburzeniem¹⁰⁶. W Polsce problem ten nie jest jeszcze powszechny jednakże „już trzeba zwrócić na niego uwagę i korzystając z doświadczeń innych państw przygotować się na jego nadejście”¹⁰⁷.

Jak zauważa A. Andrzejewska¹⁰⁸ uzależnienie od komputera i Internetu ma swój bardzo charakterystyczny przebieg. Jeżeli trudno jest się obejść bez danego sprzętu, a czynności dnia codziennego są zaburzone i podporządkowane danemu medium, można sądzić, że jest to „dobra” droga do uzależnienia. Jakie są zatem objawy uzależnienia?

Oczywiście jest ich bardzo wiele, ale najbardziej charakterystycznymi są:

1. „Potrzeba korzystania z danego medium w coraz większym wymiarze czasowym.
2. Występowanie złego samopoczucia, drażliwości, pobudzenia psychoruchowego, lęku, depresji, przy zerwaniu kontaktu z danym sprzętem (włącznie z zaistnieniem zespołu abstynenckiego).
3. Podejmowanie nieudanych prób zaprzestania użytkowania danego medium, jak również okłamywanie rodziców o rzeczywistym czasie poświęcanym na jego użytkowanie.
4. Doznawanie satysfakcji i poczucia wartości poprzez udział w grach i sesjach internetowych.
5. Ograniczenie innych zajęć, ucieczka od życia rzeczywistego.
6. Pochłonięcie myśli i wyobraźni przez prezentowane treści w mediach.
7. Zaniedbywanie nauki, pracy, rezygnacja ze spotkań rówieśniczych, odkładanie w czasie innych ważnych spraw na rzecz korzystania z wybranego medium.

¹⁰⁵ K. Kaliszewska, *Nadmierne używanie Internetu. Charakterystyka psychologiczna*. Wyd. Naukowe UAM, Poznań 2007, s. 38-39.

¹⁰⁶ K. S. Young, *Cognitive-Behavioral Therapy with Internet Addicts: Treatment outcomes and implications*, „CyberPsychology & Behavior”, nr 10/2007, (5), s. 671-679.

¹⁰⁷ K. Paradowski, *Internet - korzyści, zagrożenia*, Centrum Edukacji Społeczeństwa, Warszawa 2000, s. 27.

¹⁰⁸ Por. A. Andrzejewska, *Uzależnienie od komputera i Internetu nową formą patologii społecznej*, [w:] S. Bębas, (red.) *Oblicza patologii społecznych*, Radom 2011, s. 104.

-
8. Pojawienie się konfliktów rodzinnych w związku z korzystaniem z danego medium.
9. Przeznaczanie coraz większej ilości pieniędzy np. na zakup sprzętu komputerowego, oprogramowania, akcesoriów czy książek i czasopism o tematyce komputerowej.”¹⁰⁹

Do elementów świadczących o dużym prawdopodobieństwie uzależnienia, można zaliczyć:

- „częste przebywanie w Internecie,
- spędzanie w Sieci coraz większej liczby godzin,
- pojawienie się obsesyjnego myślenia na temat Internetu,
- zaniedbywanie: sfery rodzinnej i towarzyskiej, dotychczasowych obowiązków, jak również zainteresowań na skutek przebywania w Internecie,
- trudność w ograniczeniu godzin spędzonych w Sieci,
- podenerwowanie i sfrustrowanie pojawiające się podczas próby zmniejszenia ilości czasu poświęconego technologii informacyjnej,
- ucieczka w przestrzeń Internetu przed problemami świata rzeczywistego.”¹¹⁰

¹⁰⁹ Tamże, s. 104.

¹¹⁰ A. Andrzejewska, *Wybrane zagadnienia patologii społecznych w wirtualnym świecie*, [w:] S. Bębas, (red.) *Współczesne determinanty profilaktyki i resocjalizacji nieletnich*, Radom 2010, s. 233-234.

W analizie przebiegu uzależnienia od Internetu A. Andrzejewska¹¹¹ wyróżnia pięć następujących faz:

I. Faza początkowa – w tej fazie przebywanie w Sieci sprawia przyjemność, wzrasta ochota na coraz częstsze przebywanie w Sieci, następuje utrata poczucia czasu.

II. Faza ostrzegawcza – w tej fazie następuje szukanie okazji do jak najczęstszego przebywania w Sieci, następuje rozładowanie napięcia poprzez Sieć, występują próby korzystania z Sieci w ukryciu. Jednocześnie korzystanie z sieci przynosi ulgę, charakteryzuje ją brak chęci powrotu do rzeczywistości.

III. Faza krytyczna – w tej fazie następuje spadek innych zainteresowań niezwiązanych z Siecią, zaniedbywanie wyglądu zewnętrznego, zaniedbywanie snu, nieregularne odżywianie się, pojawia się silna potrzeba przebywania w Sieci, stałe myślenie o tym, co dzieje się w sieci, o tym, co ostatnio robiliśmy podczas sesji. Pojawia się potrzeba zwiększania ilości czasu spędzanego w Sieci. Podejmowane są nieudane próby ograniczenia czasu spędzanego przed komputerem. Pojawia się poczucie rozdrażnienia, poirytowania, złości, gdy coś lub ktoś zmusza nas do skrócenia czasu uczestnictwa w sieci lub uniemożliwia korzystanie z niej. Następuje: zaniedbywanie nauki, pracy, rezygnacja ze spotkań towarzyskich, odkładanie na później pilnych zadań na rzecz korzystania z komputera; okłamywanie innych odnośnie ilości czasu spędzanego w Sieci (zaniżanie faktycznej ilości godzin spędzanych przy komputerze). Pojawiają się konflikty rodzinne w związku z komputerem. Następuje przeznaczanie coraz większej ilości pieniędzy na zakup sprzętu komputerowego, oprogramowania, akcesoriów czy książek i czasopism o tematyce komputerowej, utrata kontroli nad własnym zachowaniem.

IV. Faza przewlekła – w tej fazie występują okresy długotrwałego przebywania przed komputerem. Przebywanie w sieci w celu przeżywania silnych emocji, świat wirtualny staje się jedynym światem w życiu. Następuje rozpad więzi rodzinnych, degradacja zawodowa i społeczna, pojawiają się choroby somatyczne, lęki, psychozy. Pojawia się coraz częstsze sięganie po inne środki zmieniające nastrój (alkohol, leki). Występuje poczucie bezsensu życia w świecie realnym, skrajne wyczerpanie organizmu.

- **cyberbullying** - termin ten powstał w oparciu o pochodzące z języka angielskiego wyrażenie *bully* oznaczające terroryzowanie, nękanie, znęcanie się nad słabszym.

¹¹¹ Tamże, 106.

W literaturze przedmiotu „bullying (długotrwałe i negatywne działanie uczniów lub grupy uczniów skierowane na innego ucznia lub grupę uczniów, zmierzające do wykluczenia ofiary z grupy rówieśniczej), często określane jest jako lobbing szkolny, stąd też określenie cyberbullying zastąpić można także wyrażeniami: cyberprzemoc, cybermobbing lub e-mobbing. Analogicznie – wirtualnego napastnika określić można mianem cybermobbera, zaś ofiarę nazywać cyberoutsiderem.”¹¹²

Podstawowe formy tego zjawiska to: „nękanie, straszenie, szantażowanie przy użyciu Sieci, publikowanie lub rozsyłanie ośmieszających, kompromitujących informacji, zdjęć, filmów oraz podszywanie się w Sieci pod kogoś wbrew jego woli”¹¹³.

Powody dla których Internetowi chuligani stosują przemoc:

- przeżywanie radości ze zwyciężania, wynikające na przykład z potrzeby potwierdzenia swojej pozycji w grupie, bądź zbudowania swego wizerunku,
- wyrównanie doznanych krzywd,
- zemsta za doznane upokorzenia podejmowana dla odreagowania frustracji spowodowanych np. zakłóceniami funkcjonowania rodziny lub nieprawidłowościami funkcjonowania środowiska szkolnego czy rówieśniczego,
- pozyskanie uwagi otoczenia, wołanie o pomoc kierowane do wszystkich, którzy o nich zapomnieli.

Dziecko wykazuje pewne symptomy, które mogą wskazywać na przemoc jakiej doznają od cyberchuliganów. Można do nich zaliczyć:

- poirytowanie, smutek lub zdenerwowanie po zakończeniu rozmowy przez telefon lub korzystania z komputera,
 - izolację od lubianych znajomych i zajęć,
 - okazywanie złości lub/albo niezadowolenia ze szkoły lub konkretnego przedmiotu,
 - wykazywanie nietypowych oznak przygnębienia lub smutku.¹¹⁴
- **Internetowy hazard** - W ostatnich latach na coraz większą skalę w sposób zbliżony do normalnego kasyna działają kasyna w Internecie. Gracze biorą udział w grze z innymi graczami przebywającymi w tym samym czasie przed swoimi monitorami. Witryny

¹¹² Z. Majchrzyk, *Cyberbullying – jawna i ukryta agresja*, [w:] F. Kozaczuk (red.) *Zachowania przestępcze. Przyczyny i zapobieganie*, Rzeszów 2010, s. 71.

¹¹³ Ł. Wojtasik, *Cyberprzemoc*, „Niebieska Linia”, nr 2/2007, s. 27.

¹¹⁴ http://www.symantec.com/pl/pl/norton/library/familyresource/article.jsp?aid=article1_02_08#1. [18.05.2009].

internetowe oferujące rozgrywkę w wirtualnym kasynie mają możliwość zdobycia wysokiej wygranej w zamian za niewielką opłatę. W grach tych gra się na pieniądze tak wirtualnie jak i prawdziwe. Portfelem jest w tym wypadku założone wcześniej konto do grania w serwisie, na które przelewamy pieniądze. Podczas zabawy przy stole posługujemy się wirtualnymi żetonami o określonych wartościach pieniężnych. Za każdą wygraną lub przegraną status naszego wirtualnego portfela jest uaktualniany. Gdy spadniemy do zera, w każdej chwili możliwe jest dokonanie nowego przelewu na konto. Jeżeli uznamy, że chcemy wypłacić swoją wygraną wpisujemy numer rachunku, na który chcemy dokonać operacji lub wybieramy opcję otrzymania pocztą czeku¹¹⁵.

Określenie patologicznego hazardu zostało uwzględnione jako jednostka chorobowa w Międzynarodowej Statystycznej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych (ICD-10) w rozdziale zatytułowanym „Zaburzenia psychiczne i zaburzenia zachowania”, w podrozdziale pt. „Zaburzenia nawyków i popędów”. Są to zaburzenia popędów oraz nawyków rozumiane jako działania powtarzające się, nie posiadające racjonalnej motywacji, których kontrolowanie jest nie możliwe. Do końca nie wiadomo, dlaczego część hazardzistów potrafi kontrolować swoją grę, a u części staje się on zachowaniem chorobowym. Dotychczasowe badania sugerują, że czynnikiem, który decyduje o popadaniu w patologiczny

¹¹⁵ Biznes internetowy, <http://ebiznes.bblog.pl/wpis,hazard;w;internecie,5257.html>, [data dostępu: 25.03.2010].

hazard są najprawdopodobniej cechy osobowości¹¹⁶. Jest to zaburzenie, które polega na częstym uprawianiu hazardu. Przeważa on w życiu człowieka, powodując szkody i negatywne zniekształcenia wartości oraz zobowiązań rodzinnych, zawodowych, społecznych czy materialnych¹¹⁷.

Zdaniem A. Andrzejewskiej¹¹⁸ cechy osoby uzależnionej od hazardu to:

1. Niezdolność i niechęć, aby zaakceptować rzeczywistość. Stąd ucieczka do świata marzeń, świata związanego z hazardem.
2. Niepewność emocjonalna. Uzależnieni od hazardu stwierdzają, że czują się emocjonalnie dobrze również wtedy, kiedy działają - grają. Nie jest rzeczą rzadką fakt, gdy „działający” gracz mówi: „Jedynym miejscem do którego czuję, że należę to było wtedy gdy siedziałem przy stoliku pokerowym. Tam właśnie czułem się bezpiecznie i wygodnie. Niewiele ode mnie żądano. Wiedziałem, że niszczę siebie samego, ale jednocześnie miałem pewne poczucie bezpieczeństwa”.
3. Niedojrzałość. Pragnienie posiadania wszystkich najlepszych rzeczy z życia bez żadnego wysiłku ze swej strony - wydaje się to wspólną cechą hazardzistów.

- **uzależnienie od cybernetycznego seksu, erotomania internetowa** - erotomania internetowa (*ang. cyberseksual addiction*) – „polega głównie na oglądaniu filmów i zdjęć z materiałami pornograficznymi lub rozmowach na chatkach o tematyce seksualnej. Zjawisko to zaczyna być bardzo groźne, gdy na materiały o treści pornograficznej trafiają osoby małoletnie lub z zaburzeniami w sferze emocjonalnej. Innym czynnikiem tego zaburzenia są wszelkie dewiacje seksualne, takie jak pedofilia, zoofilia, skrajny ekshibicjonizm i inne. Tego typu stron są tysiące, nawet reakcja organów porządkowych takich jak Policja nie przynosi skutku, gdyż wiele z tych witryn jest zarejestrowanych np. w Tajlandii, a obsługujący je serwer jest umieszczony jeszcze w innym zakątku świata, który ma równie liberalne prawo.”¹¹⁹

Cyberseks w ostatnim czasie zdobył rzesze fanów, a jego skala cały czas się powiększa. We współczesnym slangu cyberseksem nazywa się „wszelkie dostępne metody

¹¹⁶ Centrum Profesjonalnej Terapii Uzależnień i Zaburzeń Kontroli Impulsów, <http://www.versusmed.pl/patologiczny-hazard>, [data dostępu: 2.04.2010].

¹¹⁷ Tamże.

¹¹⁸ A. Andrzejewska, *Wybrane zagadnienia patologii społecznych w wirtualnym świecie*, [w:] S. Bębas, (red.) *Współczesne determinanty profilaktyki i resocjalizacji nieletnich*, Radom 2010, s. 239.

¹¹⁹ S. Koczy, *Rola nowych technologii informacyjnych w aspekcie patologii społecznych*, [w:] S. Bębas, (red.) *Oblicza patologii społecznych*, Radom 2011, s. 164-165.

uprawiania seksu z wykorzystaniem kabla sieciowego czy telefonicznego i modemu”¹²⁰. Jak podkreśla A. Andrzejewska „bardzo często u osób uprawiających cyberseks można zaobserwować dwa, całkowicie różne wcielenia, a także podwójne życie, gdyż na pozór są to ludzie spokojni i wyciszeni, a w momencie „kontaktu” z Internetem stają się całkowicie kimś innym. Podwójne życie ludzi bardzo często doprowadza do tego, iż zaczynają oni zaniedbywać codzienne obowiązki, a także naturalny seks z partnerem zastępować seksem z obcymi, którzy dla danej osoby stają się bardziej atrakcyjni. Skutkiem takiego postępowania bardzo często są konflikty partnerów, gdyż mało kto toleruje to, że jego partner „współżyje” z kimś innym. Zdarzają się także nieporozumienia, które z czasem prowadzą do rozwodu, lub separacji w formalnych związkach.”¹²¹

Z. Lew – Starowicz, w wywiadzie na temat uprawiania tzw. seksu przez Internet, stwierdził, że „z chwilą pojawienia się nowej formy komunikacji międzyludzkiej, zmianie ulega także sfera życia intymnego człowieka, dlatego seks przez Internet można nazwać seksem. Przykładowo od kiedy na świecie zaczęły funkcjonować sekstelefony, automatycznie pojawił się problem skatologii telefonicznej (czerpanie satysfakcji seksualnej poprzez

¹²⁰T. Nidecki, *Jak się nie ma, co się lubi*, Magazyn Cyber IDG Poland SA. Cyber – <http://www.cyber.com.pl/archiwum/sex/8.shtml>, [data dostępu: 20.02.2012.].

¹²¹A. Andrzejewska, *Wybrane zagadnienia patologii społecznych w wirtualnym świecie*, [w:] S. Bębas, (red.) *Współczesne determinanty profilaktyki i resocjalizacji nieletnich*, Radom 2010, s. 241.

rozmowę telefoniczną). Jeśli powstanie nowe rozwiązanie technologiczne rewolucjonizujące sferę komunikacji międzyludzkiej, zawsze będzie miało ono wpływ na erotyzm. W dobie rozwoju nowych mediów cyfrowych ulegają ewolucji także i tradycyjne formy zachowań seksualnych. Kiedyś poznanie potencjalnego partnera wymagało podjęcia wielu skomplikowanych działań – pójścia do klubu, poznania interesującej osoby. Obecnie proces ten może być niezwykle łatwy. Teraz ten taniec godowy odbywa się za pomocą klawiatury komputera. Oczywiście, elektroniczny dialog polega nieraz na zwykłej zabawie, ale niekiedy kończy się zawarciem normalnej znajomości. Jest to po prostu źródło podniecenia dla niektórych osób. Dawniej trzeba było korzystać z własnej fantazji lub podglądania innych. Później pojawiły się specjalne wydawnictwa, filmy porno, dziś mamy Internet”¹²².

- uzależnienie od cybernetycznych relacji - wraz z rozwojem sieci komputerowej nie tylko osoby dorosłe, ale i najmłodsze pokolenie, rozwijając zaczęły nowe relacje międzyludzkie w warunkach wirtualnych. Coraz więcej czasu spędzanego przed ekranami komputerów i coraz więcej z tego czasu poświęcanego na „surfowanie po sieci” skutkowało również częstszym i dłuższym uczestnictwem w forach internetowych i portalach społecznościowych, a później blogach, komunikatorach i innych bardziej rozbudowywanych narzędziach świata wirtualnego¹²³. Dziś coraz mniej osób potrafiłoby obejść się bez sieci komputerowej choćby przez jeden dzień. Podobnie znalazłoby się niewielu użytkowników Internetu, którzy nie korzystają z różnego rodzaju wirtualnych społeczności. Jak opisuje Wojciech Gustowski w swoim e-booku: „e-społeczność”, aż 92 % amerykańskich internautów bywa ich członkami¹²⁴. Są to także całe rodziny, albo ich najmłodsze pokolenie. Dowodzi to skali fenomenu, jakim stała się dla ludzi taka forma komunikacji w ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat. Ludzie korzystający z sieci najchętniej komunikowali się z najbliższym otoczeniem, a szczególnie z osobami, z którymi byli najsilniej związani w rzeczywistości¹²⁵.

Zdaniem S. Koczego „socjomania internetowa (*ang. cyber-relationship addiction*) – jest to uzależnienie od internetowych kontaktów społecznych. Osoba nawiązuje nowe kontakty tylko i wyłącznie poprzez sieć, ma zachwiane relacje człowiek-człowiek

¹²² Por. *Taniec godowy na klawiaturze*, s. 1-3., <http://www.cyber.com.pl/archiwum/sex/5.shtml>.

¹²³ Tamże, s. 19-76.

¹²⁴ W. Gustowski, *e-społeczność – Jak budować i wykorzystywać społeczności internetowe w nowoczesnych działaniach e-marketingowych*, <http://e-spolesznosc.aben.pl>, [dostęp 02.03.12].

¹²⁵ B. Wellman i B. Hogan, *Społeczna historia internetu - Internet w życiu codziennym*, „Kultura Popularna”, 2005 nr 2.

w kontaktach poza siecią. Ludzie tacy potrafią godzinami „rozmawiać” z innymi użytkownikami Internetu, lecz mają trudności przy kontaktach osobistych, następuje też u takich osób zanik komunikacji niewerbalnej, nie potrafią odczytywać informacji nadawanych na tej płaszczyźnie lub odczytują je błędnie. Osoby takie spotyka się głównie w formach kontaktu, które zapewniają synchroniczną komunikację. Zdarza się, iż pokoje rozmów są zakładane przez takie osoby, tylko po to, by mieć możliwość przebywania non stop w tym pokoju i kontaktu z osobami go odwiedzającymi.”¹²⁶

Gwałtowny w ostatnich latach rozwój serwisów stanowi z pewnością szansę dla osób mających trudności w nawiązywaniu relacji interpersonalnych. Kontakty w świecie wirtualnym mogą być dla nich ich substytutem, o wiele bezpieczniejszym. Rzeczywiście badania wskazują, że istnieje zależność między cechami, takimi jak introwersja, wysoki poziom lęku, niskie umiejętności społeczne oraz poczucie osamotnienia a uzależnieniem od Internetu, którego jednym z aspektów są portale społecznościowe¹²⁷.

U podłoża uzależnienia wśród introwertyków leży nierzadko spadek zaangażowania w kontakty z innymi ludźmi, niska samoocena i złe samopoczucie, w przeciwieństwie do ekstrawertyków, wśród których prawdopodobieństwo uzależnienia jest tym większe, im wyższe prezentują poczucie własnej wartości oraz im bardziej aktywne życie towarzyskie prowadzą. Serwisy, za pomocą których kontaktują się ze znajomymi, stanowią dla nich niejako uzupełnienie tej działalności, a częste korzystanie z nich sprzyja poprawie samopoczucia.¹²⁸

Zmienną mającą wpływ na skłonność do uzależnienia od serwisów społecznościowych jest również poczucie kontroli. Według P. Wallace bardziej podatne na to są osoby z wewnętrznym umiejscowieniem kontroli, gdyż sieć stwarza im możliwość podporządkowywania sobie otoczenia i wpływania na bieg wydarzeń.¹²⁹

Jak pokazują badania, duża i częsta aktywność na portalach społecznościowych nie tylko zależy od samooceny, ale też samoocenę kształtuje. W zależności od reakcji innych osób na

¹²⁶ S. Koczy, *Rola nowych technologii informacyjnych w aspekcie patologii społecznych*, [w:] S. Bębas, (red.) *Oblicza patologii społecznych*, Radom 2011, s. 165.

¹²⁷ S. E. Caplan, A. C. High, *Online social interaction, psychosocial well-being and problematic internet use*, [w:] K. S. Young, C. N. de Abreu, (red.) *Internet Addiction: a handbook and guide to evaluation and treatment*, Hoboken 2010, s. 39.

¹²⁸ J. Morahan-Martin, *Internet abuse: emerging trends and lingering questions*, [w:] A. Barak, (red.) *Psychological aspects of cyberspace: theory, research, applications*, New York 2008, s. 39-40.

¹²⁹ P. Wallace, *Psychologia ...*, op. cit., s. 228.

informacje zamieszczane przez danego użytkownika na jego profilu może ona ulegać wzmocnieniu lub obniżyć się w przypadku pozytywnych lub krytycznych i negatywnych opinii¹³⁰.

Wśród najczęstszych skutków uzależnienia od portali społecznościowych, na które narażeni są zwłaszcza młodzi ludzie, można wymienić:

- zaburzenia relacji interpersonalnych (jako konsekwencja rezygnacji z bezpośredniego kontaktu);
- zaniedbywanie życia rodzinnego, nauki i pracy;
- utrata dotychczasowych zainteresowań;
- utrwalanie postaw egocentrycznych;
- zaburzenia snu, zapominanie o posiłkach;
- zmniejszenie potrzeb seksualnych;
- zaburzenia w sferze emocji, uczuć oraz w zakresie własnej tożsamości;
- rezygnacja z innych przyjemności i rozrywek;
- utrata pracy.¹³¹

¹³⁰ S. E. Caplan, A. C. High, *Online social... op. cit.*, s. 39.

¹³¹ A. Jakubik, *Zespół uzależnienia od Internetu (ZUI) – Internet Addiction Syndrome (IAS)*, <http://www.psychologia.net.pl/arttykul.php?level=52>, [16.02.2012].

W USA funkcjonuje już obecnie wiele ośrodków dla pacjentów uzależnionych od Internetu i jego aspektów, w tym portali społecznościowych. Najbardziej znanym jest *Center for On-line Addiction* założone przez dr K. Young. Pomoc osobom cierpiącym na *Facebook Addiction Disorder* właściwie nie różni się od pomocy uzależnionym od Internetu, gdzie programy terapeutyczne zbliżone są z kolei do programów stosowanych w psychoterapii uzależnień od alkoholu, zaburzeń łaknienia czy patologicznego hazardu. Inny jest natomiast cel zakładany w leczeniu tych zaburzeń – podczas, gdy wobec alkoholików czy narkomanów dąży się do całkowitej abstynencji, od uzależnionych od Internetu oczekuje się zmiany sposobu korzystania z niego¹³².

- **obsesyjne granie w gry komputerowe** - Od chwili wprowadzenia gier wideo na rynek we wczesnych latach siedemdziesiątych dwudziestego wieku, stały się one bardzo dochodowe dla producentów. Do niedawna większość badań nad efektami gier wideo koncentrowały się na potencjalnych negatywnych konsekwencjach czyli uzależnieniu i wzmożonej agresji młodych ludzi występujących bezpośrednio po grze. Ujęcie tematu gier komputerowych koncentrując się jedynie na negatywnych skutkach, jest nieobiektywne i miałyby raczej charakter demonizujący wirtualny świat. Obiektywne przedstawienie tematu powinno obejmować zarówno pozytywny, jak i negatywny wpływ gier wideo na nastolatków. Niestety literatura dotycząca interwencji i terapii w przypadku gier wideo jest znikoma. Przeprowadzono również niewiele badań, które pozwalają w sposób klarowny ukazać zjawisko wirtualnej rzeczywistości i negatywnego, czy też pozytywnego wpływu na rozwój młodego człowieka. Gry wideo są z pewnością typową formą rozrywki w wieku dorastania. Istnieje wiele przyczyn ich wielkiej popularności. Większość badań brytyjskich pokazuje, iż przeważająca liczba młodzieży sięga po gry wideo, przy czym jedna czwarta do jednej trzeciej gra codziennie.¹³³

Gra to działalność wykonywana dla przyjemności, którą sama sprawia, obok pracy, której celem jest zmiana otaczającej rzeczywistości, i uczenia się, mającego na celu zmianę podmiotu – trzeci podstawowy rodzaj działalności ludzkiej. Zabawa jest główną formą

¹³² B. T. Woronowicz, *Uzależnienia – geneza, terapia, powrót do zdrowia*, Poznań – Warszawa 2009, s. 486.

¹³³ M. D. Griffiths, N. Hunt, *Computer game playing in adolescence: prevalence and demographic indicators*, "Journal of Community and Applied Social Psychology" 1995, nr 5, s. 189-194; tenże, *Dependence of computer game playing by adolescents*, "Psychological Report" 1998, nr 82, s. 475-480.

aktywności dzieci, młodzież i dorośli natomiast zajmują się nią w czasie wolnym od nauki i pracy¹³⁴.

Gry komputerowe to pojęcie bardzo ogólne – rozróżnić można bowiem wiele form i rodzajów gier komputerowych.¹³⁵ Gry komputerowe to rodzaj programu komputerowego, który umożliwia jednemu lub większej liczbie użytkowników zabawę w interakcji z komputerem (i ewentualnie innymi graczami).¹³⁶ Gry stanowią nową awangardę nowych metod komunikacji – żadne z innych popularnych mediów nie wykorzystuje w takim stopniu możliwości oferowane przez media cyfrowe.¹³⁷

Głównymi konsekwencjami zdrowotnymi nałogowej zabawy grami są: halucynacje słuchowe; bezwiedne moczenie się i wypróżnianie; nadwyrężenie nadgarstków; dolegliwości karku; bóle łokci; zapalenie ścięgien; neuropatia obwodowa; otyłość (związana z brakiem ruchu); epilepsja u osób nadwrażliwych na światło; zwiększone ryzyko wystąpienia ostrej formy białaczki limfoblastycznej. Należy pamiętać, iż owe ujemne efekty występują dość rzadko, a ich leczenie polega na zaprzestaniu zabawy grami wideo¹³⁸.

Z przeprowadzonych przez M. Szpringer w 2010 roku badań¹³⁹ wśród młodzieży gimnazjalnej wynika, że:

1. Młodzież często może spędzać dowolną ilość czasu przed komputerem. Rodzice nie kontrolują używania przez nich komputera.

¹³⁴ W. Okoń, *Nowy Słownik Pedagogiczny*, Wyd. Akademickie Żak, Warszawa 2007, s. 479.

¹³⁵ M. Braun-Gałkowska, I. Ulik-Jaworska, *Zabawa w zabijanie*, Wyd. Kadium, Lublin 2002, s. 15.

¹³⁶ <http://sloownikkomputerowy.pl/> z 14.03.2012.

¹³⁷ M. Filipiak, *Wirtualny plac zabaw. Gry sieciowe i przemiany kultury współczesnej*, Wyd. Akademickie i profesjonalne, Warszawa 2006, s. 41.

¹³⁸ M. D.Griffiths, *Gry i hazard, uzależnienia dzieci w okresie dorastania*, Gdańsk 2004 s.49

¹³⁹ Por. M. Szpringer, A. Horecka-Lewitowicz, D. Skawiński, *Gry komputerowe jako potencjalne źródło zagrożeń*, [w:] S. Bębas, (red.) *Oblicza patologii społecznych*, Radom 2011, s. 73.

2. Duży odsetek młodzieży gimnazjalnej ma różne problemy z powodu zbyt częstego korzystania z gier komputerowych. Prawie połowa badanych uczniów korzysta codziennie z gier komputerowych poświęcając na nie od 2 do 4 godzin dziennie.
3. Największą popularnością wśród badanej młodzieży cieszą się gry komputerowe, które przebiegają w formie bójek i pozostałych z użyciem przemocy.
4. Gry komputerowe i całodzienne obcowanie z komputerem może nieść poważne konsekwencje dla zdrowia młodzieży. Jako szkodliwe skutki nadmiernego i nie kontrolowanego użytkowania komputera badana młodzież zaliczyła: problemy ze snem, zaniedbywanie obowiązków szkolnych i domowych, nieregularne odżywianie, bóle kręgosłupa, agresję wobec bliskich w domu i rówieśników w szkole.
5. Zakaz korzystania z komputera i gier komputerowych jest karą bardzo dotkliwie odczuwaną przez badanych uczniów. Budzi to często bardzo gwałtowne reakcje o charakterze agresji i przemocy.

Aspekty bezpieczeństwa w korzystaniu z nowych mediów - bardzo ważną kwestią jest, zatem sama edukacja do bezpiecznego korzystania z zasobów Internetu. Edukacja w zakresie bezpiecznego przebywania w przestrzeni Internetu stanowi kluczowy problem i zarazem wyzwanie dla współczesnej edukacji, o czym świadczą chociażby liczne doniesienia medialne o aktach przemocy wirtualnej, stalkingu czy uzależnieniu od Internetu. Patricia Wallace zwróciła uwagę, że: „Nasza szczerą wiarą w wartości edukacyjne Internetu i nadzieją, że technologia rozwiąże nabrzmiałe problemy oświatowe, może część osób skłaniać do ignorowania wielowymiarowej natury sieci. Jest ona czymś więcej niż publiczną biblioteką na biurku i dlatego młodzi ludzie potrzebują kogoś, kto będzie udzielał im wskazówek, jak mają poruszać się po miejscu, które oferuje o wiele więcej niż szkolna biblioteka”¹⁴⁰. Zadaniem współczesnych wychowawców (zarówno nauczycieli, pedagogów, jak i rodziców) powinno być przygotowanie młodego człowieka, dziecka do poruszania się po cyberprzestrzeni. „Na dorosłych - rodzicach i nauczycielach - spoczywa odpowiedzialność za właściwe pokierowanie dziećmi w sieciowym świecie, a to wymaga od ludzi zapoznania się z tym, co się w Internecie znajduje, ze zmianami, jakim podlega jego zawartość, z tym, czym się w nim zajmują nasze dzieci, i jak to wpływa na ich rozwój. Oceniając Internet, musimy się kierować bardziej wyważonym podejściem, które będzie uwzględniało jego pozytywne i negatywne

¹⁴⁰ P. Wallace, Psychologia Internetu, Dom Wydawniczy REBIS, Poznań 2001, s. 30.

strony w odniesieniu do roli, jaką ma w rodzinie, i nie powinniśmy zrzucić z siebie tej odpowiedzialności, gdyż technologia ta wciąż jest jeszcze niedoskonała”¹⁴¹.

Edukacja taka powinna polegać na uświadomieniu dzieciom i młodzieży zarówno potencjału Internetu jak i zagrożeń, które mogą się pojawiać w sytuacjach nieprawidłowego korzystania z zasobów Internetu. „Wychowując współczesnego człowieka, należy pamiętać o tym, że Internet jest dziełem dorosłego człowieka i to on uczynił go częścią – jakże znaczącą – środowiska, w którym wychowuje się następne pokolenie. Skoro nie ma w środowisku odpowiedzialnego wychowawcy, kogoś, bez kogo ten proces, w tradycyjnym rozumieniu nie istnieje, to odpowiedzialność spada na rzeczywistych wychowawców, którzy

od pierwszego kontaktu dziecka z Internetem powinni uczyć je nie tylko efektywnego i świadomego korzystania z zasobów sieci, ale co wydaje się jeszcze ważniejsze – odpowiedzialności za własne zachowania w tym świecie”¹⁴².

Internet odgrywa współcześnie bardzo ważną rolę w kształceniu i wychowaniu dzieci i młodzieży. Okazało się, że wraz z rozwojem Internetu, tradycyjne instytucje wychowawcze takie jak szkoła, rodzina czy kościół nie są w stanie ograniczać już dostępu młodym ludziom i dzieciom do treści, które wydają im się niepożądane. Ma to oczywiście pozytywne znaczenie,

gdyż człowiek może decydować w co wierzy, która teoria wydaje mu się najbardziej słuszna. Niemniej jednak niesie to ze sobą również wiele zagrożeń. Wiele informacji w sieci może stanowić nie tylko niepożądane treści, ale również może być szkodliwe dla rozwoju psychospołecznego dziecka (np. treści pornograficzne). Niestety fałsz, głupota, demoralizacja i brak odpowiedzialności widoczne są również w cyberprzestrzeni. Podkreśla to szczególnie Anrew Keen w swojej książce „Kult amatora. Jak Internet niszczy kulturę”. A. Keen zwraca m.in. uwagę na to, iż edytorzy Wikipedii „akceptują poposalitosc swojej wiedzy i czerpią

¹⁴¹ Ibidem. s. 322.

¹⁴² B. Szmigielska, *Internet jako środowisko edukacyjne*, [w:] *Psychologiczne konteksty Internetu* pod red. B. Szmigielskiej, Wydawnictwo WAM, Kraków 2009, s. 24.

z tego dumę. Ale jak wiadomo brak wiedzy może być niebezpieczny – w Wikipedii dwa plus dwa czasami może równać się pięć”¹⁴³. Niestety nie można korzystać z Internetu bezkrytycznie. „Współczesny wychowanek ma dostęp do informacji, nad którymi nikt nie sprawuje kontroli i za udostępnianie których nikt nie ponosi odpowiedzialności. Nauczyciele i rodzice nie mają już monopolu na wiedzę i prawdę, ponieważ pomiędzy nimi a dzieckiem znacząca pozycję zajął Internet. Dlatego szczególnie ważne wydaje się to, aby osoby dorosłe były tymi, które pomogą mu weryfikować wszystko to, co obecne jest w świecie wirtualnym, i nauczą odpowiedzialnych w nim zachowań”¹⁴⁴.

Wirtualny świat jest atrakcyjny, daleko odbiegający od rzeczywistości, fascynujący, pociąga niezwykłością wielu ludzi. Życie w wirtualnej wspólnocie pozwala na przezwycięzenie alienacji, samotności i izolacji. Kontakty w Internecie są przeważnie mniej stresujące i bardziej odważne niż w świecie rzeczywistym. Ludzie nawiązują sieciowe przyjaźnie i nie traktują tego jako coś przelotnego. Wręcz przeciwnie zdarza się, że osoby zaprzyjaźnione przez sieć składają się grupę osób nam najbliższych. Bliskość emocjonalna w sieci w sieci odzwierciedlana jest przez częstość, z jaką napotykamy inną osobę, a także przez krzyżowanie się dróg np. przez udzielanie się w tych samych grupach dyskusyjnych, korzystanie z podobnych komunikatorów, odwiedzanie analogicznych miejsc. Dzięki temu doświadczają się bliskości.¹⁴⁵

Cyberprzestrzeń daje poczucie bezpieczeństwa, przebywając w niej jesteśmy władcami. Gdy ktoś nas obrazi, bądź coś nam się nie uda, zawsze możemy to przerwać. Tu łatwo się dowartościować – można się kreować, być ideałem, czego nikt z wirtualnych znajomych nie zweryfikuje. Interaktywny sprzęt pozwala na wytworzenie iluzji uczestniczenia w cyberprzestrzeni w wydarzeniach mniej lub bardziej prawdopodobnych i można tu zrealizować niemalże wszystko, łącznie z zaspokajaniem potrzeb seksualnych, do których można znaleźć partnerki, dla których nie ma znaczenia wiek, wygląd, atrakcyjność.¹⁴⁶

¹⁴³ A. Keen, *Kult amatora. Jak Internet niszczy kulturę*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007, s. 55.

¹⁴⁴ B. Szmigielska, *Internet jako środowisko edukacyjne*, [w:] *Psychologiczne konteksty Internetu* pod red. B. Szmigielskiej, Wydawnictwo WAM, Kraków 2009, s. 25.

¹⁴⁵ J. Bednarek, *Spółczesność informacyjna i media w opinii osób niepełnosprawnych*, Warszawa, 2005, s. 167-168.

¹⁴⁶ A. Andrzejewska, *Świat wirtualny – kreatorem rzeczywistości dziecka*, [w:] A. Andrzejewska, J. Bednarek (red.), *Cyberświat: możliwości i zagrożenia*, Warszawa 2009, s. 177.

Podkreśla się, że „pomimo, że zdecydowana większość dzieci słyszała o zagrożeniach związanych z Internetem, najmłodszy często podejmują ryzykowne zachowania w Sieci. Konieczne jest więc wdrażanie atrakcyjnych programów edukacyjnych, które wnikliwie wyjaśnią dzieciom kwestie związane z bezpieczeństwem w Internecie. Szczególny nacisk powinno się w tych programach położyć na zasady związane z kontaktami i spotkaniami z osobami poznanymi w Internecie. Rodzice stosunkowo rzadko są dla dzieci źródłem informacji o bezpieczeństwie w Internecie. Dzieci nie traktują ich więc jako partnerów w kwestiach związanych z Internetem i rzadko informują ich o kontaktach i spotkaniach z osobami poznanymi w Sieci. Działania podejmowane w ramach kampanii „Dziecko w Sieci” powinny uświadomić rodzicom wagę edukacji najmłodszych w zakresie bezpieczeństwa dzieci w Internecie i ich decydującą rolę w tym procesie. Większa powinna być rola szkoły w edukacji internetowej najmłodszych. Kwestie bezpiecznego korzystania z Internetu powinny być podejmowane zarówno w szkołach podstawowych jak i gimnazjach. Zmierzać się powinno do włączenia tej problematyki do programu nauczania. Ze względu na wysoką widoczność przekazów medialnych powinny one stanowić ważny element działań profilaktycznych. W działaniach tych warto skupić się na Internecie, gdyż przy niskich kosztach produkcji i emisji reklam zapewnia on stosunkowo dużą skuteczność a w przypadku dzieci zapewnia dodatkowo kontakt z najważniejszą grupą docelową – użytkownikami Sieci.”¹⁴⁷

Jak słusznie podkreśla J. Plis, „rodzice i nauczyciele powinni umieć rozpoznawać zagrożenia, które dzieci mogą napotkać w Internecie lub też same je powodować. Po to, aby

¹⁴⁷ Ł. Wojtasik, *Pedofilia i pornografia dziecięca w Internecie*, www.zspczarnkow.edu.pl

nie tylko chronić je przed złem, ale też wpoić im zasady właściwego poruszania się w cyberprzestrzeni. Rodzice nie muszą być przy tym ani informatykami, ani programistami. Wystarczy, aby byli świadomymi i odpowiedzialnymi rodzicami, interesującymi się postępowaniem własnych dzieci. Rodzice powinni pamiętać, że dzieci, mimo znacznej biegłości w posługiwaniu się komputerem i w korzystaniu z Internetu, nie mają wystarczającej świadomości niebezpieczeństw związanych z niewłaściwym używaniem nowych mediów.¹⁴⁸

Opiekunowie powinni wiedzieć, z kim dziecko często się kontaktuje. Nie trzeba znać wszystkich, z którymi zetknęło się w sieci, ale warto orientować się, z kim regularnie rozmawia. Dbając o bezpieczeństwo w wirtualnym świecie, warto zastosować naukę powszechnie znaną ze świata rzeczywistego, że nie należy rozmawiać z nieznanymi. Można poprosić także, aby dziecko pokazało, w jaki sposób porozumiewa się ze znajomymi, a jeśli ma do rodziców zaufanie, na pewno nie będzie niczego ukrywać. Należy przekonać je do tego, że trzeba być bardzo ostrożnym w kontaktach z takimi osobami i traktować je jak obce, a przede wszystkim, że aby być naprawdę bezpiecznym, nie wolno się z nimi umawiać. Biorąc jednak pod uwagę, że dzieci mogą nie zastosować się do prośb, zapobiegawczo należy udzielić im rad, jak postępować, gdy zdecydują się to zrobić. Środkiem wzajemnego zrozumienia jest dobra komunikacja. Trzeba upewnić się, że dziecko potrafi myśleć racjonalnie i działać ostrożnie. Rodzice muszą mieć pewność, że zostaną zawsze poinformowani o zamiarze takiego spotkania. Powinni zwrócić uwagę dzieci szczególnie na to, aby: nie wierzyły we wszystko, co zostanie im powiedziane, kontakt rozpoczęły od rozmowy telefonicznej, nie podejmowały szybkich i pochopnych decyzji, spotkanie odbyło się w towarzystwie przyjaciół i wyłącznie w miejscu publicznym, poinformowały kogoś o wszelkich szczegółach spotkania (miejsce, godzina), nigdy nie zapraszały takiej osoby do domu, nie zachowywały się prowokująco, bo to może wywołać różne reakcje, nie bały się zwrócić o pomoc do rodziców, jeśli osoba, z którą nie zamierzają utrzymywać kontaktów, jest napastliwa, powinny wiedzieć, że zawsze mogą liczyć na pomoc najbliższych i nie muszą sami radzić sobie z cybernapastnikiem¹⁴⁹.

¹⁴⁸ J. Plis, *Ochrona dziecka przed zagrożeniami w sieci*, [w:] S. Bębas, (red.) *Współczesne determinanty profilaktyki i resocjalizacji nieletnich*, Radom 2010, s. 205.

¹⁴⁹ P. Aftab, *Internet a dzieci : uzależnienia i inne niebezpieczeństwa*, Wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 2003, s. 211-215.

Korzystnie będzie razem z dzieckiem odwiedzić jego ulubione strony, przyjrzeć się im, ale bez stwarzania wrażenia szpiegowania i zadawania podchwytliwych pytań. Kiedy rodzic ma świadomość, jak pociecha korzysta z Internetu, może zastanowić się nad ustaleniem pewnych reguł zachowania w sieci. Takie zasady są po to, by każdy wiedział, czego może się spodziewać w kontaktach z innymi i jak chronić siebie w cyberprzestrzeni. Niezwykle skuteczna i pomocna jest umowa zawarta między rodzicami i dziećmi. Są to pisemne bądź ustne ustalenia, wskazówki, obowiązujące dzieci i systematyzujące ich zachowania w danej sytuacji¹⁵⁰.

Wyniki badań pokazują, że polskie dzieci nie przestrzegają podstawowych zasad bezpieczeństwa – bardzo często udostępniają obcym dane personalne i spotykają się z nieznajomymi w rzeczywistym świecie. Niechciane rozmowy na tematy związane z seksem i niechciana ekspozycja zdjęć pornograficznych również okazują się powszechnym doświadczeniem. Dzieci korzystające w Polsce z Internetu bardzo często zaniedbują podstawowe środki bezpieczeństwa, przez co w dużym stopniu narażone są na niebezpieczeństwa związane z obecnością w sieci środowisk pedofilskich. Szczególnie niepokojąca jest skłonność do podawania adresu domowego i przyjmowania propozycji spotkań poza Internetem. Częste przypadki nakłaniania dzieci do rozmów dotyczących seksu wskazują na łatwość kontaktu z dziećmi w sieci i stanowią o skali potencjalnych zagrożeń. Masowa wręcz dostępność do materiałów pornograficznych może mieć częstokroć zły wpływ na rozwój dziecka i świadczy niewątpliwie o braku odpowiedniej kontroli tego typu zasobów

¹⁵⁰ A. Olczak, *Umowa społeczna z dzieckiem jako strategia pracy otwierającej na społeczeństwo*, [w:] D. Waloszek (red.), *Edukacja dzieci sześciolletnich w Polsce*, Wyd. UZ, Zielona Góra 2005, s. 65.

internetowych. Konieczne są działania edukacyjne skierowane do dzieci mówiące o zagrożeniach i zasadach bezpiecznego korzystania z Internetu. Działaniami edukacyjnymi dotyczącymi zasad bezpieczeństwa i kontroli poczynań dzieci w Internecie objęci powinni zostać również rodzice i pracownicy placówek oświatowych. Powinny zostać podjęte kroki na rzecz ograniczenia dostępności materiałów pornograficznych dla najmłodszych użytkowników sieci (oprogramowanie filtrujące, kontrola zasobów Internetu).¹⁵¹

Ochrona dzieci i młodzieży przed zagrożeniami wynikającymi z nadmiernego korzystania z komputera czy Internetu jest przedmiotem polityki i działania Unii Europejskiej, która w kwietniu 2009 roku przyjęła Deklarację, w której za najważniejsze inicjatywy w ramach zapewnienia bezpieczeństwa internautów, uznano:

- stworzenie punktów kontaktowych europejskiej sieci służb odpowiedzialnych za wykorzystywanie nowych rozwiązań technologicznych w pracy Policji,
- opracowanie projektu procedur funkcjonowania w/ w punktów,
- zorganizowania przy Europejskim Biurze Policji EUROPOL europejskiej platformy ostrzeżeń o przestępstwach, które zaistniały w Internecie,
- stworzenie krajowych systemów wczesnego ostrzegania, które pomogą w poszukiwaniu zaginionych dzieci,
- intensyfikacja współpracy w zakresie zwiększania świadomości społecznej na temat zagrożeń w Internecie,
- zwalczania niezgodnych z prawem treści i szkodliwych zachowań w środowisku online,
- rozwój technicznych instrumentów kontroli rodzicielskiej dostępu do globalnej sieci,
- rozwój współpracy z dostawcami Internetu i treści¹⁵².

¹⁵¹ Por. Ł. Wojtasik, *Pedofilia i pornografia w Internecie – zagrożenia dla dzieci. Raport z badań*, „Dziecko Krzywdzone” 2003, nr 5.

¹⁵² M. Gruchola, *Prawne podstawy ochrony małoletnich internautów w państwach Unii Europejskiej*, [w:] S. Bębas, E. Jasiuk, (red.), *Prawne, administracyjne i etyczne aspekty wychowania w rodzinie*, Radom 2011, s. 341-350

4. Trening komunikacji werbalnej i niewerbalnej oraz umiejętności wychowawczych – wskazówki praktyczne

Komunikacja niewerbalna (mowa ciała, język ciała) - zespół niewerbalnych komunikatów nadawanych i odbieranych przez ludzi na wszystkich niewerbalnych kanałach jednocześnie. Obejmuje: wygląd fizyczny, ruch ciała, gesty, wyraz twarzy, ruch oczu, dotyk, głos oraz sposób wykorzystywania czasu i miejsca w komunikowaniu się. Nie zawiera gestów, które zawierają słowa, takich jak język migowy, ani słów pisanych lub przekazywanych elektronicznie. Komunikaty niewerbalne informują o podstawowych stanach emocjonalnych, intencjach, oczekiwaniach wobec rozmówcy, pozycji społecznej, pochodzeniu, wykształceniu, samoocenie, cechach temperamentu itd. Nadawane są i odbierane najczęściej na poziomie nieświadomym, jednak mogą być również nadawane i odbierane świadomie (gesty czy wyrazy miniczne). Komunikowanie niewerbalne jest uzupełnieniem i wzmocnieniem bezpośredniego i ustnego komunikowania werbalnego, z którym jest nierozzerwalnie związane. W procesie porozumiewania się sygnały niewerbalne wywierają na rozmówców pięciokrotnie większy wpływ niż używane przez nich słowa. W sytuacji niezgodności obu rodzajów komunikatów, te o charakterze werbalnym uznawane są za nieprawdziwe.¹⁵³

Komunikacja niewerbalna tworzy kilka grup sygnałów, do których zalicza się:

- parajęzyk,
- kinezjetyka,
- samoprezentacja,
- dotyk,
- proksemika,
- chronemika,
- elementy otoczenia.¹⁵⁴

¹⁵³ Por. D. G. Leathers, *Komunikacja niewerbalna*, Warszawa 2007; A. Pease, B. Pease, *Mowa ciała*, Poznań 2007.

¹⁵⁴ Por. D. G. Leathers, *Komunikacja niewerbalna*, Warszawa 2007; A. Pease, B. Pease, *Mowa ciała*, Poznań 2007.

Parajęzyk – dźwiękowe komponenty, które niosą w sobie znaczenie niezależnie od treści zawartej w słowach. Parajęzyk obejmuje cechy wokalne głosu oraz interferencje wokalne. Cechy wokalne głosu: wysokość dźwięku, rezonans, artykulacja, tempo, siła głosu, rytm. Interferencje wokalne: czyli wzajemne oddziaływanie na siebie dwu lub więcej cech głosu oraz wszelkie dźwięki pozajęzykowe, takie jak: uf, ach, eee, itp. Parajęzyk zdradza nasz nastrój i nastawienie, ujawnia to kim jesteśmy i co czujemy.¹⁵⁵

Kinezjetyka, czyli mowa ciała:

- mimika twarzy,
- gestykulacja,
- pozycja ciała,
- spojrzenie,
- kontakt wzrokowy,
- przyjmowanie pozy, itp.¹⁵⁶

Kinezjetyka jest w dużej mierze wyuczona. Gesty przekazywane są z pokolenia na pokolenie bez specjalnego treningu. Poszczególne kultury łączy raczej podobieństwo mowy ciała niż języka werbalnego. Jeżeli w języku ciała występują jakieś różnice, stwarza to wiele nieporozumień. Mimika – ruchy mięśni twarzy, wyrażające myśli, emocje, przeżycia, nastroje, a także postawy wobec innych ludzi oraz bieżące komentarze do toczącej się komunikacji. Wyraz mimiczny jest kształtowany przez siedem regionów twarzy: brwi i czoło, oczy, nos, górną wargę, dolną wargę i brodę, szczelinę ust oraz zuchwę. Dzięki temu, że niektóre

¹⁵⁵ Por. D. G. Leathers, *Komunikacja niewerbalna*, Warszawa 2007.

¹⁵⁶ Por. Ibidem, s. 41-68.

elementy twarzy mogą reagować niezależnie od siebie, to twarz może wyrażać tysiące gestów mimicznych.¹⁵⁷

Klasyfikacja wyrazów mimicznych:

- strach, cierpienie,
- szczęście, miłość, radość,
- zdziwienie,
- gniew, wściekłość, zdecydowanie,
- niesmak, wstręt, pogarda, lekceważenie,
- smutek.¹⁵⁸

Wszystkie wyrazy mimiczne są rozpoznawane bezbłędnie przez członków różnych kultur. Gest - dowolny ruch wykonany przez kogoś świadomie lub nieświadomie, mający określone znaczenie. Zazwyczaj gesty są rozumiane tylko przez pewną grupę osób, które wywodzą się z tego samego środowiska lub tego samego kręgu kulturowego. Niektóre gesty stanowią też rodzaj znaku, umożliwiającego rozpoznanie odpowiednich osób. Typowym przykładem jest poprawne salutowanie w wojsku. Istnieją gesty, które zostały rozpowszechnione niemalże na cały świat, dzięki prostocie przekazu lub udziałowi mediów (gest Kozakiewicza, palec środkowy, Heil Hitler, trzymanie kciuków, meksykańska fala, ...).

Postawa ciała informuje zarówno o trwałych cechach osoby (np. charakterze czy temperamencie) jak i o jej aktualnych stanach wewnętrznych (emocjach, wzbudzonych postawach). Postawa ciała jako informacja o aktualnym stanie wewnętrznym powinna być analizowana w kontekście innych komunikatów zarówno werbalnych jak i niewerbalnych a także norm kulturowych i społecznych, które obowiązują w danej sytuacji.¹⁵⁹

Komunikaty wyrażane postawą ciała:

- postawa interpersonalna (np. lubię – nie lubię, unikam),
- cechy osobowości (np. pewność siebie, otwartość),
- pozycji społecznej (pochodzenie społeczne, pozycja w hierarchii społecznej),
- aktualne stany emocjonalne (lęk, poczucie bezpieczeństwa),

¹⁵⁷ Por. Ibidem, s. 41-68.

¹⁵⁸ Por. Ibidem, s. 41-68.

¹⁵⁹ Por. Ibidem, 86-109.

- cechy temperamentu.¹⁶⁰

Samoprezentacja człowieka:

- wygląd fizyczny,
- budowa ciała,
- ubranie,
- fryzura,
- makijaż,
- biżuteria,
- noszone dodatki.¹⁶¹

Elementy te dają dużo informacji o człowieku i czasem już na wstępie przesądzają o relacjach komunikacyjnych.

Dotyk:

- uścisk dłoni,
- poklepywanie drugiej osoby,
- obejmowanie drugiej osoby, itp.¹⁶²

Dotyk świadczy o stosunku emocjonalnym i zależy zarówno od uprzejmości, kultury osobistej, preferencji jednostki jak i od kontekstu kulturowego.¹⁶³

¹⁶⁰ Por. Ibidem, 86-109.

¹⁶¹ Por. Ibidem, s. 161-189.

¹⁶² Por. Ibidem, s. 139-159.

¹⁶³ Por. Ibidem, s. 139-159.

Proksemika, czyli dystans przestrzenny – zastosowanie w procesach porozumiewania się dystansu interpersonalnego i relacji przestrzennych między komunikującymi się osobami, wynikających ze struktury i z charakteru formalnego bądź nieformalnego przestrzeni oraz przedmiotów tam się znajdujących.

- dystans publiczny - obszar, w którym kontaktujemy się z osobami publicznymi (np. ministrem podczas spotkania, rektorem uczelni podczas inauguracji roku akademickiego, księdzem podczas mszy),
- dystans społeczny - przestrzeń poza obszarem możliwego łatwego dotyku, kontakt z osobami obcymi i tymi, które znamy, lecz nie lubimy specjalnie i traktujemy jako obce,
- dystans osobisty - obszar na wyciągnięcie ręki – przestrzeń prywatna, wpuszczane są tu osoby, które dobrze znamy i z którymi czujemy się bezpiecznie,
- dystans intymny - obszar na wyciągnięcie łokcia - obszar przestrzeni bardzo bliski naszego ciała, w którym prawie zawsze dochodzi do kontaktu fizycznego z rozmówcą, odległość zarezerwowana jedynie dla bardzo bliskich osób (małżonek, partner, dziecko), a naruszenie tej strefy przez inną osobę odbierane jest jako agresja terytorialna.¹⁶⁴

Chronemika – wykorzystuje czas jako sygnał komunikacyjny, jak np.:

- punktualność,
- oczekiwanie,
- czas trwania zdarzenia,
- itp.¹⁶⁵

Elementy otoczenia:

- temperatura,
- oświetlenie,
- kolor,
- itp.¹⁶⁶

Elementy otoczenia mogą wpływać na zachowania się ludzi, stymulować ich bądź odstraszać.

¹⁶⁴ Ibidem, s. 111-137.

¹⁶⁵ Ibidem

¹⁶⁶ Ibidem

Funkcje komunikacji niewerbalnej:

- funkcja zastępowania,
- funkcja uzupełnienia,
- funkcja ekspozycji,
- funkcja regulacyjna,
- funkcja moderująca.¹⁶⁷

Funkcje komunikacji niewerbalnej wynikają z relacji między komunikacją werbalną a niewerbalną.

- Funkcja zastępowania: Sygnały niewerbalne, określane jako emblematy, takie jak: charakterystyczny ruch ręką lub głową, gest, znak, mogą być stosowane w miejsce słów i zdań, zastępując je.
- Funkcja uzupełnienia: Sygnały niewerbalne, nazywane ilustratorami uzupełniają komunikat werbalny, precyzują go, są komplementarne w stosunku do niego.
- Funkcja ekspozycji: Sygnały niewerbalne, zwane pozami, pozwalają na ukazanie uczuć i emocji w znacznie większej skali niż ich rzeczywisty stan: akcentują ją i eksponują, wyolbrzymiają, np. ból lub przeciwnie: ciało nadawcy ukrywa prawdziwe myśli i uczucia, ukazując znacznie mniej emocji.
- Funkcja regulacyjna: Sygnały niewerbalne, zwane regulatorami, mogą być użyte do kontroli i regulacji płynności konwersacji lub tradycyjnego komunikowania. Tę rolę odgrywać może nawiązanie kontaktu wzrokowego, ruch głową lub ciałem, podniesienie brwi itd. Regulatory wskazują innym uczestnikom procesu, że czynność jest kontynuowana, powtarzana, skończona,

¹⁶⁷ B. E. Gronbeck, K. German, D. Ehninger, A. H. Monroe, *Zasady komunikacji werbalnej*, Poznań 2001; A. Pease, B. Pease, *Mowa ciała*, Poznań 2007.

- Funkcja moderująca: Sygnały niewerbalne, tzw. adaptory, służą do łagodzenia napięć, jakie jednostka przeżywa. Forma występowania adapterów: drapanie się po głowie, klepanie po nodze, ściskanie dłoni, obgryzanie paznokci. Adaptory redukują stres wywołany rozmową.¹⁶⁸

1. Komunikacja niewerbalna jest znacznie bardziej dwuznaczna niż komunikacja werbalna. Sygnały niewerbalne mogą być wysyłane zarówno świadomie jak i nieświadomie. Te same zachowania mogą w innym kontekście i innej sytuacji komunikować zupełnie coś odmiennego, np. uśmiech.

2. Komunikacja niewerbalna ma charakter ciągły, w przeciwieństwie do komunikacji werbalnej. Symbole werbalne są ulotne i krótkotrwałe, gdyż przypisane są do wypowiedzanego dźwięku czy ruchu wargami. Komunikacja niewerbalna trwa przez cały czas interakcji, tak długo jak ludzie są w swojej obecności.

3. Komunikacja niewerbalna odbywa się wieloma kanałami i angażuje wszystkie zmysły. Komunikacja werbalna ogranicza się do wzroku i słuchu, komunikacja niewerbalna angażuje dodatkowo: węch, smak, dotyk.

4. Komunikacja niewerbalna nie ma struktury (bądź jest ona bardzo słabo zarysowana). Komunikacja werbalna jest procesem ustrukturyzowanym, którym rządzą reguły gramatyki, syntaktyki, itp.

5. Komunikacja niewerbalna ma charakter pozalingwistyczny. Komunikacja werbalna jest systemem arbitralnych znaków.

6. Komunikacja niewerbalna jest analogowa, komunikacja werbalna digitalna. Komunikacja analogowa – forma i treść komunikatu są ze sobą powiązane i wzajemnie się warunkują. Komunikacja digitalna – forma i treść komunikatu nie są ze sobą powiązane.

7. Komunikacja niewerbalna daje wgląd w stany emocjonalne. Komunikacja werbalna używa słów, które stan emocjonalny usiłują ukryć, np. smutek, wstyd, zażenowanie.

8. Komunikacja niewerbalna jest spontaniczna. Komunikacja niewerbalna stosuje sygnały nabyte w drodze naturalnej obserwacji otoczenia, np. niemowlę i małe dziecko potrafi doskonale wyrażać swoje myśli i emocje bez użycia znaków werbalnych, których przecież nie zna. Komunikacja werbalna jest efektem żmudnego procesu uczenia się mowy, a następnie zdobywania umiejętności pisania i czytania.

¹⁶⁸ Ibidem

9. Komunikacja niewerbalna jest zdeterminowana kulturowo. Sygnały niewerbalne generalnie wyrażają podobne uczucia (choć mogą mieć w różnych kulturach różne znaczenie). Twarz wyraża w różnych kulturach podobne znaczenia: radość, złość, strach, zaskoczenie. Znaki werbalne w przypadku nieznajomości języka są niemożliwe do odkodowania.¹⁶⁹

Przyczyny zaburzeń w komunikowaniu:

- brak przygotowania do rozmowy,
- brak jasności komunikatu,
- okoliczności,
- niedokładny odbiór / wybiórczość,
- subiektywizm,
- brak zaufania / szacunku.¹⁷⁰

Niespójność polegająca na wysyłaniu specyficznych przekazów niewerbalnych może wywołać dezorientację, utrudniać osiągnięcie porozumienia (duże prawdopodobieństwo kłamstwa, indywidualność mowy, bardzo poważne zdenerwowanie).

Np.: niespójność między komunikatami przekazywanymi przez dwa różne kanały niewerbalne: niespójność taką dostrzegamy wtedy, gdy ktoś mówi podniesionym, gniewnym tonem i jednocześnie uśmiecha się, to co słyszymy brzmi agresywnie, widzimy natomiast przyjazny wyraz twarzy.¹⁷¹

¹⁶⁹ Ibidem

¹⁷⁰ Ibidem

¹⁷¹ Ibidem

Przykłady ćwiczeń pogłębiających świadomość w obszarze komunikacji i umiejętności wychowawczych:

Ćwiczenie 1¹⁷²

Instrukcja: osoba prowadząca rozdaje uczestnikom karty pracy i wspólnie opracowuje z nimi jeden lub w zależności od potrzeb, kilka przykładów.

Przebieg: uczestnicy opracowują indywidualnie pozostałe komunikaty. Następnie odczytują je i wymieniają się refleksjami:

- jak się czuje osoba odbierająca komunikat „ty”,
- jaki wpływ na komunikację ma nadawanie komunikatu „ja”

Można odegrać scenki, obserwując mowę ciała uczestników ćwiczeń. Na końcu osoba prowadząca podsumowuje wykonane ćwiczenie.

Komentarz: kiedy pojawia się komunikat „ty”, nadawca nie opisuje własnych uczuć i sugeruje, że ktoś inny ponosi odpowiedzialność za zaistniałą sytuację. Stosowanie komunikatu „ja” sprawia, że cała komunikacja staje się bardziej otwarta i szczerza. Kiedy przekazujesz komunikat „ja” przyznajesz się do swoich uczuć, odczuć i gotowości dzielenia się nimi z rozmówcą.

KARTA PRACY

Sytuacja	Komunikat „ty”	Komunikat „ja”
Ojciec naprawia rowerek dziecka, irytuje się coraz bardziej, krzyczy na dziecko	Nie krzycz tak na dziecko, opanuj się, nie drzyj się	Odczuwam zdenerwowanie, jak krzyczysz na dziecko
Twoje nastoletnie dziecko przykleiło w swoim pokoju plakaty, które ty oceniasz jako wulgarne	Masz natychmiast to zdjąć	Odczuwam wielki dyskomfort, patrząc na twoje plakaty i oczekuję, że je zdejmiesz
.....
.....
.....

¹⁷² Ministerstwo Edukacji Narodowej, *Jak żyć z ludźmi (umiejętności interpersonalne) – program profilaktyczny. Ćwiczenia grupowe*, Warszawa 1988.

Ćwiczenie 2¹⁷³

Instrukcja: uczestnicy przeprowadzają rozmowy w parach przy następujących utrudnieniach:

- mają zamknięte oczy,
- nie wykonują nawet najmniejszych ruchów,
- zachowują kamienny wyraz twarzy,
- siedzą z rękami założonymi za plecy,
- siedzą odwróceni do siebie plecami.

Przebieg: rozmowa na temat:

Moim marzeniem jest.....

Boli mnie.....

Cieszę się z

Chciałbym wyjechać.....

Komentarz: warto, by uczestnicy sami sformułowali wnioski, jaki przekaz niesie to ćwiczenie.

Potencjał predyspozycji w postaci trzech możliwych struktur składa się ze z Ja- Rodzic, Ja- Dorosły, Ja -Dziecko. E. Berne powiedział o stanach ego, że: „Stanowią one kamień

¹⁷³ M. Całusińska, W. Malinowski, *Trening umiejętności wychowawczych*, Sopot 2012, s. 99.

węgielny oraz znak firmowy.”¹⁷⁶ Tym samym stanowią one charakterystyczny dla teorii element, poprzez analizę którego, można czynić nie tylko czynności terapeutyczne, ale i wychowawcze. Dla podejmowania relacji w wymiarze analitycznym transakcjonalności posługują się diagramem graficznym .

A. Chaber mówi o strukturach ego że: „Każdy z nich posiada dwa aspekty, pozytywny i negatywny. Wszystkie reakcje człowieka, jego zachowania, postawy czy poglądy są niczym innym jak uzewnętrznieniem określonego stanu ego.”¹⁷⁷ W skład badania predyspozycji personalnych wchodzi badanie potencjału predyspozycji ego, dzięki któremu, zaistnieje możliwość odczytania możliwości sprawczych

u osoby wychowawcy. „Już w starożytności kilka szkół greckich wyróżniło w osobie ludzkiej trzy jednostki funkcjonalne:

- ”Niewolnika” odpowiedzialnego za popędy i uczucia jednostki, umiejscawianego w okolicach miednicy.

- ”Mistrza” rozważającego problemy życiowe i decydujące o tym, co należy przyjąć, co odrzucić, umiejscawianego w piersiach.

- ”Strażnika” kontrolującego zachowania całej jednostki, umiejscawianego w głowie.”¹⁷⁸

Aby istota relacji stała się czytelna przedstawione zostaną :

- a) podział ego według E. Berne,
- b) relację komplementarną (konstruktywną wychowawczo),
- c) relację skrzyżowaną (destruktywną wychowawczo),

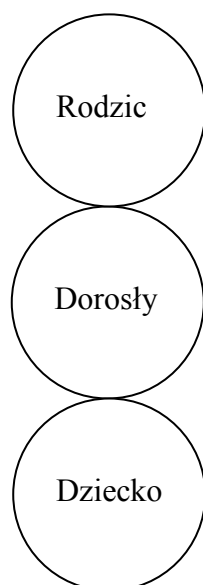
¹⁷⁶ E. Berne, *Seks i kochanie*, Warszawa 1994 , s. 202.

¹⁷⁷ A. Chaber, *Struktura Ja - Rodzic w osobowości sierot z domów dziecka*, (red) J. Jagiela, [w:] *Analiza transakcyjna w teorii i w praktyce pedagogicznej*, Częstochowa 1997, s. 92.

¹⁷⁸ R. Rogoll, *Aby być sobą*, Warszawa 1995, s. 13.

a)

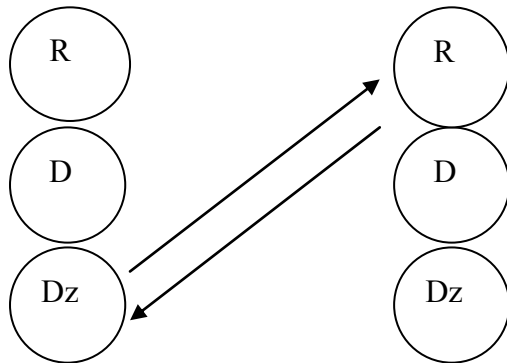

Rys 1. Diagram strukturalny (podział ego).

W takiej postaci trzech nachodzących na siebie kół, analiza transakcyjna ilustruje ego człowieka, który może podjąć lub zainicjować relację z drugim człowiekiem, aktywizując dowolną strukturę swej osobowości.

b)

Osoba A- Czy możesz

podać mi

herbatę?

Bardzo źle

się czuję.

Osoba B- Tak oczywiście

zaraz to zrobię,

postaraj się

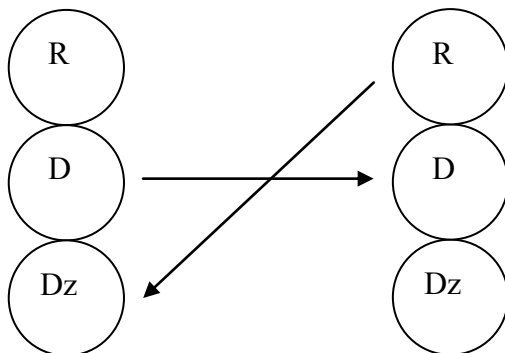
odpocząć by

poczuć się lepiej.

Rys.2. Diagram relacji komplementarnej

Komplementarność może zachodzić w większości stanów ego, które są przyjęte jako, konstruktywne.

c)

Osoba A- Nie wiesz

gdzie są

moje spinki

do włosów?

Osoba B- Jak dobrze

sobie położysz,

tak dobrze

sobie weźmiesz

Rys.3. Diagram relacji skrzyżowanej

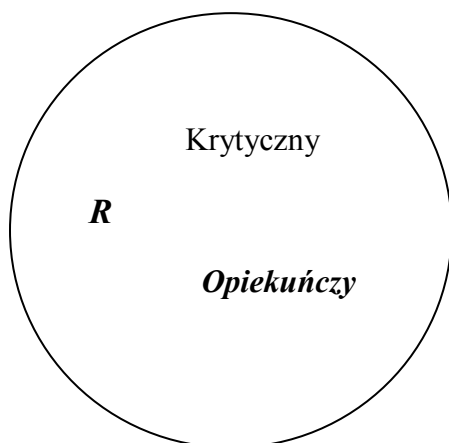
Skrzyżowanie relacji może zachodzić między różnymi stanami ego. Poszczególne stany ego mogą przyjmować charakterystyczne dla siebie formy. Mogą one przejawiać się opieką, kontrolą, krytycyzmem, spontanicznością lub przystosowaniem.

Stan „Ja- Rodzic”

Stan „Ja- Rodzic” (Exteropsyche) jest tym wszystkim czego doświadczyła jednostka w wyniku wzajemnych relacji, ze swoimi rodzicami lub osobami ich zastępującymi. Jest to obszar, w którym przechowywane są: nakazy, zakazy, upomnienia, krytyka, ocenianie, identyfikacja z normami społecznymi i obyczajowymi, opieka, troska, czułość, oddanie. J. Jagieła pisze że: „Stan „Ja – Rodzic” jest próbą naśladowania wzorów rodzicielskiego zachowania”¹⁷⁹ przybiera dwa wymiary znajdujące się w jego strukturze:

- a) Rodzica krytycznego (nazywanego także kontrolującym lub karzącym),
- b) Rodzica opiekuńczego (oznaczonego często jako wychowującego),

Na bazie tego podziału stan Ja- Rodzic możemy oznaczyć graficznie w następujący sposób:

„Rodzic Krytyczny”- jest rygorystyczny, dyktatorski, surowy. Używa następujących określeń:- „musieć”, „rozkazywać”, „zabraniać”, „należy”, „zawsze”, „nigdy”, „nie”, „obowiązek” itd. Nauczyciel, wychowawca charakteryzujący się taką postawą ogranicza możliwości rozwojowe swoich wychowanków. Wynikiem takiego oddziaływania

¹⁷⁹ J. Jagieła, *Gry psychologiczne w szkole*, Kielce 2004, s. 95.

wychowawczego są negatywne następstwa w postaci buntu, niesubordynacji, sztywnych relacji, stereotypowego negatywnego sądu poznawczego o dorosłych. Rodzic krytyczny nie szuka dialogu, nie słucha argumentów, brak jest w jego postawie wskaźników podmiotowego traktowania osoby wychowanka. Takie zachowanie wychowawcy nie daje mu szans na znalezienie wspólnego języka z grupą, z którą pracuje. Wychowawca charakteryzujący się postawą krytycznego rodzica, nie pobudza swych wychowanków do rozwoju, bycia autentycznym, mogących wyrażać swoje potrzeby. Brak jest również informacji zwrotnych od wychowanków, gdyż wychowawca nie daje na nie przyzwolenia. Warto zaznaczyć, że stan jakim jest „Rodzic krytyczny” nie jest tylko złą postawą. Staje się złem dopiero wówczas gdy jego nasilenie osiąga rozmiar, który powoduje iż wychowawca nie kontroluje swojego zbyt często krytycznego zachowania. Szczypta, krytyki jest również potrzebna, ale by była ona konstruktywna musi być oparta na fundamencie afirmacji. Jeśli wychowanek ma pełne przekonania o tym, że kara lub krytyka, której doświadcza jest słuszna i w pełni uzasadniona wówczas będzie ją odbierał jako przejaw troski i miłości ze strony opiekuna. Jeżeli jednak wychowawca nadmiernie będzie przyjmował postawę krytyczno-kontrolującą, pozbawi się szansy na zaufanie ze strony podopiecznych.

Uczniowie, wychowankowie będą wówczas mieć przekonanie, że cokolwiek nie zrobią, wymyślą, zaproponują, spotka się to z krytyką lub oceną nie zawsze obiektywną. Taki stan rzeczy utwierdzi dzieci, że ich zadanie jest mało ważne, nieprzydatne, a wychowawca robi tak jak on uważa za słuszne. Przed opiekunem kolonijnym staje ogromne zadanie, którym jest ograniczenie postawy krytyczno - kontrolującej w stosunku do młodzieży. Mimo iż czas życia grupy kolonijnej to dwa trzy tygodnie, to jest to wystarczający czas by, pokazać młodzieży, że wychowawca kolonijny może być prawdziwym przyjacielem, umiejącym słuchać, umiejącym komunikować szacunek i uznanie. Opiekun taki potrafi umiejętnie korzystać z zasobu stanu Ja-Rodzic, nie ograniczając go tylko do wymiaru wygodnej krytyki i oceny.

Stan Ja-Rodzic może być bardzo pożytecznym narzędziem wychowawczym, jeśli osoba wychowawcy będzie świadoma, że wpływ na drugiego człowieka osiągnąć można nie tylko drogą krytyki, oceny i nakazów. Na obszar stanu „Ja-Rodzic” składa się również podstruktura „Rodzica opiekuńczego”, przejawiana dobroduszością, cierpliwością, troską, ukazującą dobry przykład. Wychowawca reagujący ze stanu „Rodzica opiekuńczego” chce

sluchać swoich wychowanków, próbuje z nimi nieustannie rozmawiać szanując racje każdego z nich. Nawet, jeśli wychowawca nie znajduje sposobu na rozwiązanie jakiegoś problemu, wychowankowie mają poczucie, że nie są sami z tym problemem. Wychowawca jest z nimi, słucha ich, wyraża, że jest mu przykro bądź wesoło, nie dyktuje co mają czuć wychowankowie. Komunikuje przy tym troskę, oddanie, bycie blisko świata smutków i radości grupy. Wychowankowie wówczas stają się autentyczni, nie tłumią w sobie złości, nie czują się bezradni, wiedzą że opiekun jest blisko. Taka postawa wywołuje pozytywne emocje, do których młodzież często nie jest przyzwyczajona, ale na pewno jest ich bardzo głodna. Postawa Rodzica opiekuńczego, może być czymś zupełnie nowym, nieznanym ze szkoły, będącym dla młodzieży alternatywnym postrzeganiem osoby dorosłej. Prowadzić to może w kierunku zmiany utartych przez młodzież sądów poznawczych, swoistego odkrycia, że dorosły nie znaczy wcale nie rozumiejący. Rodzic opiekuńczy wyraża troskę, każdy człowiek dobrze się czuje gdy wie, że jest ktoś kto troszczy się o jego los. Jeżeli fundamentem w pracy wychowawczej jest miłość i płynąca z niej troska oraz wszystko co się z nią wiąże, wówczas wychowanek może kroczyć drogą autentycznego samorozwoju przy boku wychowawcy- przyjaciela. W książce E. Berne „W co grają ludzie” autor określa stan „Ja-Rodzic” w następujący sposób: „Rodzic ma dwie główne funkcje. Po pierwsze umożliwia jednostce skuteczne wypełnianie roli rodzica jej własnych dzieci, przyczyniając się w ten sposób do przetrwania rasy ludzkiej. O jego wartości pod tym względem świadczy fakt, że ludzie osieroceni we wczesnym dzieciństwie, mają jak się wydaje, większe trudności w wychowaniu dzieci niż ci, którzy zostali w pełnej rodzinie do okresu dojrzewania. Po drugie Rodzic wykonuje wiele reakcji automatycznie, co oszczędza wiele czasu i energii. Wiele rzeczy robi się dlatego, „że tak się właśnie robi.”¹⁸⁰

Stan „Ja Dorosły”

Kolejnym stanem ego, który chcielibyśmy omówić, to stan „Ja-Dorosły.” Stan Dorosłego (D) określany także jako Neopsyche jest „komputerem” gromadzącym nabyte umiejętności w trakcie życia jednostki. Najprościej możemy o nim powiedzieć że, „służy

¹⁸⁰ E. Berne , *W co grają ludzie, psychologia stosunków międzyludzkich*, Warszawa 1999, s. 20.

obiektywnej ocenie rzeczywistości.”¹⁸¹ „Stan „Ja-Dorosły” ma zdolności rozumienia rzeczywistości jak i siebie samego. Wyróżnia go obiektywizm i racjonalność. U każdego człowieka rozwój tego stanu może być różny, zależy on głównie od poczucia własnej świadomości i wysiłku w pracy nad sobą. Stan Dorosłego możemy nazwać „poszukiwaczem danych”, gdyż w rzeczy samej używa on następujących pytań: „kto”, „co”, „kiedy”, „gdzie”, „dlaczego”. Gdy dane te znajdują się w jego zasięgu Dorosły gromadzi je, co więcej potrafi on z korzyścią z tych danych korzystać, używając przy tym następującego zestawu słów: „liczę”, „obiektywnie”, „dokładnie”, „źle”, „fałszywie”, „słusznie”, „myślę”, „sądzę”, „moim zdaniem” itp. Głównym zadaniem stanu „Ja-Dorosły” jest kontrola i przetwarzanie informacji płynących od stanów Rodzica i Dziecka. Wychowawca kolonijny powinien mieć świadomość, że dzieci, z którymi pracuje, nie mają tak silnie zorganizowanej struktury ego jakim jest Ja-Dorosły. Wynika to z wieku rozwojowego i powodowanych tym różnic. Dzieci nie mają jeszcze tak dużego doświadczenia, wiedzy życiowej, dlatego też Dorosły nie jest jeszcze ostatecznie ukształtowany. Zadaniem wychowawcy jest kształtowanie struktury „Ja-Dorosły” u dzieci, na bazie akceptacji stanu „Ja-Dziecko”, który jest najsilniejszym stanem u dzieci, co również wynika z ich wieku rozwojowego. „Dorosły jest niezbędny do przetrwania, przetwarza dane i oblicza prawdopodobieństwa istotne do skutecznego radzenia sobie ze światem zewnętrznym. Przeżywa też swoiste rodzaje trudności i satysfakcji. Na przykład przejście przez ruchliwą ulicę wymaga przetworzenia wielu złożonych danych o szybkości, działanie zostaje odroczone, dopóki obliczenia nie wykażą wysokiego stopnia prawdopodobieństwa, że uda się bezpiecznie dotrzeć na drugą stronę. Przyjemność jazdy na nartach, latania, żeglowania itp. wypływa częściowo z satysfakcji, że tego typu obliczenia zostały wykonane prawidłowo. Inne zadanie Dorosłego polega na regulowaniu czynności Rodzica i Dziecka i obiektywnym pośredniczeniu między nimi.”¹⁸² W predyspozycjach personalnych wychowawcy struktura ta jest bardzo ważna, gdyż pozwala na obiektywne widzenie rzeczywistości.

¹⁸¹ J. Jagieła, *Gry psychologiczne w szkole*, Kielce 2004 s. 95.

¹⁸² E. Berne, *W co grają ludzie, Psychologia stosunków międzyludzkich*, 1999 s. 20.

Stan „Ja-Dziecko”

Stan „Ja-Dziecko” nazywany także „Archaeopsyche”, nazwany tak dlatego, że Dziecko ujawnia się najwcześniej w życiu jednostki. Kształtuje się w pierwszych sześciu latach życia – a więc w tym samym okresie co skrypt człowieka. Stan Ja- Dziecko – „wynika z utrwalonych w dzieciństwie uczuć.”¹⁸³ Dziecko tworzą uczucia i emocje, bez tego stanu nie potrafilibyśmy się bawić, tworzyć, cieszyć, płakać.”¹⁸⁴ „Zapisy mieszczące się w stanie Dziecko, odgrywają ogromną rolę w naszym dorosłym życiu. Są źródłem dobrego lub złego samopoczucia, przekonania, że nasze życie jest udane - wygrane bądź przegrane.

O ludzkim przeznaczeniu, o wszystkich wyborach – decyduje właśnie nasze Dziecko. Jest to stan, z którego biją źródła niewyobrażalnej energii, spontaniczności, jest to także miejsce, w którym spoczywa nasza praintuicja. I o ile w przypadku stanu Ja-Dorosły, to wychowawca ma większy potencjał niż wychowanek, to w przypadku stanu „Ja-Dziecko” sytuacja przedstawia się odwrotnie, to wychowanek przewyższa potencjałem tej struktury swego wychowawcę. Stan Dziecka podobnie jak Rodzica posiada indywidualny podział. Można w nim wyróżnić: Dziecko Naturalne (Dz.N.), w którym mieści się także dziecko zbuntowane, oraz Dziecko Przystosowane (Dz.P.).

Dziecko Naturalne (Dz.N.)- posiada pierwotne uczucia jakimi są: radość, szczęście, złość, ból, popęd seksualny. Najważniejsze w tym stanie jest zaspokojenie potrzeby, bez względu na czas, miejsce, panujące obyczaje. Dziecko Zbuntowane (Dz.Z.) zawiera się w Dziecku Naturalnym i przyjmuje wymiar buntu. Ujawnia się wyrażeniem sprzeciwów, spontanicznej niezgody z przyjętymi normami, autorytetami oraz powinnościami. Dziecko Przystosowane (Dz.P.) nazywane także w analizie transakcyjnej zaadaptowanym, jest związane z wpływem środowiska zewnętrznego, które uzależnia postawę Dz.P. Jest to stan zarówno pozytywnych jak i negatywnych uczuć, odzwierciedlających przyjęcie zachowań i wymogów, które dyktuje obyczaj, kultura, a także rodzice i wychowawcy.

Wszystkie odmiany stanu „Ja-Dziecko” odgrywają duży wpływ na nasze dorosłe życie. Aby rozpoznać kiedy nasze relacje korzystają ze stanu „Ja-Dziecko” podpowiemy kilka

¹⁸³ J. Jagiela, *Gry psychologiczne w szkole*, Kielce 2004 s. 95.

¹⁸⁴ A. Woźniak, *Stopień podobieństwa skryptów życiowych u par narzeczeńskich*, (niepublikowana praca magisterska, KUL, Lublin, 2004, s. 14).

wyrazów ściśle z nim powiązanych. Są to: „radować się”, „próbować”, „krzyżeć”, „beztroska”, „ciekawość”, „fantazja”, „bezczelność”, „dobrze ci tak”, „wspaniale”, „pysnie” itp. Zapisy umieszczone w stanie „Ja-Dziecko”, mogą być źródłem naszego dobrego bądź złego samopoczucia, przekonania, że nasze życie jest szczęśliwe lub nie.

Struktura stanu „Ja-Dziecko” jest bardzo ważnym elementem w postawie kolonijnego wychowawcy. Opiekun kolonijny musi odnaleźć w sobie pokłady własnego wewnętrznego Dziecka, by rozumieć i uszanować zachowania dzieci, z którymi pracuje. Czasem może to być swoista forma terapii dla opiekuna, polegająca na „wtórnym odkryciu w sobie Dziecka” przez obcowanie z grupą wychowanków. „Faktycznie Dziecko pod wieloma względami, jest najbardziej wartościową częścią osobowości, i może wносить w życie jednostki dokładnie to, co rzeczywiście dziecko wnosi w życie rodziny: wdzięk, radość, twórczość, troskę. Jeżeli stan Ja-Dziecko jest zakłócony w człowieku, może przynieść jednostce niepomysłny skutek w postaci poczucia niezadowolenia, a wówczas powinno się temu zaradzić”.¹⁸⁵

W taki sposób przedstawia się struktura funkcjonowania psychiki ludzkiej, w analizie transakcyjnej na bazie, której, tworzona jest między innymi wzajemna relacja międzyosobowa, a co za tym idzie proces wychowawczy. Każdy stan jest bardzo potrzebny i ważny w realizacji swego człowieczeństwa. By stany ego były efektywne wychowawczo, ważne jest mądre nimi rozporządzanie, z odpowiednią kolejnością i nasileniem zależnym od sytuacji. Należy pamiętać jak pisze S. Krotchwil, że „Analiza transakcyjna prowadzi do tego, żeby ludzie w sposób sztywny nie byli uzależnieni od jednego stanu ego, lecz w zależności od potrzeb potrafili wybierać odpowiedni sposób komunikowania się z otoczeniem.”¹⁸⁶ Struktura ego wraz z postawami życiowymi i rodzajem skryptu to pewien pedagogiczny obraz predyspozycji, który zostanie objęty wglądem w niniejszej pracy.

Ćwiczenie 3¹⁷⁴

Instrukcja: praca własna, kartka papieru, długopis.

Przebieg: wewnętrzne wsłuchiwanie się w zdanie: „Spokój i harmonia z ciałem są od tej chwili ze mną”. Powtórz to zdanie kilkakrotnie. Zapisz pojawiające się myśli i refleksje. Możesz odpowiedzieć na pytania:

¹⁸⁵ E. Berne, *W co grają ludzie, psychologia stosunków międzyludzkich*, Warszawa 1999, s. 18.

¹⁸⁶ S. Krotchwil, *Psychoterapia. Kierunki. Metody badawcze*, Warszawa 1978 s. 351.

¹⁷⁴ Por. M. Całusińska, W. Malinowski, *Trening umiejętności wychowawczych*, Sopot 2012, s. 102-103.

-
- Co odczuwam, gdy mówię powyższe zdanie?
 - Co dzieje się z moim ciałem?
 - Czy moje ciało zgadza się z tym twierdzeniem, czy jeszcze muszę je „przekonać”

Komentarz: kiedy czujesz opór w ciele, powtarzając powyższe zdanie, ciało wysyła ci komunikat, żebyś nad tym jeszcze popracował.

Ćwiczenie 4¹⁷⁵

Instrukcja: osoba prowadząca przekazuje podstawową wiedzę dotyczącą zagadnienia wewnętrznych głosów.

W każdym z nas działają trzy wewnętrzne głosy.

1. Wewnętrzny głos dziecka – to głos reprezentujący pragnienia, marzenia, tęsknoty i popędy. Działanie małych dzieci podyktowane jest przede wszystkim potrzebami, zachciankami oraz pragnieniami.

2. Wewnętrzny głos rodzica – to głos nakazów, zakazów, norm, wartości i powinności. To rodzice oraz opiekunowie od wczesnych lat mówili nam, co dla nas jest dobre, a co złe, co możemy, a czego nie możemy robić, ci jest naszym obowiązkiem itd. Spora część tych komunikatów została przez nas przyswojona i stała się naszym wewnętrznym głosem.

3. Wewnętrzny głos dorosłego – to głos samodzielnie podejmowanych decyzji i działań, tego typu wybory decydują o samodzielnym, odpowiedzialnym życiu.

Głosy te nieustannie ze sobą rozmawiają, kłócą się, a nieraz gwałtownie dyskutują. Często nie zdajemy sobie sprawy z ich istnienia. Dręczące nas wątpliwości dotyczące podjęcia jakiegoś działania stanowią przykładową sytuację sporu pomiędzy głosem dziecka a głosem rodzica. „Chcę to zrobić” – głos dziecka. „Nie wypada tego robić” – głos rodzica. „Tak bardzo jednak chcę” – głos dziecka. „Zrób a pęknie mi serce” – straszący głos rodzica. Sposób rozstrzygnięcia wątpliwości zależy od tego, który wewnętrzny głos ma w nas przewagę.

Przebieg: każdy uczestnik zapisuje na kartce, co najmniej 20 zdań zaczynających się od słowa „chcę”. Zdania te mają odzwierciedlać stan aktualnych chęci, pragnień, marzeń, tęsknot lub potrzeb. Ważność tych pragnień nie ma znaczenia, trzeba popuścić wodze fantazji.

¹⁷⁵ Ibidem, s. 103-105.

-
1. Chcę.....
 2. Chcę.....
 3. Chcę.....
 4. Chcę.....
 5. Chcę.....
 6. Chcę.....
 7. Chcę.....
 8. Chcę.....
 9. Chcę.....
 10. Chcę.....
 11. Chcę.....
 12. Chcę.....
 13. Chcę.....
 14. Chcę.....
 15. Chcę.....
 16. Chcę.....
 17. Chcę.....
 18. Chcę.....
 19. Chcę.....
 10. Chcę.....

Uczestnicy dzielą się swoim wrażeniami:

- Czego doświadczyłeś w czasie pisania?
- Czy było to przyjemne zadanie czy też nie?
- Jakie myśli, wspomnienia, wrażenia przychodziły ci do głowy?
- Jak się teraz czujesz?

Komentarz: warto się wspólnie zastanowić jaki przekaz niesie to ćwiczenie.

Ćwiczenie 5¹⁷⁶

Instrukcja: w kolejnych zdaniach wpisz, co w czasie terażniejszym odczuwasz jako swoje obowiązki, konieczności, przymusy, powinności.

Przebieg:

1. Muszę.....
2. Powiniennem.....
3. Moim obowiązkiem jest.....
4. Muszę.....
5. Powiniennem.....
6. Moim obowiązkiem jest.....
7. Muszę.....
8. Powiniennem.....
9. Moim obowiązkiem jest.....
10. Muszę.....
11. Powiniennem.....
12. Moim obowiązkiem jest.....
13. Muszę.....
14. Powiniennem.....
15. Moim obowiązkiem jest.....
16. Muszę.....
17. Powiniennem.....
18. Moim obowiązkiem jest.....
19. Muszę.....
20. Powiniennem.....

Uczestnicy dzielą się wrażeniami z tej części ćwiczenia:

- Co przeżywałeś w trakcie pisania, jakich uczuć doświadczyłeś?
- Jak się czujesz w chwili obecnej?
- O czy myślałeś w trakcie pisania?

¹⁷⁶ Ibidem, s. 105-106.

Komentarz: Jaki przekaz niesie to ćwiczenie?

Ćwiczenie 6¹⁷⁷

Instrukcja: dokończ rozpoczęte poniższymi słowami zdania, które mają charakter własnych samodzielnych decyzji i dotyczą twojego aktualnego okresu życia.

Przebieg:

1. *Zdecydowałem*.....
2. *Postanowiłem*.....
3. *Postanowiłem*.....
4. *Zdecydowałem*.....
5. *Postanowiłem*.....
6. *Postanowiłem*.....
7. *Zdecydowałem*.....
8. *Postanowiłem*.....
9. *Postanowiłem*.....
10. *Zdecydowałem*.....
11. *Postanowiłem*.....
12. *Postanowiłem*.....
13. *Zdecydowałem*.....
14. *Postanowiłem*.....
15. *Postanowiłem*.....
16. *Zdecydowałem*.....
17. *Postanowiłem*.....
18. *Postanowiłem*.....
19. *Zdecydowałem*.....
20. *Postanowiłem*.....

¹⁷⁷ Ibidem, s. 106-107.

Uczestnicy dzielą się wrażeniami:

- Co teraz przeżywasz?
- Jak się czułeś w trakcie pisania?
- opisz wszystkie ważne dla siebie doznania, myśli i refleksje?

Komentarz: uczestnicy dzielą się refleksjami: Jak się czujesz po tej pracy? Czy coś ważnego lub nowego dostrzegłeś w sobie samym? Wewnętrzny dorosły może wszystko wziąć w swoje ręce. Wewnętrzny dorosły to świadome Ja, które zdaje sobie sprawę z twoich wewnętrznych motywów oraz dokonuje świadomego i odpowiedzialnego wyboru.

Ćwiczenie 7¹⁷⁸

Instrukcja: praca indywidualna, korzystając ze swoich wspomnień, przywołaj sytuacje szczególnie trudną emocjonalnie.

Przebieg: zapisywanie na kartkach, co dobrego ta sytuacja wniosła do mojego życia.

Komentarz: dobrze jest pamiętać, że nie ma sytuacji bezwzględnie trudnych, gdzie ponosimy tylko straty. Sytuacja trudna to także źródło siły i zmiany.

Ćwiczenie 8¹⁷⁹

Instrukcja: praca w zespołach dwu- lub trzyosobowych. Uczestnicy losują kartki z opisanymi krótko wydarzeniami w relacji z dzieckiem, które wydaje się trudne.

Przebieg: omawianie, wypisywanie, co dobrego może wynikać z tego doświadczenia.

Przykłady:

1. Wszystkie dzieci z klasy z wyjątkiem twojego dostały zaproszenie na urodziny kolegi.
2. Twoje dziecko pobiło się z kolegą.
3. Twoje nastoletnie dziecko mówi ci, że jego zdjęcie zostało umieszczone w Internecie z wulgarnym komentarzem i podanym numerem telefonu.
4. Dla ciebie duże znaczenia ma niedzielne uczestnictwo w nabożeństwie. Twoje dziecko nie chce jednak w nim uczestniczyć.
5. Twojemu dziecku zdycha ukochane zwierzę.

¹⁷⁸ Ibidem, s. 123.

¹⁷⁹ Ibidem, s. 123.

Komentarz: trudne sytuacje to zaproszenie do wzrostu, to od nas zależy, czy tak będzie i jaką podejmiemy decyzję.

Ćwiczenie 9¹⁸⁰

Instrukcja: praca zespołowa.

Przebieg: uczestnicy na forum grupy przypominają sytuacje trudną dla nich wychowawczo, która sprawiły ich uczniowie.

Komentarz: trudne sytuacje w których nauczycielowi wydaje się, że traci autorytet. Mogą być inspiracją do odnalezienia kontaktu z dzieckiem.

¹⁸⁰ Ibidem, s. 124.

Załączniki – Dokumentacja praktyk

Załącznik 1. Dzienniczek praktyk¹⁸¹

Imię i nazwisko praktykanta, rok studiów

Kierunek studiów i specjalność, nazwa uczelni

Nazwa i adres placówki, w której odbywają się praktyki

Imię i nazwisko opiekuna praktyk wraz z podpisem

Podpis dyrektora placówki wraz z pieczęcią

¹⁸¹ Opracowany na podstawie: I. Marczak, *Program praktyk pedagogicznych dla kierunku pedagogika wczesnoszkolna i przedszkolna*, www.apsl.edu.pl/praktykabezwad/.../PROGRAM_PRAKTYK_..., s. 69-75 [data dostępu 02.11.2012].

Harmonogram zajęć fakultatywnych¹⁸⁴

Lp.	Data	Godz.	Opis realizacji wybranych zajęć fakultatywnych

¹⁸⁴ Opracowany na podstawie: I. Marczak, *Program praktyk pedagogicznych dla kierunku pedagogika wczesnoszkolna i przedszkolna*, www.apsl.edu.pl/praktykabezwad/.../PROGRAM_PRAKTYK_..., s. 69-75 [data dostępu 02.11.2012].

Załącznik 2. Dziennik doświadczeń¹⁸⁵

Obszar oceny	Opis refleksji, wniosków, sugestii
Hospitowanie zajęć nauczyciela – opiekuna praktyk	
Prowadzenie zajęć własnych	
Wybór i realizacja zajęć fakultatywnych	
Współpraca z psychologiem/pedagogiem	
Współpraca z rodzicami	
Predyspozycje do wykonywania zawodu nauczyciela	
Słabe strony wymagające doskonalenia	
Odniesione sukcesy w pracy z dziećmi	
Sytuacje trudne, jakie wystąpiły podczas praktyk	
Plan rozwijania umiejętności i dalszego doskonalenia się	
Inne uwagi	
Data i podpis praktykanta	

¹⁸⁵ Opracowany na podstawie: I. Marczak, *Program praktyk pedagogicznych dla kierunku pedagogika wczesnoszkolna i przedszkolna*, www.apsl.edu.pl/praktykabezwad/.../PROGRAM_PRAKTYK_..., s. 69-75 [data dostępu 02.11.2012].

Załącznik 3. Arkusz obserwacji zajęć/lekcji hospitowanych¹⁸⁶

Hospitowany nauczyciel/praktykant

Data, godz. hospitacji

Grupa/klasa

Temat zajęć

Obszar oceny	Zaobserwowane mocne strony	Zaobserwowane słabe strony	Propozycje modyfikacji
Planowanie organizacja, dokumentowanie zajęć			
Wybór i ocena efektywności metod służących realizacji celów dydaktycznych			
Stosowane środki dydaktyczne			
Innowacyjność warsztatu pracy			
Kontakt z grupą – motywowanie, angażowanie podopiecznych, umiejętność budowania autorytetu i utrzymywania dyscypliny			
Atmosfera na zajęciach			
Indywidualizacja pracy na zajęciach/lekcji			
Radzenie sobie ze stresem i trudnymi sytuacjami			
Ocenianie i ewaluacja pracy podopiecznych			
Inne			
Podpis osoby hospitującej			

¹⁸⁶ Opracowany na podstawie: I. Marczak, *Program praktyk pedagogicznych dla kierunku pedagogika wczesnoszkolna i przedszkolna*, www.apsl.edu.pl/praktykabezwad/.../PROGRAM_PRAKTYK_..., s. 69-75 [data dostępu 02.11.2012].

Załącznik 4. Ocena opisowa praktykanta¹⁸⁷

Miejsce odbywania praktyk.....
Termin praktyk.....
Imię i nazwisko opiekuna praktyk.....

Ocena wraz z uzasadnieniem

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Proponowana ocena praktyk (5 – bdb, 4 – db, 3 – dost, 2 – dst)

Data, podpis opiekuna praktyk

Podpis i pieczęć dyrektora placówki.....

¹⁸⁷ Opracowany na podstawie: I. Marczak, *Program praktyk pedagogicznych dla kierunku pedagogika wczesnoszkolna i przedszkolna*, www.apsl.edu.pl/praktykabezwad/.../PROGRAM_PRAKTYK_..., s. 69-75 [data dostępu 02.11.2012].